

Parlamentaarinen puolustuskomitea – puolustuskeskustelua 1970-luvun alussa

Antti Pihlajamaa

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Poliittinen historia

Pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2018

Tutkimus käsittelee vuosina 1970–1971 toiminutta parlamentaarista puolustuskomiteaa. Aiempi tutkimus on esittänyt komitean keskeisiksi taustasyiksi 1960-luvulla voimistuneen maanpuolustuskriittin sekä puolustusvoimien kesken jääneet materiaaliset kehittämisohjelmat. Tutkimuksella täydennetään tätä kuvaa asettamalla komitea aikakautensa kontekstiin ja pohtimalla siitä näkökulmasta, mikä merkitys komitean asettamisella oli. Työn keskeisiä lähteitä ovat parlamentaarisen puolustuskomitean aineisto ja Pääesikunnan tiedotusosaston lehtileikekokoelmat. Lisäksi on hyödynnetty muita arkistolähteitä, aikalaisten muistelmia ja haastatteluja.

Parlamentaarinen puolustuskomitea nähdään siis työssä osana aikakauttaan. Näin ollen sen taustatekijöinä käsitetään aiemmankin tutkimuksen esiin nostamat maanpuolustuskriittin ja puolustusvoimien materiaalsen kehittämisen vaikeudet, mutta myös 1960-luvun rakennemuutos sekä ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittiset tekijät. Yhteiskunta muuttui vähitellen 1960-luvun rakennemuutoksen seurauksena yhä avoimemmaksi ja erilaisia mielipiteitä uskallettiin tuoda esiin. Samaan aikaan puolustusvoimia ja koko puolustusjärjestelmää kehitettiin voimakkaasti. Tähän yhtälöön lisätty poliittisen kentän tietämättömyys puolustusasioissa haittasi puolustusvoimien kehittämistyötä ja lisäsi tarvetta poliittisen konsensuksen aikaansaamiseen. Lisäksi aikakaudella vallitsi yleisemminkin suunnitteluun ja demokratisoitumiseen uskova ilmapiiri, mikä teki parlamentaarista komiteasta sopivan tavan käsitellä puolustusasioita.

Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittisesti vaikuttavina tekijöinä voidaan pitää muuttuva sodan kuvaa, uutta alueellisen puolustuksen ratkaisua ja Tšekkoslovakian miehitystä, joka korosti tarvetta kehittää puolustusvalmiutta. Miehityksen aiheuttamaa sokkia voimistivat YYA-sopimuksen velvoitteet ja Neuvostoliiton 1960-luvun lopulla tiivistyvä etupiiripoliittikka.

Tutkimuksessa esitetään parlamentaarisen puolustuskomitean asettamiseen johtanut keskustelu, jota alettiin käydä erityisesti syksystä 1968 alkaen. Aiemmin on esitetty, että myöhempi puolustusministeriön kansliapäällikkö Aimo Pajunen ideoi parlamentaarisen puolustuskomitean. Pajunen esittikin ensimmäisenä jäsenennellyn esityksen komiteasta, mutta esitys oli pikemminkin osa keskustelua, joka oli alkanut jo aiemmin. Lopulta vuonna 1970 asetettu komitea, jonka tehtäväksi tuli selvittää puolustusvoimien tehtäviä, sai jossain määrin Pajusen muotoilua laajemmän toimeksiannon.

Puolustuskomiteaan kuului kansanedustajia kaikista eduskuntapuolueista parlamentaaristen voimasuhteiden mukaan. Komitean työtä avusti sihteeristö. Komitea kuuli laajasti asiantuntijoita keskustellen erityisesti Suomen turvallisuuspolitiikan perusteista, puolustuspoliittisen päätöksenteon kehittämisestä, siviilivastarinnasta, puolustusvoimien määrärahoista ja hankinnoista. Poliittiset suuntaukset näkyivät komitean keskusteluissa. Huomionarvoista on se, että komitea otti lopulta alkuperäistä toimeksiantoa laajemmän tehtävän lisäämällä mietintöönsä luvun, jossa käsiteltiin mainittua puolustusasioihin liittyvän päätöksenteon kehittämistä.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

Komiteat

Maanpuolustus

Puolustusvoimat

Puolustuspolitiikka

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Aiempi tutkimus	2
1.2 Tutkimustehtävä ja -näkökulma	6
1.3 Käytettävät lähteet	7
2 Parlamentaarisen puolustuskomitean taustatekijät	10
2.1 Yhteiskunnallinen muutos Suomessa 1960-luvulla	10
2.2 Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittiset tekijät parlamentaarisen puolustuskomitean taustalla.....	14
2.3 Puolustusvoimien materiaallinen kehitys, yhteiskunnallinen asema ja sitä koskevat mielipiteet 1960-luvulla	20
2.4 Kohti parlamentaarista puolustuskomiteaa.....	24
3 Komitean perustaminen	26
3.1 Aimo Pajusen aloite joulukuussa 1968	26
3.2 Ajatus komiteasta kypsyy.....	34
4 Komitean työ	44
4.1 Työsuunnitelman laatiminen – mitä komitean pitäisi tehdä?	44
4.2 Komitean työssä käsiteltyjä sisältökysymyksiä	47
4.2.1 Keskustelu Suomen turvallisuuspolitiikan perusteista	47
4.2.2 Puolustuspoliittisen päätöksenteon kehittäminen.....	54
4.2.3 Siviilivastarinta	57
4.2.4 Puolustusvoimien määrärahat ja hankinnat	60
4.3 Mietinnön muotoilu – erilaisten näkemysten yhteensovittamista	61
4.4 Komitean työskentelystä.....	64
5 Komitean jälkeen.....	66
5.1 Keskustelu mietinnöstä.....	66
5.2 Puolustusvoimien sisäinen kehittäminen	70
5.3 Laki puolustusvoimista.....	71
5.4 Puolueiden ohjelmatyö jatkuu	73
5.5 Määrärahojen kehittyminen	75
5.6 Suositusten toteutuminen	75
6 Päätelmät	77
Lähteet	80
LIITE 1 Parlamentaarisen puolustuskomitean kokoonpano	

1 Johdanto

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarjota tulkinta ensimmäisestä parlamentaarisesta puolustuskomiteasta¹. Tutkimus sai ensimmäiset virikkeensä jo vuosia sitten entisen puolustusvoimain komentajan kenraali Gustav Hägglundin muistelmista. Niissä hän kirjoittaa, että 1960-luvun lopulla myöhempi puolustusministeriön kansliapäällikkö Aimo Pajunen, joka tuolloin palveli Sotakorkeakoulun opettajana, ”ideoi parlamentaariset puolustuskomiteat, jotka linjasivat Suomen puolustuspolitiikan pariksi vuosikymmeneksi”². Hägglundin teksti kertoo ainakin yhdellä tavalla poikkeuksellisesta tilanteesta. Suomalaisessa yhteiskunnassa on perinteisesti ajateltu, että sotilaat pysyttäytyvät irti politiikasta. Ammattisotilailtahan esimerkiksi puolueisiin kuuluminen on kokonaan kielletty. Kun nyt parlamentaarista puolustuskomiteaa koskevan aloitteen sanotaan tulleen puolustusvoimien sisältä, vaikkakin yksittäiseltä upseerilta, tulee mieleen, että siinä mennään nimenomaan politiikan puolelle – sellaiselle alueelle, josta sotilaiden on katsottu olevan viisainta pidättäytyä. Samalla tuo yksittäinen toteamus herätti kysymyksen, mistä parlamentaarisissa puolustuskomiteoissa oikeastaan oli kyse. Vaikka puolustuskomiteaa koskeva idea tulikin julkilausuttuna yksittäiseltä henkilöltä, tuntui luontevalta, että aikakauteen liittyvät olosuhteet loivat sille väistämättä perustan. Tämän historiallisen kontekstin hahmottaminen alkoi näyttäytyä tarpeelliselta.

Tutkimuksella voi nähdä linkin myös nykyaikaan. Nykyään valtioneuvoston laatimilla selonteoilla haetaan puolustuspoliittista konsensusta eduskuntapuolueiden välille. Aika ajoin on käyty keskustelua selontekomenettelyn toimivuudesta, mutta siitä huolimatta tapaa on jatkettu jo parinkymmenen vuoden ajan. Tällä kehityksellä on oma taustansa: parlamentaarinen puolustuskomitea oli ensimmäinen kerta, jolloin pyrittiin koko parlamentaarisen kentän kattavaan yksimielisyyteen puolustusasioista. Tämä toimintamalli on havaittu tarpeelliseksi ja aikaa kestäväksi muuttuvissa turvallisuuspoliittisissa olosuhteissa, vaikkakin selontekomenettelyn sisällä on tehty muutoksia.

¹ Tässä tekstissä puhutaan jatkossa parlamentaarisesta puolustuskomiteasta tarkoittaen vuosina 1970–1971 toiminutta komiteaa.

² Hägglund, Gustav (2006): *Leijona ja kyyhky*. 2. painos, Otava, Helsinki, 78.

1.1 Aiempi tutkimus

Parlamentaarista puolustuskomiteaa on aiemmassa tutkimuksessa käsitelty verraten suppeasti. Monissa aikakauden historiaa käsittelevissä tutkimuksissa aihe on kyllä mainittu, mutta se on aina jonkinlaisena sivujuonteena, jolloin huomio sitä kohtaan on vähäinen. Vilho Tervasmäki on esittänyt komitean perustamiseen johtaneet tapahtumat pääpiirteissään teoksissaan *Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983* sekä *Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978*.³ Tervasmäen kirjoitukset esittävät kuitenkin lähinnä pääpiirteiset tapahtumat pohtimatta sen laajemmin asioiden merkityksiä. Jami Virta tarkastelee väitöskirjassaan puolustusvoimia koskeneita julkisia diskursseja 1960–1970-luvuilla.⁴ Näihin liittyen hän käsittelee suhteellisen lyhyesti myös parlamentaarista puolustuskomiteaa. Kuitenkin Virran näkökulma rajoittuu tutkimaan julkista keskustelua, jota parlamentaarisen puolustuskomitean ympärillä käytiin. Tosin tämän keskustelun perkaaminen on jo sinänsä luettava Virran ansioksi. Sen käsittely vain jää enemmänkin toteavaksi ja kirjaavaksi kuin tulkitseväksi. Esimerkiksi komitean perustamiseen johtanutta taustaa Virta ei juuri käsittele. Silti Virran keskeinen tulkinta on tarjonnut tarttumapintaa itselleni: hän näkee komitean aktivoineen niin poliittisia puolueita kuin sotilaitakin, toisin sanoen Virran mukaan komitealle voidaan löytää yleisempiä merkityksiä.⁵ Tämä on myös oma päämääräni.

Komitean puheenjohtaja Jan-Magnus Jansson⁶ ja sihteeristössä toiminut Jan Klenberg⁷ ovat esittäneet omia ajatuksiaan komiteasta UKK-perinneyhdistyksen vuosikirjoissa. Näihin artikkeleihin sisältyy mielenkiintoisia näkökantoja. Esimerkiksi Klenberg viittaa komitean taustalla vaikuttaviin motiiveihin: yhtäältä 1960-luvun lopulla oli asevelvolli-

³ Tervasmäki, Vilho (1983): *Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983*. Gummerus, Helsinki; Tervasmäki, Vilho (1978): *Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978*. Puolustusministeriön historia II. Karisto, Hämeenlinna.

⁴ Virta, Jami (2012): *Juoksuhaidoista yhteiskuntaan. Vuosien 1965–1975 sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen tarkastelu*. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, n:o 15. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki.

⁵ Virta, 213–214.

⁶ Jansson, Jan-Magnus: *Puolustuskomiteat ja YYA-sopimuksen tulkinta*. Teoksessa Sarlund, Seppo (toim.): *UKK-perinneyhdistyksen vuosikirja 10*. UKK-perinneyhdistys ry, ei kustannuspaikkaa ja -vuotta.

⁷ Klenberg, Jan: *Näkökulmia parlamentaarisin puolustuskomiteoihin*. Teoksessa Sarlund, Seppo (toim.): *UKK-perinneyhdistyksen vuosikirja 9*. UKK-perinneyhdistys ry, ei kustannuspaikkaa ja -vuotta.

suusjärjestelmän vastustajia, jotka halusivat muutosta ammattiarmeijan ja siviilivastarinnan suuntaan; toisaalta oli myös puolustuksen resursseista huolestuneita, jotka halusivat toimintaan pitkäjänteisyyttä. Klenberg viittaa myös eriäviin näkemyksiin, joita puolustuksen sovittamisessa YYA-sopimuksen näkymiin kohdattiin.⁸ Samoin Janssonin mukaan tärkeimmät syyt komitean asettamiselle olivat tarve saada poliittinen tuki puolustusvoimien kehittämiseksi ja pyrkimys sijoittaa Suomen puolustuspolitiikka kansainväliseen ympäristöönsä.⁹ Kuitenkin sekä Klenbergin että Janssonin lyhyehköt analyysit jäävät omista intresseistä katsottuna varsin suppeiksi. Kumpikaan ei juuri käsittele esimerkiksi sitä, miten komitean valmistelu poliittisissa piireissä eteni ja millaisia jännitteitä itse komiteatyössä esiintyi. Jansson kyllä viittaa Pertti Joenniemen ja Jaakko Blombergin myöhemmin julkaisemaan teokseen *Kaksiteräinen miekka*¹⁰, jossa kritisoi komitean mietintöä. Itse komitean työtä Jansson ei sen sijaan kuvaa. Toisena kriittisenä puheenvuorona komiteoita kohtaan voidaan mainita Pertti Joenniemen *Snellman vastaan parlamentaarinen puolustuskomitea – vallan käsitteestä Suomen turvallisuuspolitiikassa*. Tässä artikkelissa komiteassa sihteerinä toiminut Joenniemi kyseenalaisti komitean työn painopisteen: hän näki aseellista uhkaa todennäköisempinä taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset uhkat.¹¹

Kenties laajin artikkeli, joka käsittelee kylläkin kaikkia kolmea komiteaa, on myöhempien komiteoiden sihteeristössä toimineen Gustav Hägglundin *Parlamentaariset puolustuskomiteat*.¹² Hägglundin artikkeli on jo vuodelta 1981, mikä näkyy hänen tekstissään: ajallista etäisyyttä komiteoihin on niin vähän, että niitä ei nähdä niinkään osana yleisempää kontekstia, vaan tiiviisti ajan poliittiseen kehitykseen kuuluvina, ikään kuin luonnollisina askelina nimenomaan puolustuspolitiikan saralla. Hägglund mainitsee ajalle yleisiksi taustatekijöiksi kylmän sodan turvallisuuspoliittisen aseman, ydinaseiden tulon sotilaallisiin skenaarioihin, orastavan liennytyksen, Suomen puolueettomuuspoli-

⁸ Klenberg, 31; Jan Klenbergin kirjehaastattelu 17.9.2012 (kirjeet tekijän hallussa). Klenberg mainitsi myös haastattelussa puolustusasioissa vallinneet erimielisyydet.

⁹ Jansson, 51.

¹⁰ Blomberg, Jaakko – Joenniemi, Pertti (1971): *Kaksiteräinen miekka*. 70-luvun puolustuspolitiikkaa. Tammi, Helsinki.

¹¹ Joenniemi, Pertti (1981): *Snellman vastaan parlamentaarinen puolustuskomitea – vallan käsitteestä Suomen turvallisuuspolitiikassa*. Tiede ja edistys n:o 3, 1981.

¹² Hägglund, Gustav (1981): *Parlamentaariset puolustuskomiteat*. Tiede ja Ase n:o 39, 1981.

tiikan, pasifismin nousun sekä puolustusvoimien sisäiset uudistukset. Viime mainittuihin kuuluvat muiden muassa organisaatio- ja doktriiniuudistukset.¹³ Kaikki syyt ovat siis joko tiiviisti tuolloiseen poliittiseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen sidoksissa tai vähintään sellaisia, joista ei välttämättä tarvitsisi seurata parlamentaarisen puolustuskomitean asettamista. Hägglund ei pohdi mainittujen ilmiöiden merkityksiä tai keskinäisiä suhteita, vaan nostaa keskeisimmäksi syyksi komitean asettamiselle taloudelliset pulmat, jotka vaikeuttivat puolustusvoimien pitkäjänteistä suunnittelua materiaalihankintojen viivästyttäneenä toinen toisensa jälkeen.¹⁴ Kaikkiaan jää vaikutelma, että Hägglund näkee komiteat ikään kuin väistämättömänä osana 1960–1970-luvun puolustuspoliitikkaa. On kuin ne olisivat ennalta määrätty askel siinä kehityksessä, joka Suomen puolustuspoliitikassa tuona aikana toteutui. Hän ei arvioi, millainen asetelma teki komiteat mahdollisiksi ja mielekkäiksi, vaan pyrkii vastaamaan yksiselitteiseen kysymykseen, miksi komiteat perustettiin. Huomio keskittyy enemmän välittömiin syihin kuin taustalla vaikuttaviin fundamentteihin.

Puolustuksen kehittämisen ongelmia ei voi kuitenkaan redusoida puhtaasti esimerkiksi rahalliseksi kysymykseksi, vaan on muistettava, että poliittinen toiminta, jota puolustusvoimien kehittäminen viime kädessä on, tulee nähdä ajan omassa kontekstissa. Tuona aikana varsinkaan niin kriittistä toimintaa ei voitu tehdä ottamatta huomioon esimerkiksi ulkopoliittisia realiteetteja, presidentti Kekkonen valvovaa silmää ja heikkoja suhteita sotilasjohtoon sekä yhteiskunnallista ilmapiiriä 1960- ja 1970-luvun vaihteessa. Sitä paitsi komitean toimeksianto sisälsi lopulta puolustusvoimien tehtävien selvittämisen osana turvallisuuspoliittista kokonaisratkaisua ja tarvittavan sotilaallisen suorituskyvyn määrittämisen. Komiteaa asetettaessa kyse ei siis ollut enää vain budjettiväänöstä eikä näin ollen taloudellisten tekijöiden korostaminen muodosta riittävän laajaa kokonaiskuvaava parlamentaarisen puolustuskomitean asettamisen taustasta. Vaikka kenraaliluutnantti Lauri Sutela kirjoittikin vuonna 1968, että ”puolustusvoimien kehittäminen on ensisijaisesti taloudellinen kysymys”¹⁵, ei asia todellisuudessa ollut näin yksin-

¹³ Hägglund 1981, 125–126.

¹⁴ Hägglund 1981, 126.

¹⁵ Sutela, Lauri (1968): Puolustuslaitoksen kehittämisen taloudellisista pulmista. Maanpuolustus n:o 5, 6.12.1968, 7.

kertainen. Puolustusvoimien kehittämisen suunta ei ollut ennalta määrätty, vaikka ainakin puolustusvoimien sisällä oli yksimielisiä siitä, että materiaalista tilannetta oli parannettava. Kuitenkin materiaalihankintoja koskevat päätökset olisivat yhtä hyvin voineet muotoutua toisenlaisiksi tai poliittisista syistä jopa jäädä tekemättä. Toisekseen komitean työn tuloksena syntyneen mietinnön sitovuudesta tai toteutumisesta ei ollut takeita sitä laadittaessa: parlamentaarinen komitea ei ollut mikään itsestään selvä työkalu taloudellisten realiteettien muuttamiseen. Se, että hallitus ja eduskunta eivät siihen mennessä olleet myöntäneet tarpeeksi rahaa puolustusvoimille, ei välttämättä ratkeaisi sillä, että kansanedustajia istutettaisiin komiteassa. Näin ollen taloudellisilla seikoilla ei voida selittää komiteaa tyhjentävästi. Hägglund toteaa oman artikkelinsa lopuksi, että parlamentaaristen puolustuskomiteoiden sarjan ”aloittaminen oli selvästi ’ilmassa’ 1960- ja 1970-lukujen taitteessa”¹⁶. Hänkin siis aavistelee komiteoille jonkinlaista yleisempää merkitystä, mutta ei syystä tai toisesta selitä sitä tämän enempää.

Hägglund on kirjoittanut toisenkin artikkelin, jossa käsittelee erityisesti komiteoiden suositusten toteutumista.¹⁷ Näiden tekstien lisäksi komiteaa on enimmäkseen sivuttu muutamalla virkkeellä tai kappaleella esimerkiksi Pekka Visurin¹⁸ ja Risto E.J. Penttilän¹⁹ teoksissa Suomen puolustuspolitiikasta. Yhteistä olemassa olevalle tutkimukselle on se, että komitean syntyä ja aikaansaannoksia on kyllä pohdittu ja arvioitu, mutta sen merkitys jää osin jäsentymättömäksi. Tutkimus on luonteeltaan pääosin toteavaa, eikä komiteaan liittyviä kysymyksiä juurikaan problematisoida. Näin ollen on mielestäni tilaa ja tarvetta omalle tutkimukselleni, jossa pyrin tutkimaan parlamentaarista puolustuskomiteaa nimenomaan osana aikaansa.

¹⁶ Hägglund 1981, 148.

¹⁷ Hägglund, Gustav (1980): Parlamentaariset puolustuskomiteat ja niiden suositusten toteutuminen. Ulkopoliittika n:o 1, 1980.

¹⁸ Visuri, Pekka (2010): Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, n:o 13. Fenix-kustannus, Espoo.

¹⁹ Penttilä, Risto E.J. (1991): Finland's Search for Security through Defence 1944–89. Macmillan, Basingstoke.

1.2 Tutkimustehtävä ja -näkökulma

Parlamentaaristen puolustuskomiteiden sarja alkoi vuodesta 1970, jolloin asetettiin ensimmäinen komitea. Myöhemmin, vuosina 1975–1976 sekä 1979–1981, toimivat myös toinen ja kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea. Tässä tutkimuksessa pitäydyn kuitenkin ensimmäisen komitean piirissä. Gustav Hägglund on esittänyt, että ”toisen ja kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean asettamisen syynä oli ensi sijassa jatkuvuuden laki”²⁰. Ilman tarkempaa tutkimusta tätä ajatusta voidaan myötäillä siinä mielessä, että nimensä perusteella myöhemmät komiteat olivat jatkoa ensimmäiselle komitealle. Se, oliko jatkuvuus ensisijainen syy ja mitä muita syitä toisen ja kolmannen komitean taustalla oli, on oman tutkimuksensa vaativa aihe. Joka tapauksessa on luontevaa aloittaa tutkimus ensimmäisestä komiteasta. Toisaalta rajauksen syy on myös käytännöllinen: pro gradussa ei yksinkertaisesti riitä sivumäärä kaikkien kolmen komitean tarkasteluun.

Alussa mainitut Gustav Hägglundin muistelmat herättivät joukon kysymyksiä: Miksi Aimo Pajunen alkujaan esitti komitean asettamista? Oliko hänellä tai jopa puolustusvoimilla joku erityinen intressi saada sellainen aikaiseksi? Oliko kenties kyse ilmiöstä, josta nykyään puhutaan lobbauksena? Tutkimuksen edettyä nämä kysymykset ovat ainakin osin jääneet taustalle ja mielenkiinto on suuntautunut enemmän yleisempiin komiteaan liittyviin kysymyksiin, nimenomaan ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean osalta.

Tutkimuksen keskeinen kysymys voidaan muotoilla seuraavasti: *Mitä merkitsi parlamentaarisen puolustuskomitean perustaminen vuonna 1970?* Komitean merkityksen jäsentämiseksi pyrin ensin selvittämään, mitä muuta komitean taustalla oli kuin aiemmin mainittu Aimo Pajusen esitys Maanpuolustus-lehdessä. Tähän liittyen luvussa 2 kuvataan yhteiskunnallista ja poliittista tilannetta Suomessa 1960-luvun lopulla. Luvussa 3 tavoitteeni on esittää kuvaus niistä taustoista, jotka johtivat komitean perustamiseen vuonna 1970 – tai ainakin tekivät sen mahdolliseksi. Luvuissa 4 ja 5 tarkastellaan komitean työskentelyä ja hahmotetaan sen avulla komitean merkitystä. Tähän tavoit-

²⁰ Hägglund 1981, 127.

teeseen pyritään tutkimalla komitean työssä käsiteltyjä sisältökysymyksiä, pohtimalla komitean työskentelyn erityispiirteitä sekä arvioimalla komitean vaikutuksia.

Lähtökohtana tutkimukselle on ajatus, että 1960- ja 1970-lukujen vaihteessakaan puolustusvoimiin liittyneet kysymykset eivät olleet irrallisia muusta kehityksestä tai väistämättömiä – kuten ehkä turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan liittyvät kysymykset pyritään toisinaan esittämään. Sen sijaan perustana työlle on, että sisällöllisesti puolustuspolitiikkaan kuuluneet asiat kertovat aikakaudestaan samalla jotain yleisempää. Niinpä en yritä löytää niinkään tyhjentävää kausaalisuhdetta, jossa tietyistä asioista itsestään selvästi ja välttämättä seuraisi parlamentaarinen puolustuskomitea, vaan kuvata sitä sosiaalista tilaa ja niitä tapahtumia, jotka tekivät komiteasta mahdollisen ja ajan kontekstissa tarkoituksenmukaisena pidetyn ratkaisun. Aikalaiset ovat olleet jatkuvien valintatilanteiden edessä. Heidän näkökulmastaan kyse on ollut kehityksestä, jossa parlamentaarinen puolustuskomitea olisi tiettyjen valintojen kautta voinut jäädä perustamatta. Tässä tutkimuksessa on tarkoitus muun muassa kartoittaa niitä tapahtumia, joiden kautta komitea lopulta asetettiin, ja ennen kaikkea merkityksiä, joita komitealla voidaan tulkita olevan. Näin ollen tutkimuksessa vedetään yhteen kehityslinjaa komiteasta, joka ei ollut mikään tietoinen projekti.

Kehitys ei siis välttämättä ollut suoraviivaista, vaan sisälsi myös viivästyksiä ja esitettyyn tulkintavaihtoehtoon mahdollisesti kuulumattomia piirteitä. Aiemmin Gustav Hägglundin artikkelia kritisoitiin siitä, että siinä komitean perustaminen nähdään kovin deterministisestä näkökulmasta. Huomattavaa on, että tässäkään tutkimuksessa esitettävä tulkinta parlamentaarisesta puolustuskomiteasta ei tee sen syntyä väistämättömäksi. Kuitenkin tavoitteena on tutkia komiteaa laajemmasta näkökulmasta ja esittää tulkinta, joka tekee komitean ymmärrettävämmäksi.

1.3 Käytettävät lähteet

Lähdemateriaalin suhteen tutkimukseni tilanne on ollut kaksijakoinen. Perustiedot komiteasta ”tietosanakirjamuodossa” löytyvät helposti niistä lähteistä, joita on esitelty aiemman tutkimuksen yhteydessä. Sen sijaan esimerkiksi komitean perustamiseen johtaneita tapahtumia tutkittaessa on jouduttu käyttämään enemmän mielikuvitusta sopi-

van lähdemateriaalin löytämiseksi. Silloiset poliittiset toimijat eivät ole jättäneet jälkeensä kovin paljon sellaisia jälkiä, joista suoraan ilmenisivät esimerkiksi kronologiset tapahtumat ja ennen kaikkea niiden motiivit. Aikalaisia ei juuri enää ole elossa, joten haastattelujenkin käyttäminen on sen vuoksi ollut rajallista. Muutamille henkilöille lähetetyt kysymykset osoittivat sitä paitsi sen, että yli 40 vuodessa muistikuvat ovat jo muokkautuneet melko voimakkaasti. Niinpä haastatteluja ei voinut kovin hyvin hyödyntää tutkittaessa sitä, miten tuolloin asiat nähtiin ja koettiin tai miten tapahtumat kronologisesti etenivät.

Käydyn aikalaieskustelun hahmottamiseksi onkin käytetty sen sijaan lehtileikkeitä. Olen käyttänyt kahta niistä koostettua kokoelmaa. Toinen on Kansallisarkistossa säilytettävä Pääesikunnan tiedotusosaston lehtileikekokoelma, johon on kattavasti koottu puolustusvoimia käsitteleviä lehtileikkeitä jopa kuukausittain. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastosta löysin – lähes sattumalta – vastaavasti otsikoidun kokoelman vuosilta 1969–1971. Viime mainittu on sidottu ja todennäköisesti myös supistettu versio. Kuitenkin siitäkin löytyy myös Puolustusvoimiin kriittisesti suhtautuvaa materiaalia, joten voitaneen arvioida, että keskeiset kannanotot on taltioitu kokoelmaan. Lehtileikkeet eivät tietysti ole parasta materiaalia, kun pyritään selvittämään ”faktatietoa”. Sen sijaan niistä voidaan saada vihjeitä, millaisia merkityksiä erilaisille asioille on aikanaan annettu ja miten ne on koettu. Suuri hyöty lehtileikkeistä olikin virikkeiden tarjoajana: ne antoivat vihjeitä poliittisten toimijoiden motiiveista, joita saattoi sitten selvittää enemmän muista lähteistä.

Keskeisenä aineistona varsinkin komitean työtä tutkittaessa on ollut parlamentaarisen puolustuskomitean aineisto, jota säilytetään Kansallisarkistossa. Aineisto sisältää varsin naisten kokouspöytäkirjojen lisäksi keskustelupöytäkirjat ja asiantuntijalausunnnot, jotka ovat tarjonneet tarttumapintaa nimenomaan tämän tutkimuksen keskeisten kysymysten selvittämiseksi.

Lisäksi poliittisen historian tutkimuksessa lähes väistämättömänä aineistona on tässäkin tutkimuksessa käytetty valtiopäiväasiakirjoja. Edelleen arkistovierailuja ovat edellyt-

täneet esimerkiksi puolustusneuvoston pöytäkirjojen sekä komitean puheenjohtajan Jan-Magnus Janssonin aineiston tutkiminen.

2 Parlamentaarisen puolustuskomitean taustatekijät

2.1 Yhteiskunnallinen muutos Suomessa 1960-luvulla

Puolustuspoliittinen keskustelu oli Suomessa 1960-luvulle saakka vähäistä. Puolueet, saatika suuri yleisö, eivät juuri keskustelleet Suomen puolustuspoliittisista ratkaisuista ja niiden perusteista. Samaan aikaan suomalainen yhteiskunta oli kiivaassa muutoksessa: Työpaikat siirtyivät maa- ja metsätaloudesta teollisuuteen ja palvelualoille. Tämä yhteiskunnan rakennemuutos pakotti muuttoliikkeeseen, ja maaseudulta muutti työikäistä väestöä kasvaviin kaupunkeihin ja taajamiin sekä toisaalta myös Ruotsiin. Muutokset järkyttivät suomalaista yhteiskuntaa perustavalla tavalla, eivätkä seurannaisvaikutukset aina olleet kivuttomia.²¹

Yhteiskunnalliset muutokset merkitsivät ajattelutapojen murrosta siinä mielessä, että maailmankuvat muuttuivat entistä monimuotoisemmiksi. Aiemmin vallinnut suhteellisen yhtenäinen kulttuuriperusta alkoi erityisesti 1960-luvun kuluessa rapautua, ja yhteiskunnassa nousivat pintaan erilaiset jännitteet yhä näkyvämmiin. Näitä jännitteitä voidaan jäsentää eri tavoin: ne olivat esimerkiksi poliittisia, taloudellisia, kulttuurisia, uskonnollisia, sukupolvien välisiä ja elämäntapoihin liittyviä jakolinjoja. Tapani Suominen on jakanut yhteiskunnassa vaikuttaneet ideologiset perusasetelmat neljään luokkaan. Nämä neljä kategoriaa ovat konservatiivinen, sosiaalidemokraattinen, liberaali ja radikaali maailma. Konservatiivinen maailma korosti uskontoa, isänmaallisia arvoja ja omistusoikeuden loukkaamattomuutta. Sosiaalidemokraattisessa maailmassa tärkeitä olivat omien perinteiden ja yhteiskunnallisten saavutusten korostaminen, samoin kuin erottautuminen kommunistisesta ja porvarillisesta perinteestä. Liberaali maailma puolestaan kiisti asioiden yksiselitteisyyden ja selkeyden, ja painotti pluralistisia lähtökohtia. Näiden kaikkien haastaja oli radikaali maailma, jossa nähtiin tarpeelliseksi epäoikeudenmukaisen yhteiskunnan perusteellinen muuttaminen.²²

²¹ Kuisma, Markku (2009): Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000. Siltala, Helsinki, 202–205.

²² Suominen, Tapani (1997): Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa. Hanki ja jää –sarja. Tammi, Helsinki, 29–32.

Maanpuolustuksen osalta ajattelutapojen moninaistuminen tarkoitti esimerkiksi Sadankomitean piiristä esitettyä kritiikkiä maanpuolustusta kohtaan.²³ Alun perin Sadankomitea oli syntynyt elokuussa 1963 vastustamaan ydinaseita ja edistämään yksipuolista aseriisuntaa. Järjestö sai nopeasti paljon näkyvyyttä, mutta sen suosio karisi 1960-luvun kuluessa sisäisiin erimielisyyksiin. Vuoden 1969 aikana se kuitenkin nousi otsikoihin Erik Schüllerin aseistakieltäytymistä koskevan oikeudenkäynnin yhteydessä. Sadankomitea ryhtyi tässä yhteydessä keräämään yllytysadressia, jossa kehoitettiin kieltäytymään aseista ja ilmoittamaan laittomasta yllytyksestä poliisille.²⁴ Tämä episodi on yhtenä esimerkkinä siitä, että 1960-luvulla suomalainen yhteiskunta moniarvoistui, ja kriittiset äänet aiemmin tabuina pidetyistä kysymyksistä pääsivät aiempaa voimakkaammin julkisuuteen, ei tietysti vähiten teknologisen kehityksen, erityisesti television yleistymisen myötä.

Suhtautuminen yhteiskunnallisten jakolinjojen olemassaoloon vaihteli: ääripäinä olivat yhtäältä erilaisen ajattelun kitkeminen ja pois sulkeminen tai toisaalta erilaisten käsitysten oikeutuksen tunnustaminen ja niiden suvaitseminen osana yhteiskuntaa. Esimerkkinä edellisestä voidaan pitää kommunismin vastaista toimintaa, jota sotien aikana syntyneen aseveliakselin tietyt haarat harjoittivat vielä 1960-luvullakin. Tosin antikommunismin vahvimmat päivät oli nähty jo edellisellä vuosikymmenellä.²⁵ Jälkimmäiseen taas viittasi presidentti Urho Kekkonen puheessaan Ostrobotnialla Pohjois-Pohjalaisen Osakunnan vuosijuhlassa helmikuussa 1967. Tällöin hän esitti, että oli aika luopua käsityksestä, jossa kansakunnan hyvinvoinnin takeena pidettiin sen kykyä yhdenmukaistamiseen. Kekkosen mukaan oli sen sijaan siirryttävä kansalliseen solidaarisuuteen, jossa myös erilaiset vähemmistöt voisivat tuntea itsensä tervetulleiksi rakentamaan suomalaista yhteiskuntaa. Puheen viesti oli se, että kommunistit oli otettava täysipainoisesti mukaan julkiseen elämään.²⁶ Tällainen konsensuksen rakentaminen alkoi näkyä 1960-luvun kuluessa yhteiskunnan eri sektoreilla: esimerkiksi tulopolitiikassa siitä saatiin

²³ Maanpuolustuksen asemasta yhteiskunnassa tarkemmin luvussa 2.3.

²⁴ Metsämäki, Mikko & Petteri Nisula (2006): *Aktivistit. Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina*. Edita Prima, Helsinki, 194, 197, 199, 202

²⁵ Tästä enemmän esim. Vesikansa, Jarkko (2004): "Kommunismi uhkaa maatamme." *Kommunismin vastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*. Yliopistopaino, Helsinki, 303–305.

²⁶ Meinander, Henrik (1999): *Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schildts, Espoo, 352.

konkreettinen esimerkki, kun vuonna 1968 solmittiin ensimmäinen hallituksen ja työmarkkinaosapuolten välinen tulopoliittinen kokonaisratkaisu, Liinamaa I:nä tunnettu laaja sopimus. Ammattiyhdistysliikkeen 1950-luvun lopulta jatkunut jako puolestaan purettiin vuonna 1969, jolloin perustettiin uusi SAK. Johto jaettiin sosiaalidemokraattien ja kommunistien kesken. Tosin organisatorinen eheytyminen ei vielä merkinnyt sisäisten kiistojen päättymistä.²⁷

Rakennemuutoksen myllertämän yhteiskunnan jännitteitä purettiin tasoittamalla taloudellista eriarvoisuutta. 1960-luvulla tuli voimaan runsaasti sosiaalista lainsäädäntöä ja erilaisilla tulonsiirroilla tuettiin apua tarvitsevia, olkoonkin että jotkut perustelut hyvinvointivaltion laajentamiselle olivat enemmän talouskasvun ylläpitämiseen liittyviä kuin moraalisia.²⁸ Kuitenkin kehittämällä muun muassa työeläkejärjestelmää ja sairausvakuutusta pyrittiin nimenomaan takaamaan yhteiskunnan turvallisuutta ja sitä kautta rakentamaan kansallista yhtenäisyyttä.²⁹ Nopea rakennemuutos oli kohdellut ihmisiä eri tavoin eikä tämä jäänyt vaille vaikutuksia, kun tarkasteltiin suomalaisten taloudellista asemaa.

Eräitä 1960-luvun lopulle leimaa antaneita piirteitä olivat politisoituminen ja pyrkimykset yhteiskunnan demokratisoitumiseen. Ensin mainittu näkyi läpi yhteiskunnan: Julkishallinnon moneen tehtävään ääneen lausumattomaksi pätevyysvaatimukseksi tuli jonkun tietyn puolueen jäsenkirja. Puolueisiin kuulumattomalle virkoihin pääsy saattoi olla hankalampaa.³⁰ Näin yhteiskunnassa vaikuttivat jakolinjat, joista ei välttämättä pidetty suurta ääntä, mutta jotka asettivat joissain tapauksissa varsin määrääviä ehtoja sille, millaisia mahdollisuuksia yksilöllä oli elämässään. Poliittisuus ulottui jokapäiväi-

²⁷ Mansner, Markku (1993): Etujärjestöjen yhteiskunta. Työmarkkinasuhteet 1944–1990. Teoksessa Herlin, Ilkka (toim. 1993): YVA-Suomi. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva, 179–181; Salminen, Juhani (1999): Eripurasta yksituumaisuuteen: tie konsensusyhteiskuntaan 1960–1975. Gummerus, Jyväskylä – Helsinki, 257; Bergholm, Tapio (2007): Sopimusyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopoliittikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956–1969. Otava, Helsinki, 362, 370, 374.

²⁸ Meinander, 381.

²⁹ Salminen, 116, 120, 124.

³⁰ Syrjö, Veli-Matti (2006): Puolustusvoimat suomalaisessa yhteiskunnassa 1944–1974. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti & Mikko Karjalainen & Eero Elfvingen (toim. 2006): Suomen puolustusvoimat 1944–1972. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos ja WSOY, Helsinki, 629.

seen elämään nykyistä selkeämmin: työväestöllä ja porvarillisella kansanosalla oli esimerkiksi omat urheiluseuransa, eikä loikkaaminen vastakkaisen osapuolen seuraan ollut millään muotoa helppoa. Toisaalta ainakin osaa kansasta kosketti myös pyrkimys demokratisoitumiseen ja ihmisen omaa elämistään koskevan itsemääräämisoikeuden laajentamiseen. Yksittäisenä esimerkkinä demokratisoitumisvaatimuksista voi pitää opiskelijademokratian laajentamiseen tähdännyttä Vanhan ylioppilastalon valtausta, mutta laajemminkin ottaen 1960-luvun muutoksiin liittyi vapautumisen kokemus.³¹

Suomalaisessa yhteiskunnassa vaikutti 1960-luvun puolivälistä myös usko suunnitelmallisuuteen. Oikeutus toiminnalle saatiin rationaalisuudesta ja suunnitelmallisuudesta. Yhteiskunta nähtiin konemaisena mekanismina, jolle haettiin optimaalista toimintatapaa. Tämän seurauksena puolueet alkoivat tuoda politiikan kentälle uusia ja uudella tavalla tulkittuja asiakysymyksiä. Monesti nämä kysymykset konkretisoituivat jonkinlaisena erityisohjelmanä.³² Kalevi Sorsa kuvaa muistelmissaan, kuinka Rafael Paasio oli 1960-luvun lopulla perustanut valtioneuvoston kansliaan erityisen suunnitteluosaston, jonka tehtävä oli kaavailla yhteiskunnan kehitystä yhtä budjettiväliä pidemmälle ja laajemmin kokonaisuutta harkiten kuin budjettitaloutta silmällä pitäen. Vastaavanlainen usko suunnittelun tarpeellisuuteen näkyi Sorsan mukaan ainakin SDP:ssä, joka laati 1960-luvun lopulla koko joukon eri kysymyksiä koskevia erityisohjelmia.³³

Kokonaisuutena 1960-luvun yhteiskunnallinen kehitys tarjoaa suhteellisen luontevan taustan parlamentaariselle puolustuskomitealle. Maailmankuvien moninaistuminen loi painetta alkaa keskustella myös maanpuolustukseen liittyvistä kysymyksistä. Toisaalta alettiin nähdä tarvetta erilaisten näkemysten yhteensovittamiseen ja konsensukseen hakemiseen. Kolmanneksi politisoitumisen ja demokratisoitumisen myötä oli luontevaa, että eri asiat - myös puolustuspolitiikka - tuotiin julkisen keskustelun ja osallistumisen piiriin. Usko suunnitelmallisuuteen asioiden objektiivisen kehittämisen muotona vaikut-

³¹ Kalela, Jorma (2005): Perinteisen politiikan loppu. Teoksessa Pernaa, Ville & Mari K. Niemi (toim. 2005): Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Edita Prima, Helsinki, 247–248; Meinander, 396.

³² Alasuutari, Pertti (2017): Tasavalta. Sodan jälkeisen Suomen kaudet ja trendit. Vastapaino, Tampere, 146; Mickelsson, Rauli (2015): Suomen puolueet: Vapauden ajasta maailman tuskaan. Vastapaino, Tampere, 178–179.

³³ Sorsa, Kalevi (1998): Sisäänajo. Poliitiikan kuvioita 1969–72. Otava, Helsinki, 24–25.

ti yhteiskunnassa laajemminkin, ja sen yhtenä ilmentymismuotona voi ajatella parlamentaarisen puolustuskomitean. Komitealaitos oli 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa tyypillinen tapa valmistella asioita: parhaimpina vuosina erilaisia komiteoita ja toimikuntia saattoi toimia vuosittain toista sataa.³⁴

2.2 Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspoliittiset tekijät parlamentaarisen puolustuskomitean taustalla

Suomen sodanjälkeisen turvallisuuspolitiikan perimmäisenä pyrkimyksenä oli puolueettomuusaseman vakiinnuttaminen ja säilyttäminen. Kaikessa huomioon otettavana reaaliteettina oli Neuvostoliiton kanssa vuona 1948 solmittu ystävyys-, yhteistyö- ja avunanto- eli YYA-sopimus. Sen johdannossa tunnustettiin Suomen pyrkimys pysyä suurvaltariiriitojen ulkopuolella. Toisaalta Suomelle tuli velvoitteeksi puolustautua kaikin mahdollisin keinoin, mikäli Suomeen tai Suomen alueen kautta Neuvostoliittoa vastaan kohdistuisi aseellinen hyökkäys. Edelleen maat sitoutuivat neuvottelemaan, kun ”sotilaallisen hyökkäyksen uhka on todettu”.³⁵

Suomen liikkumatila puolustuspolitiikassa ja puolustusvoimien kehittämisessä oli näin ollen vähäinen. Kaikessa oli otettava huomioon puolueettomuuden vaaliminen, koska liiallinen länsimyönteisyys olisi saattanut tarkoittaa YYA-konsultaatioihin joutumista. Se taas olisi samalla merkinnyt pitkälle menevää puuttumista Suomen päätöksentekoon. Toisaalta Suomessa ei missään nimessä haluttu leimautua myöskään Neuvostoliiton etupiiriin kuuluvaksi maaksi. Ratkaisuksi jäi puolueettomuus, joka puolustusvoimien näkökulmasta näkyi niin puolustussuunnittelussa kuin kalustohankinnoissakin.³⁶ Puolueettomuusaseman uskottavuuden takeeksi nähtiin ainakin puolustusvoimien piirissä

³⁴ Saukkonen, Pasi: Suomen poliittinen järjestelmä -verkkokirja. Luku 3.8 Valtionhallinto. <https://blogs.helsinki.fi/vol-spj/valtionihallinto/jatkuvuutta-ja-muutosta/>, luettu 24.9.2018.

³⁵ Asetus Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Moskovassa 6 päivänä huhtikuuta 1948 allekirjoitetun sopimuksen voimaansaattamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017>, luettu 21.5.2018.

³⁶ Kallentautio, Jorma (2005): Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopoliittikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan Unionin jäsenyyteen 1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 148.

tarve riittävän vahvalle maanpuolustukselle, jotta tarvittaessa omaa kansainvälistä asemaa voitaisiin puolustaa menestyksellisesti.³⁷

Toisen maailmansodan kokemukset osoittivat, että sotia ei voisi vastaisuudessa käydä ilman vaikutuksia siviiliyhteiskuntaan. Niinpä Suomessa nähtiin tarpeelliseksi tehostaa varautumista sillä tavalla, että kaikki yhteiskunnan alat otettaisiin mahdollisimman tehokkaasti mukaan maanpuolustustyöhön. Muuttuvassa sodan kuvassa ydinaseet saivat yhä merkittävämmän roolin ja näin ollen siviiliväestöön ja koko yhteiskuntaan kohdistuva uhka koettiin aiempaa voimakkaammaksi. Maanpuolustuksen kokonaisuuden koordinoimiseksi oli vuonna 1957 annettu asetus puolustusneuvostosta, vaikka tarve neuvoston perustamiselle oli huomattu jo 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa. Neuvosto pääsi kuitenkin aloittamaan toimintansa vasta vuonna 1958. Tehtävänä sillä oli muun muassa sotilaspoliittisen tilanteen seuranta, puolustustehtävien suunnittelu ja eri alojen maanpuolustusvalmistelujen ohjaaminen. Jäseninä neuvostossa olivat pääministeri, puolustusministeri, ulko- ja sisäasiainministerit, valtiovarainministeri, kauppa- ja teollisuusministeri, puolustusvoimain komentaja ja yleisesikunnan päällikkö. Myös presidentti saattoi ottaa osaa kokouksiin, jolloin hän toimi neuvoston puheenjohtajana.³⁸ Kyseessä oli siis valtakunnan poliittisen ja sotilaallisen johdon yhteistyöelin, joka toimi ylimpänä neuvoa antavana ja suunnittelevana tahona puolustuksellisissa asioissa. Alkuvuosina puolustusneuvosto etenikin nopeasti maanpuolustuksen siviilialojen suunnittelussa.³⁹

Puolustusneuvoston rooli oli epäilemättä hyödyllinen sovitettaessa yhteen kaikkiin yhteiskunnan aloihin vaikuttavia toimenpiteitä. Tähän kokonaismaanpuolustuksen organisointiin kuuluivat esimerkiksi väestönsuojelulaki, henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan perustaminen sekä maanpuolustuskurssien aloittaminen vuonna 1961. Näillä kursseilla sotilas- ja siviilialojen toimijat, joilla oli vastuuta puolustusjärjestelyjen suunnittelusta ja toteuttamisesta, saivat tutustua toisiinsa, jolloin asioiden hoitaminen

³⁷ Esim. Simelius, Sakari (1983): Puolustusvoimien puolesta. Jalkaväenkenraalin muistelmat. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva, 151–152.

³⁸ Visuri 2010, 42–43. Ks. myös Tervasmäki 1983, 22–23.

³⁹ Visuri 2010, 47.

helpottui.⁴⁰ Toisaalta puolustusneuvoston työtä tuskin helpotti se seikka, että 1960-luvun alkupuolella hallitukset olivat lyhytikäisiä ja niinpä myös puolustusneuvoston kokoonpano vaihtui tämän tästä. Huomattavaa on myös se, että puolustusneuvoston työ koski vain hallituspuolueita. Näin ollen kattavaa parlamentaarista pohjaa tai pitkäjänteisyyttä ei vielä puolustusneuvoston työn perusteella syntynyt.

Puolustusneuvosto oli siis puolustuspolitiikan keskeinen valmistelija ja ohjaaja 1960-luvun alkupuolella. Turvallisuus- ja puolustuspoliittisen linjan muotoilussa painavan sanansa puolustusneuvoston lisäksi sanoi tietysti myös presidentti Kekkonen, joka varsinkin vuoden 1961 noottikriisin jälkimainingeissa oli pystynyt jo vakiinnuttamaan asemaansa ulkopoliitiikan ja idänsuhteiden takuumiehenä. Merkille pantavaa Kekkonen turvallisuuspoliittisessa käsityksessä oli se, että ulkopoliitiikka oli selvästi ensisijainen maanpuolustukseen verrattuna.⁴¹ Hän ei suhtautunut myönteisesti puolustusvoimien piiristä tullessiin, poliittisiksi kannanotoiksi tulkittaviin lausuntoihin.⁴² Tästä esimerkkinä on välien huonontuminen puolustusvoimain komentajan kenraali Sakari Simeliuksen kanssa, joka suhtautui epäluuloisesti sekä kommunisteihin että voimistuviin rauhanliikkeisiin. Kekkonen puolestaan alkoi 1960-luvun puolivälissä painottaa vasemmiston mukaan ottamista yhteiskunnalliseen toimintaan kaikissa muodoissaan, kuten edellä viitattu Ostrobotnian puhe antaa ymmärtää. Erimielisyyksistä huolimatta Simeliuksen tunnusti, että Kekkonen suhtautui pääsääntöisesti puolustusvoimiin rakentavasti.⁴³

Kuitenkin Kekkonen suhde puolustusvoimiin oli Juhani Suomen mukaan juuri 1960-luvun lopulla erityisen ristiriitainen. 1960-luvun alun komentajan Sakari Simeliuksen kanssa välit olivat siis viilenneet vuosikymmenen puolivälissä johtuen erimielisyyksistä ja asioiden hoitotavasta niin puolustusvoimien rahoitukseen kuin vasemmistoideologiaankin liittyvissä kysymyksissä.⁴⁴ Vuosikymmenen lopulla Kekkonen alkoi tuntea mieltymystä pasifistisiin ajatuksiin, ja olisi ilman presidentin viran velvoitteita saattanut taipua kannattamaan yksipuolista aseistariisuntaa. Julkisesti hän ei näistä ajatuksista pu-

⁴⁰ Sama.

⁴¹ Syrjö, 628.

⁴² Simelius, 150.

⁴³ Simelius, 269–276.

⁴⁴ Visuri 2010, 148–150, 263.

hunut, vaan toisti perusajatustaan: puolueettomuudesta päävastuun kantaa ulkopoliitikka, mutta sitä tukee puolustuspolitiikka. Huolimatta asioiden tärkeysjärjestyksestä on tehtävä havainto, että maanpuolustuksella oli oma paikkansa Kekkosen ajatusmaailmassa. Se oli osa turvallisuuspolitiikan toteutusta ulkopoliitiikan tukijana, joten puolustusvoimien asemalla yhteiskunnassa oli pohjimmiltaan vankka tuki.⁴⁵ Näin ollen myös puolustusvoimien piti olla sellaisessa kunnossa, että ne saattoivat uskottavasti puolustaa puolueettomuutta. Sitä paitsi Kekkonen pani myös merkille puolustusvoimissa tehtävät muutokset: hän oli tyytyväinen kenraali Yrjö Keinosen aloittamiin varusmiesten aseman parantamiseen tähtääviin uudistuksiin, vaikka Keinosen viranhoito ei muuten häntä kaikilta osin tyydyttänyt – Keinosen sanottiin esimerkiksi käyttävän suhteettoman paljon aikaa kuntoiluharrastukseensa.⁴⁶

Poliittisen ja sotilaallisen johdon välillä oli siis jännitteitä läpi 1960-luvun, eikä presidentti Kekkonen halunnut päästää kenraaleita osallistumaan turvallisuuspolitiikkaan liian tiiviisti. Tämä ei ainakaan helpottanut puolustusvoimien kehittämistä. 1960-luvun puolivälissä alkoi puolustusvoimissa kuitenkin uuden puolustusratkaisun eli alueellisen puolustusjärjestelmän valmistelu. Siinä tavoitteena oli luoda itsenäiseen toimintaan kykeneviä sotilasläänejä, jotka pystyivät aloittamaan taistelun omatoimisesti tilanteen niin vaatiessa.⁴⁷ Alueellinen taistelu sopi hyvin Suomen harjoittamaan puolueettomuuspolitiikkaan, koska sen avulla oli mahdollista torjua vihollinen periaatteessa mistä suunnasta hyvänsä. Alueellisen taistelun oppi vietiin myös taktiselle tasolle: ensin vihollista oli tarkoitus hidastaa ja kuluttaa niin, että päävoimat voitiin keskittää toiminta-alueilleen, jotka olivat maastollisesti edullisia. Sitten tärkeät alueet pidettäisiin ja vihollinen lyötäisiin ratkaisutaistelussa.⁴⁸

⁴⁵ Syrjö, 628.

⁴⁶ Suomi, Juhani (1996): Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972. Otava, Helsinki, 86–90.

⁴⁷ Visuri 2010, 151–153.

⁴⁸ Visuri 2010, 166; Ks. myös Tynkkynen, Vesa (2006): Puolustusjärjestelyt. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti & Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren (toim. 2006): Suomen puolustusvoimat 1944–1972. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos ja WSOY, Helsinki, 461–465.

Risto E.J. Penttilän mukaan alueellisen puolustuksen – jonka jalkauttaminen kesti 1970-luvulle saakka – käyttöön oton myötä Suomen virallinen puolustusajattelu selkiytyi. Samalla tuli helpommaksi arvostella järjestelmään liittyneitä käytännön puutteita. Vuodesta 1966 alkoikin Penttilän mukaan keskustelu maanpuolustuksen ja puolustuspolitiikan perusteista. Tosin tämä keskustelu rajoittui kovin suppeaan piiriin.⁴⁹ Esimerkiksi Aimo Pajunen piti maaliskuussa 1966 esitelmän Suomen Sotatieteellisessä Seurassa, jossa hän pohti sitä, valmistautuiko Suomi oikeanlaiseen sotaan. Pajusen mukaan Suomen miehittämiseen tähtäävä massiivinen maahyökkäys ei ollut enää todennäköinen uhka.⁵⁰ Puolustusneuvostossa puolestaan käsiteltiin Risto Hyvärisen laatimaa tutkimusta *Näkökohtia Suomen turvallisuuspolitiikasta*.⁵¹ Sen perusteella nähtiin tarpeelliseksi alkaa tuoda julki suomalaista puolustusdoktriinia. Lopputuloksena oli vuonna 1967 ilmestynyt kirjanen *Maanpuolustuksemme tienviitat*, joka oli ensimmäinen julkisuuteen annettu yleisluontoinen selvitys maanpuolustuksen periaatteista.⁵² Näin puolustukseen liittyvät asiat alkoivat vähitellen tulla julkisen käsittelyn piiriin. Siihen asti puolustusvoimien asema suhteessa ulkopolitiikkaan ja puolustusvoimien tehtävät olivat olleet epäselvät, mikä näkyi 1960-luvun lopulla voimistuneessa puolustuskritiikissä.⁵³

Kaikkiaan uusi alueellinen puolustusjärjestelmä oli kansan keskuudessa vuosikymmenen lopulla vielä periaatteiltaan epäselvä. Sen sisäänajo puolustusvoimien toimintaan kesti pitkälle 1970-luvulle. Kansalaisten mielikuvat kriisistä pohjautuivat edellisiin sotiin eikä niitä saatu helposti korvattua uusilla ajatuksilla. Puolustusvoimien rooli turvallisuuspolitiikan osana ei ollut kaikkialla selvää. Myös puolustuskyvylle asetettavista vaatimuksista oli erilaisia näkemyksiä presidentti Kekkonen ja sotilasjohdon välillä. Näiden näkemysten yhteensovittamista ja puolustusvoimien kehittämistä eivät helpottaneet osapuolten ajoittain kireät suhteet. Tšekkoslovakian miehityksen jäljiltä

⁴⁹ Penttilä, Risto E.J. (1988): Puolustuslinjat. Puolustuspolitiikka Suomen kansainvälisen aseman vakaannuttamisessa 1944–67. Otava, Helsinki, 176. Keskustelua on kuvannut myös esim. Virta, 83–86.

⁵⁰ Penttilä 1988, 179. Aimo Pajunen oli upseeri, joka toimi pitkään mm. puolustusministeriössä. Yhdessä ulkoministeriöön siirtyneen Risto Hyvärisen kanssa he olivat uudella tavalla aktiivisia keskustelijoita, jotka esittivät julkisuudessa rohkeasti näkemyksiään turvallisuuspolitiikasta.

⁵¹ Visuri 2010, 168.

⁵² Penttilä 1988, 182.

⁵³ Visuri, Pekka (1989): Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Otava, Helsinki, 210.

vat ”kaappauksenomaisesta yllätyshyökkäyksestä” olivat jälkikäteen arvioituna ehkä tarpeettoman synkkiä, mikä ei ollut omiaan lisäämään luottamusta puolustusvoimien kykyyn suoriutua tehtävistään.⁵⁴

Kokonaisuutena Suomen kansainväliseen asemaan ja turvallisuuspolitiikan edellytyksiin kohdistui ristiriitaisia voimia 1960-luvun kuluessa. Vuosikymmenen alun kriisien jälkeen kansainväliset suurvaltasuhteet alkoivat vähitellen lientyä, ja sen myötä Suomessa voitiin hengittää hiukan vapaammin. Yhdysvallat alkoi osoittaa ymmärrystä Suomen ulkopoliitikalle ja puolueettomuuspyrkimyksille. Toisaalta Tšekkoslovakian miehitys 1968 oli osa Neuvostoliiton tiivistyvää etupiirijattelua, mikä Suomen osalta näkyi suhtautumisen tiukentumisena.⁵⁵ Samoin Suomen tiivistyvät suhteet länteen esimerkiksi taloudellisen yhteistyön merkeissä herättivät Neuvostoliitossa närää. Puolustuksellinen uhkakuva Suomessa alkoi painottua ”kaappauksenomaisen yllätyshyökkäyksen” torjuntaan, mikä saattoi vaikuttaa siihen, että Neuvostoliitto alkoi yhä tiiviimmin muistuttaa Suomea YYA-sopimuksen sotilaallisista velvoitteista. Oli nimittäin rivien välistä luettavissa, että käytetyssä uhkamallissa potentiaalisin hyökkäyssuunta oli nimenomaan itä. Kaikkiin Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa 1960-luvulla korostuivat puolueettomuusaseman julkituominen ja hyväksynnän saaminen sille sekä kamppailu YYA-sopimuksen tulkinnasta. Neuvostoliitto pyrki korostamaan sen sotilaallista luonnetta ja Suomi puolestaan pysymään irti kaikista sotilaspoliittisista spekulatioista.⁵⁶

Tšekkoslovakian miehitys vaikutti paitsi Suomen ulkopoliittisen asemaan, myös ulkopoliittisen johdon ajatuksiin ja jopa toimintakykyyn. Kekkoselle miehitys oli henkilökohtainen kriisi, joka koetteli hänen kykyään toimia kansakunnan henkisenä ja moraalisena johtajana.⁵⁷ Paavo Lipposen mukaan presidentti Kekkonen lamautui toimintakyvyttömäksi.⁵⁸ Pääministeri Koivisto puolestaan muistelee itkeneensä ajaessaan kesäpaikkaan kohti Helsinkiä.⁵⁹ Viralliset reaktiot olivat pidättyväisiä, joiden avulla pyrittiin en-

⁵⁴ Visuri 2010, 195, 197–198, 201.

⁵⁵ Kallentautio, 218.

⁵⁶ Visuri 2010, 190, 194, 198.

⁵⁷ Suomi 1996, 123–124; Apunen, Osmo (2005): Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia. Tammi, Helsinki, 192.

⁵⁸ Lipponen, Paavo (2009): Muistelmat I. WSOY, Helsinki, 274.

⁵⁹ Koivisto, Mauno (1994): Kaksi kautta I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Kirjayhtymä, Helsinki, 47.

nen kaikkea turvaamaan Suomen asema herkässä tilanteessa.⁶⁰ Toisaalta Neuvostoliiton merivoimien liikennöinti samaan aikaan sai tilanteen vaikuttamaan uhkaavalta, ja erilaisia omatoimisia valmiuden kohottamisia tapahtui, koska aluevastuussa olleet upseerit eivät saaneet riittävän tarkkoja tietoja tilanteen kehityksestä.⁶¹

Pidemmälläkin tähtäimellä kriisin vaikutukset tuntuivat perustavaa laatua olevalla tavalla. Juhani Suomen mukaan Suomessa käytiin pohdintoja, onko seuraavana Suomen vuoro kokea Tšekkoslovakian kohtalo.⁶² Presidentti Kekkoselle miehitys osoitti sen, että ystävyys- ja yhteistyöpolitiikan rakentaminen Neuvostoliiton kanssa ei ollut onnistunut toivotulla tavalla. Tähän viittasi muun muassa NKP:n virallisen valtuuskunnan kannanotto, jossa nostettiin esiin mahdollisuus arvioida tilannetta Suomen suhteen uudelleen. Lisäksi hän pelkäsi, että Suomi ei Tšekkoslovakian kohtalon kohdatessaan ehtisi tehdä mitään eikä länsi myöskään tulisi avuksi.⁶³ Joka tapauksessa Tšekkoslovakian tapahtumat antoivat osaltaan sysäyksen siihen, että maanpuolustuksen järjestelyissä alettiin kiinnittää huomiota yllätyshyökkäysten torjuntaan tehostamalla satamien ja lentokenttien puolustusta samalla kun esikuntien päivystysvalmiutta parannettiin.⁶⁴

2.3 Puolustusvoimien materiaallinen kehitys, yhteiskunnallinen asema ja sitä koskevat mielipiteet 1960-luvulla

1950- ja 1960-lukujen vaihteessa nähtiin tarpeelliseksi pyrkiä poistamaan puolustusvoimien materiaalisia puutteita kiristyvän sotilaspoliittisen tilanteen johdosta. Muun muassa ydinaseistuksen lisääntyminen ja noottikriisi aiheuttivat huolta Suomen asemasta maailmassa. Niinpä aloitettiin esimerkiksi tykistön ja panssarikaluston modernisointi sekä torjuntahävittäjien ja merivoimien kalustohankinnat.⁶⁵ Kalustohankinnoilla oli myös ulkopoliittinen ulottuvuutensa. Pääesikunnassa ja puolustusneuvoston sihtee-

⁶⁰ Visuri 2010, 174.

⁶¹ Tiilikainen, Heikki (2003): Kylmän sodan kujanjuoksu. Ajatus-kirjat. Gummerus, Helsinki, 97–117.

⁶² Suomi, Juhani (2016): Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus. Tammi, Helsinki, 300.

⁶³ Suomi 2016, 301–303; Kujala, Antti (2013): Neukkujen taskussa. Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956–1971. Tammi, Helsinki, 262; Seppänen Esa (2007): Itäsuhteiden kolmiodraama. Kekkonen - Brežnev - Kosygin 1960 – 1980. Ajatus Kirjat, Helsinki, 221–223.

⁶⁴ Rentola, Kimmo (2005): Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen. Otava, Helsinki, 31; Visuri 2010, 181.

⁶⁵ Visuri 1989, 194, 199.

ristössä laadittiin keväällä 1962 niin sanottu K-ohjelma (Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla). Siinä pääpaino oli puolueettomuuden suojaamisen kannalta olennaisissa ilma- ja meripuolustuksen hankinnoissa. Näin oli mahdollista korostaa Suomen ulkopoliittista linjaa ja puolustusvoimien asemaa sen tukemisessa. Ohjelma olisi kuitenkin merkinnyt puolustusmenojen nostamista useiksi vuosiksi, ja siksi sen läpimenon arvioitiin vaativan mielipiteiden muokkausta. Poliittiset mahdollisuudet sen toteuttamiseen hupenivat lyhytikäisiin hallituksiin, sosiaalidemokraattien sisäisiin kiistoihin, valtion rahapulaan ja kriisitietoisuuden vähentymiseen vuosikymmenen alun jännityksen lievennyttyä. Vaikka K-ohjelmaa käsiteltiin puolustusneuvostossa kahden vuoden ajan ja puolustusvoimien johto kampanjoi sen puolesta, jäi se lopulta hyväksymättä presidentti Kekkonen ja puolueiden haluttomuuden vuoksi. Tähän vaikutti erityisesti suunnittelussa ollut perushankintalaki, joka olisi sitonut poliittiset päättäjät vuosiksi turvaamaan puolustusvoimien hankintojen rahoitusta. Näin K-ohjelma jäi toteuttamatta, mutta sen korvaajaksi luotiin tilausvaltuusmenettely, jolla mahdollistettiin monivuotisten hankintojen toteuttaminen yli budjettikausien. Kaikkiaan K-ohjelman käsittely viilensi Kekkonen ja puolustusvoimien johdon välisiä suhteita, ja oli merkki siitä, että kaikilta osin puolustuspoliittinen päätöksenteko ei toiminut.⁶⁶

1960-luvun puolivälissä puolustusmateriaalissa oli edelleen pahoja puutteita K-ohjelman kaatumisen jäljiltä. Asia oli kriittinen varsinkin ilmatorjunta-aseistuksen osalta. Liikekannallepanossa suunniteltiin perustettavaksi puolen miljoonan miehen suuruiset joukot, mutta osa niistä oli heikosti varustettuja.⁶⁷ Edellä mainittuun *Maanpuolustuksemme tienviitat* -kirjaseen pohjautuen julkaistiin vuonna 1968 *Puolustuskykymme materiaallinen perusta*, jossa esitettiin niin sanottu PV-ohjelma. Tämä ohjelma oli laadittu pääesikunnassa ja sillä oli tarkoitus korvata toteuttamatta jäänyt K-ohjelma.⁶⁸ PV-ohjelmaa laadittaessa oli arvioitu, että puolustukseen käytettävien määrärahojen taso

⁶⁶ Visuri 2010, 117–121; Visuri 1989, 199, 201–202; Juottonen, Jorma (2006): Määrärahat. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti & Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren (toim. 2006): Suomen puolustusvoimat 1944–1972. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos ja WSOY, Helsinki, 238–241.

⁶⁷ Visuri 2010, 160, 162.

⁶⁸ Juottonen, 241.

tulee pysymään ennallaan tai jopa laskemaan.⁶⁹ *Puolustuskykymme materiaalisella perustalla* pyrittiin kuitenkin hälventämään puolustuskyvyn suhteen esitettyjä epäilyjä.⁷⁰ Oikeastaan ensimmäistä kertaa tämänkaltaisen kehittämisohjelma annettiin julkisuuteen. Tavoitteena oli esittää puolustusvoimien näkemys materiaalisista vähimmäistarpeista sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävien täyttämiseksi. Julkaisu saikin huomiota osakseen lehdistössä, radiossa ja televisiossa. Siitä huolimatta valtion talousarvioissa ei 1960-luvun lopulla näkynyt PV-ohjelman mukaisia hankintamäärärahoja, vaan vähäisemmät varustehankinnat sisälsivät enimmäkseen aiempien tilausvaltuuksien mukaisia maksuja.⁷¹

Keskustelu puolustuksen perusteista oli käynnistynyt suppeahkossa piirissä jo paria vuotta aiemmin. Sitä kävivät ennen kaikkea upseerit esimerkiksi Sotilasaikakauslehden palstoilla. Aiheet liikkuvat lähinnä taktiikan ja operaatiotaidon aloilla, eikä niinkään keskusteltu politiikan ja sotilaallisen maanpuolustuksen suhteesta. Muun muassa Aimo Pajunen oli aktiivinen keskustelija eri lehtien palstoilla, ja hän esitti myös usein uudenlaisia ajatuksia. Pajunen esimerkiksi arvioi, että Suomen puolustus oli suunniteltu totaalisen hyökkäyksen torjumista varten, kun todennäköisempi vaihtoehto olisi rajoitettu yllätyshyökkäys.⁷²

Toisaalta 1960-luvun jälkipuoliskolla alkoi voimistua yleinen maanpuolustuskritiikki. Siihen liittyi sekä kielteinen suhtautuminen maanpuolustukseen yleensä että kritiikki maanpuolustuksen järjestelyjä kohtaan. Edellinen tuli ilmi esimerkiksi Sadankomitean toiminnassa, jälkimmäinen puolestaan korosti siviilivastarintaa ja aseistakieltäytymistä vaihtoehtona puolustusvoimille.⁷³ Maanpuolustukseen ja sen mahdollisuuksiin kriittisemmin suhtautuvat tahot näkivät puolustusvoimien liiallisen vahvuuden heikentävän Neuvostoliiton Suomeen tuntemaa luottamusta. Esimerkkinä tästä olivat SDP:n niin sanotun ”uuden ulkopolitiikan” edustajat”, joihin kuului monta SDP:n nuoremman pol-

⁶⁹ Sama.

⁷⁰ Visuri 2010, 169.

⁷¹ Juottonen, 242.

⁷² Penttilä 1988, 176–181.

⁷³ Blomstedt, Yrjö (1971): Maanpuolustukseen liittyvän keskustelun piirteitä 1960-luvulla. Henkinen maanpuolustus: katsauksia 7/1971. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Helsinki, 4–7.

ven vaikuttajaa, kuten Jaakko Blomberg, Jaakko Kalela ja Pertti Joenniemi. Juhani Suomen mukaan uuden ulkopoliitiikan edustajat nostivat Neuvostoliiton luottamuksen hyveeksi eivätkä jättäneet sitä välineeksi. Tämän luottamuksen myötä myös YYA-sopimuksen mukaisia konsultaatioita oltiin valmiita alentamaan.⁷⁴ Itse he eivät nähneet tätä ongelmaksi, vaan näkivät mahdollisena Moskovan luottamuksen säilyttämällä olevan mahdollista turvata Suomen liikkumavapaus. Luottamuksen ylläpito taas vaatisi muun muassa aloitteellisuutta, oletettavasti ennen kaikkea Neuvostoliiton suuntaan.⁷⁵

Puolustusvoimien asema oli 1960-luvulla siis ainakin jossain määrin vaakalaudalla. Toisaalta julkisuudessa kritiikki varmaan ylikorostui. Maaseudulla asennoituminen oli yhä perinteisempää ja kriittisyys maanpuolustusta kohtaan oli ehkä sittenkin vähemmistön ajattelua. Vuonna 1964 henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan toimeksianosta laaditun tutkimuksen mukaan vain 13 prosenttia suomalaisista katsoi, että maan ei tullut puolustautua missään oloissa joutuessaan hyökkäyksen kohteeksi. Vuosikymmenen kuluessa suhtautuminen puolustusmäärärahoihin muuttui itse asiassa myönteisemmäksi. Vuonna 1964 17 prosenttia haastatelluista halusi korottaa määrärahoja ja 55 prosenttia säilyttää ennallaan, kun kuusi vuotta myöhemmin luvut olivat 56 ja 33 prosenttia.⁷⁶ Valtaosa ikäluokasta suoritti edelleen asepalveluksen, eikä rauhanliikkeen sodanvastainen julistus ainakaan tältä osin päässyt tavoitteisiinsa.

Mielipiteitä tutkittiin myös puolustusvoimien sisällä. Tutkimukset julkaistiin sekä vuosina 1968 että 1970. Edellisen tekijänä oli Osmo A. Wiio ja jälkimmäisen Yrjö Anttila. Anttila esitteli tutkimustaan Sotilasaikakauslehdessä kesällä 1970 viitaten samalla myös Wiion tutkimukseen. Tutkimusten keskeinen havainto oli, että asenteet kauttaaltaan olivat maanpuolustusmyönteisiä, mutta pääsääntöisesti ne muuttuivat varusmiesten osalta kielteisemmäksi palvelusajan edetessä pois lukien pisimmän koulutuksen saaneet. Vielä enemmän negatiivinen suhtautuminen lisääntyi kuitenkin itse puolustuslaitosta kohtaan. Kuitenkin valtaosa on sitä mieltä, että puolustusvoimille annettavat

⁷⁴ Suomi 2016, 312–313.

⁷⁵ Lehtinen, Lasse (2002): Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. WSOY, Helsinki, 500.

⁷⁶ Syrjö, 626, 630.

määrärahat ovat liian pieniä.⁷⁷ Näin ollen Wiion ja Anttilan tutkimusten perusteella voidaan arvioida, että kokonaisuutena maanpuolustus koettiin tärkeäksi asiaksi. Se, että puolustusvoimien sisäiset tekijät ja palveluksessa mahdollisesti koetut epämuaka-
vuudet laskivat arvostusta puolustusvoimia kohtaan, ei vaikuttanut perusmyönteiseen maanpuolustusasenteeseen.

2.4 Kohti parlamentaarista puolustuskomiteaa

Tässä luvussa esitettyjen taustatekijöiden valossa parlamentaarisen puolustuskomitean asettaminen ei näyttäydy erityisen yllättävältä. Yhteiskunta muuttui vähitellen 1960-luvun kuluessa yhä avoimemmaksi ja erilaisia mielipiteitä uskallettiin tuoda esiin. Ristiriitoja esiintyi, mutta niitä myös ratkottiin. Samaan aikaan puolustusvoimia ja koko puolustusjärjestelmää kehitettiin voimakkaasti. Kuitenkin poliittisen konsensuksen puute ja jopa poliittisen kentän tietämättömyys puolustusasioissa oli ilmeinen, mikä haittasi puolustusvoimien näkökulmasta kehittämistyötä. Selkeimmin uuden ajattelun tulo näkyi voimistuneessa maanpuolustuskritiikissä. Vasemmistossa oli halua rajoittaa materiaalihankintoja ja nojata voimakkaammin YYA-sopimukseen ja vaihtoehtoihin puolustusmuotoihin. Vireillä ollut PV-ohjelma herätti kahdenlaista mielialaa: vasemmisto pelkäsi, että asetettavasta komiteasta tulee kumileimasin, joka hyväksyy PV-ohjelman kyseenalaistamatta. Oikealla taas huoli oli päinvastainen, ja siellä epäiltiin komitean jarruttavan entisestään PV-ohjelman toteutumista. Näin eri tahoilla oli intressi vaikuttaa poliittisella tasolla puolustusasioihin.

Oli siis monenlaisia perusteita kehittää puolustuspoliittista osallistumista. Ulkoisista syistä keskeisimpiä olivat muuttuva sodan kuva, YYA-sopimuksen velvoitteet, NL:n tiivistyvä etupiiripolitiikka ja Tšekkoslovakian miehityksen aiheuttama sokki. Sisäisistä vaikuttavimpina puolestaan voitiin nähdä opposition sitouttaminen, uusi puolustusratkaisu, kalustohankintojen pitkäjänteisempi toteuttaminen, yhteiskunnan demokratisoituva ja suunnitteluun uskova ilmapiiri sekä maanpuolustuskeskustelun käynnistyminen.

⁷⁷ Anttila, Yrjö (1970): Puolustuslaitosta koskevia käsityksiä mielipide- ja asennetutkimusten valossa. Sotilasaikakauslehti n:o 6–7/1970.

Poliittisella tasolla oli suora yhteys puolustusvoimien toimintaan: kun määrärahat eivät kehittyneet toivotulla tavalla, muodostui tilanne myös sotilaallisesti ongelmalliseksi toteutumatta jääneiden kehittämisohjelmien vuoksi. Yleisemmällä tasolla huomiota kannattaa kiinnittää siihen, että politisoituminen, demokratisoituminen ja yhteiskunnallinen osallistuminen lisääntyivät muillakin elämänaloilla. Oli siis luontevaa, että myös maanpuolustusta koskevissa kysymyksissä siirryttiin vähitellen avoimempiin menettelytapoihin. Konsensusta etsittiin aiempaa laajemmalla rintamalla, mutta tähän kuului myös eri tavoin ajattelevien sitouttaminen vastuuseen. Tästä esimerkkinä oli parlamentaarisen puolustuskomitean puheenjohtajan Jan-Magnus Janssonin ajatus siitä, että vaikka kommunisteja ei saatukaan komitean työn päättyessä annetun mietinnön taakse, oli sosiaalidemokraattien tuen saaminen olennaista ja sitä kannatti tavoitella.⁷⁸ Osallistuminen ja osallistaminen sopivat hyvin parlamentaarisen komitean luonteeseen, jota ei välttämättä olisi saavutettu muunlaisilla keinoilla.

⁷⁸ Jan-Magnus Janssonin kirjallinen vastaus Olli Ainolan kysymykseen. Päiväämättömät muistiinpanot vuodelta 2000. Jan-Magnus Janssonin kokoelma, Svenska Centralarkivet.

3 Komitean perustaminen

3.1 Aimo Pajusen aloite joulukuussa 1968

Parlamentaarinen puolustuskomitea näyttää siis asemoituvan varsin luontevasti osaksi ajan yleistä kehitystä. Tähän asti on esitetty, että ensimmäisenä selkeästi jäsennellyn ajatuksen parlamentaarisen puolustuskomitean asettamisesta esitti everstiluutnantti Aimo Pajunen Maanpuolustus-lehdessä joulukuussa 1968.⁷⁹ Kyseessä oli Maanpuolustuskorkeakouluyhdistyksen julkaisema lehti, jonka lukijakunta ei ollut laaja, mutta Gustav Hägglundin sanoin ”elitistinen”.⁸⁰ Tällä Hägglund tarkoitti varmasti sitä, että lukijakunnassa oli todennäköisesti keskeisiä yhteiskunnallisia vaikuttajia, joista moni oli myös käynyt valtakunnallisen maanpuolustuskurssin. Näin ollen tekstin julkaisufoorumi oli otollinen ja kenties harkittukin vaikutuksen aikaan saamiseksi.

Pajunen kirjoitti muun muassa, että puolustusvalmiutta edistäneet ratkaisut olivat kuluineen vuosikymmenen aikana syntyneet ikään kuin vahingossa. Hän viittasi muun muassa Neuvostoliiton tavaraluoton saamiseen puolustustarkoituksiin, jonka taustalla oli Pajusen mukaan se, että talouselämä ei pystynyt sitä käyttämään. Pahimmiksi epäkohdiksi Pajunen nimesi vuosittain vaihtelevat perushankintavarat sekä eduskunnan pienen roolin päätettäessä puolustuspolitiikan suuntaviivoista. Vuosittaisen vaihtelun lisäksi määrärahojen ongelmana oli niiden niukkuus. Pajunen viittasi Ruotsin malliin, jossa parlamentaarinen komitea antoi laajan selvityksen eduskuntakeskustelun pohjaksi. Suomessa puolueiden kannan määrittäminen maanpuolustuskysymyksiin ei ollut edennyt konkreettiselle tasolle. Edelleen Pajunen arvioi, että juuri näiden epäkohtien kuntoon saattamiseksi voitaisiin asettaa eri puolueiden eduskuntaryhmistä koottu parlamentaarinen komitea, jonka työn pohjana olisi vain muutamaa viikkoa aiemmin julkaistu Pääesikunnan kirjanen *Puolustuskykymme materiaallinen perusta*.⁸¹

⁷⁹ Hägglund 1981, 126; Klenberg, 31.

⁸⁰ Hägglund 1981, 126.

⁸¹ Pajunen, Aimo (1968): Tarvitaanko meillä parlamentaarista puolustuskomiteaa? Maanpuolustus n:o 5, 6.12.1968, 13–15.

Pajunen siis teki varsin yksilöidyn esityksen komiteasta, ja tavoitteena oli, että kaikki puolueet joutuisivat ottamaan kantaa esitettyyn PV-ohjelmaan. Hän totesi kirjoituksensa alussa, että keskustelu puolustuskysymyksistä oli poliittisissa piireissä verraten vähäistä. Näin olikin asian laita, tosin vuoden 1969 budjettiesityksen käsittely synnytti syksyllä 1968 ainakin lehdistössä aiempaa vilkkaamman keskustelun. Tähän alkusysäyksen antoi erityisesti kokoomuksen kansanedustajan Esko Koppasen puhe eduskunnassa, jossa hänen sanottiin antaneen julki salaisina pidettäviä puolustusvoimia koskevia asioita. Keskustelussa painottui kuitenkin enemmän Koppasen menettelytapa kuin itse asia, puolustusvoimien määrärahojen taso.⁸²

Maanpuolustuskysymykset olivat siis syksyllä 1968 aiempaa enemmän esillä julkisuudessa, minkä vuoksi Pajusen kirjoituksen voi ajatella osuneen sopivaan ajankohtaan. Eduskunnassa mielenkiinto puolustusvoimien kehittämistä kohtaan oli ollut laimeaa. Tämä ei oikeastaan ollut ihme, koska presidentti oli puolustusvoimien ylipäällikkö ja varsinaiset puolustusvoimien kehittämisen suuret linjat vedettiin puolustusneuvostossa, joka vaihtui aina hallituksenkin vaihtuessa – 1960-luvulla siis varsin taajaan. Lisäksi puolustusasioita käsiteltiin eduskunnassa sekä puolustusasiainvaliokunnassa että valtiovarainvaliokunnan puolustusasiainjaostossa.⁸³ Näillä kahdella elimellä ei ollut virallista keskinäistä koordinaatiota asioiden hoitamiseksi tehokkaasti. Näin ollen puolueilla ja kansanedustajilla oli päätösvaltaa maanpuolustuksen kehittämiseen oikeastaan vain sovitettaessa puolustusmenoja valtion budjettiin.⁸⁴ Puolustusmenot eivät kehittyneetkään puolustusvoimien kannalta kovin suotuisasti 1960-luvun lopulla. Niistä on esitetty hyvin erilaisia lukuja, mutta niiden osuus bruttokansantuotteesta pysytteli 1,5 prosentin tuntumassa.⁸⁵ Tämä ei mahdollistanut edellä mainitun PV-ohjelman toteuttamista ja turhautti puolustusvoimien johtoa.

⁸² Esim. Helsingin Sanomat (HS) 16.10.1968.

⁸³ Puolustusvoimia koskevien asioiden käsittelystä eduskunnassa 1960-luvulla tarkemmin Krogerus, Holger (1968): Puolustuslaitosta koskevien asioiden käsittely eduskunnassa. Sotilasaikakauslehti n:o 5, toukokuu 1968.

⁸⁴ Penttilä 1988, 124.

⁸⁵ Esim. Juottonen, 244–245; Tervasmäki 1978, 477.

Kuitenkaan Pajunen ei varsinaisesti ollut ensimmäinen, joka pohti maanpuolustuksen nostamista ”jokapäiväisen” politiikan yläpuolelle. Tuolloin oikeushistorian ja roomalaisen oikeuden professorina toiminut Yrjö Blomstedt⁸⁶ piti laajan puheenvuoron Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan vuosikokouksessa 21.5.1968 otsikolla ”Onko tarvetta saada maanpuolustuskysymykset päivän kiistojen yläpuolelle?”. Blomstedt ei pitänyt mielekkäänä tai edes mahdollisena myönteistä vastausta otsikon kysymykseen. Hän perusteli kantaansa muun muassa sillä, että taloudellisten realiteettien vallitessa niukat varat on suunnattava sinne, missä niitä katsotaan eniten tarvittavan, ja näistä tarpeista on väistämättä keskusteltava. Hän myös kehotti tunnustamaan sen tosiasian, että yhteiskunta on muuttunut keskustelevalaksi ja moniarvoiseksi, eikä näin ollen mitään elämän sektoria voida säilyttää keskustelun ja kyseenalaistamisen ulkopuolelle.⁸⁷

Tätä puheenvuoroa on mielenkiintoista verrata Pajusen kirjoitukseen noin puoli vuotta myöhemmin. Pajusen voisi äkkiseltään tulkita ehdottaneen komiteatyöskentelyllä juuri puolustuskysymysten nostamista jokapäiväisten kiistojen yläpuolelle: tavoiteltavan lopuasetelman suhteen siitä osittain olikin kysymys, olihan tavoitteena saada nimenomaan ratkaisuehdotuksia esimerkiksi budjetin puolustusmäärärahoille ja näin luoda aiemman tempoilevan määrärahopolitiikan sijaan vähintään laiha, mutta pitkäaikaisempi konsensus. Lisäksi Pajunen varmaankin upseerina piti suotavana, että komitea esityksissään taipuisi korottamaan puolustusvoimien määrärahoja. Näkihän hän sopivaksi lähtökohdaksi komitean työlle PV-ohjelman, joka oli pitkän tähtäimen ohjelma puolustusvoimien materiaallisen valmiuden parantamiseksi.

Tällainen irtautuminen päivänpolitiikasta oli parlamentaarisen komitean eräs ominaisuus: sillä tavoin oli mahdollisuus sitouttaa kaikki puolueet ottamaan kantaa käsiteltäviin kysymyksiin, mikä puolestaan vähentäisi tempoilevuutta, joka liittyi päivänpolitiikassa keskustelussa mukana oleviin asioihin. Kuitenkin on huomioitava, että asiallisesti Pajunen esitti nimenomaan puolustuskysymysten asettamista aiempaa kriittisempään ja yksityiskohtaisempaan tarkasteluun. Nyt oli tarkoitus saada aiemmin passiiviset puo-

⁸⁶ Myöhemmin Blomstedt tunnettiin Suomen ja Skandinavian historian professorina.

⁸⁷ Blomstedt, Yrjö (1968): Onko tarvetta saada maanpuolustuskysymykset päivän kiistojen yläpuolelle? Puhe Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan vuosikokouksessa 21.5.1968. Julkaistu Ruotuväki-lehdessä. Ruotuväki 20.6.1968.

lueet määrittämään kantojaan puolustuskysymyksiin. Lisäksi hän kirjoitti, että komitean varjolla puolustuspoliittisia ratkaisuja ei pitäisi olla mahdollista jäädyttää pitkäksi aikaa.⁸⁸ Toisin sanoen Pajunen ei esittänyt maanpuolustusta sellaiseksi asiakokonaisuudeksi, josta keskustelu pitäisi lopettaa. Voidaan pikemminkin arvioida, että hän halusi keskustelulla herättää poliitikkojen kiinnostusta ja lisätä näiden ymmärtämystä puolustusvoimien näkökantoja kohtaan.

Erityisen komitean asettaminen oli sellainen toimenpide, että jälkikäteen arvioituna voisi kuvitella, että puolustusvoimissa sitä olisi pidetty sen oman edun mukaisena. Olihan todennäköistä, että komitean työn yhteydessä päästäisiin esittämään omia näkemyksiä puolustuksen kehittämisestä. Mielenkiintoista onkin, että tällaisen parlamentaarisen komitean perustamista ehdotettiin juuri puolustusvoimien sisältä. Herää kysymys, oliko kyseessä jonkinlainen tarkoituksellinen manööveri puolustusvoimien aseman parantamiseksi poliitikkojen silmissä ja rahahanojen avaamiseksi.

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Pajunen ei ollut mikään virallinen puolustusvoimien sanaanasaattaja: oman kertomansa mukaan hän ei saanut aloitteestaan puolustusvoimien johdolta kiitosta, ja samaa ovat esittäneet kenraaliluutnantti Reino Arimo ja eversti Vilho Tervasmäki. Edellä on mainittu Pajusen aktiivisuus keskustelijana, joten tämän kaltainen avaus ei ollut mitenkään poikkeuksellinen häneltä. Syyksi puolustusvoimien johdon epäluuloisuudelle on nähty muun muassa ajatus siitä, että puolustusneuvosto ja maanpuolustuskurssit riittivät yhteydenpidoksi siviilisektorille. Poliitikkoja ei haluttu ”sotkeutumaan” sotilasasioihin. Toisaalta Neuvostoliiton reaktioista julkiseen puolustuskeskusteluun oltiin epävarmoja.⁸⁹ Toki voidaan olettaa, että Pajunen esitti komiteaa juuri siksi, että arvioi sen olevan hyödyksi puolustusvoimille. Puolustusvoimien johto oli kuitenkin alkuvaiheessa ainakin jossain määrin toista mieltä, vaikka materiaallinen kehittäminen ei ollutkaan sujunut toivotulla tavalla.

Kuvaava on kenraaliluutnantti Lauri Sutelan artikkeli samassa *Maanpuolustus*-lehden numerossa, jossa Pajunen teki aloitteensa. Kuten aiemmin on jo todettu, Sutela pitää

⁸⁸ Pajunen 1968, 15.

⁸⁹ Klenberg, 32; Visuri 1989, 301, viite 217. Ks. myös Penttilä 1991, 124 ja Hägglund 2006, 107.

artikkelissa puolustusvoimien kehittämistä ennen kaikkea taloudellisena kysymyksenä. Sutela kyllä toteaa, että puolustusvoimille "osoitettavien investointien suuruusluokka tulisi näin ollen määrittyä siitä, mikä osuus sotilaallisen maanpuolustuksemme sektorilla arvioidaan olevan turvallisuuspolitiikkamme kokonaisuudesta"⁹⁰. Puhtaalta pöydältä lähtevälle arvioinnille Sutela ei kuitenkaan jätä tilaa, sillä heti seuraavassa virkkeessä hän linjaa, että maanpuolustuksen alalla investointien tulee olla "ehdottoman välttämättömyyden sanelemissa rajoissa"⁹¹. Hän ei siis näe puolustusvoimien kehittämisessä merkittäviä poliittisia ulottuvuuksia. On olemassa tietty, "oikea" linja. Sutela myöntää oman taustansa vaikuttavan arviointiinsa, mutta siitä huolimatta uskoo, että aiempaa laajempi turvallisuuspoliittinen informaatio auttaa päättäjiä perehtymään paremmin puolustusvoimien kustannuslaskelmiin ja sitä kautta myös paremmin hahmottamaan tarpeet, jotka Sutelan mukaan edustavat ehdotonta minimiä.⁹² Sutela kaipaa päättäjiltä ennen kaikkea rahaa: hänen mielestään puolustusvoimille tulisi antaa kohtuullisen vapaat kädet käyttää varoja puolustusvalmiuden kannalta parhaalla mahdollisella tavalla, mutta käytettävissä olevien varojen suuruusluokka pitäisi saada paalutettua ennalta pidemmällä aikavälillä. Sutela myös toteaa, että ei halua puolustusmenojen muodostuvan puolueiden väliseksi kiistan aiheeksi, vaan tahtoo, että poliitikot kiinnittävät huomiota puolustusmenojen tarkoituksenmukaiseen määrittämiseen.⁹³ Näin ollen Sutelan kanta tämän artikkelin perusteella näyttäisi olleen karkeasti se, että puolustusvoimien tulisi saada lisää rahaa, mutta olisi oikeastaan parempi, jos poliitikot eivät sen enempää puuttuisi puolustusvoimien toimintaan. Risto E.J. Penttilän mukaan Sutela oli suorastaan käskenyt Pajusta pehmentämään suositustaan komitean asettamisesta ennen artikkelin julkaisemista, koska pelkäsi, että rahatilanne heikkenee entisestään, mikäli poliitikot otetaan mukaan puolustussuunnitteluun.⁹⁴

Pajunen ei ollut yksin toivoessaan poliittisen kentän aktivoitumista puolustusasioissa. Myös puolustusministeriön sotilasasiainosaston päällikkö eversti Holger Krogerus näki epäkohdaksi kahtia jaetun puolustusasioiden käsittelyvastuun ja toivoi puolustusasiain-

⁹⁰ Sutela, 7.

⁹¹ Sama.

⁹² Sutela, 8.

⁹³ Sutela, 9–10.

⁹⁴ Penttilä 1991, 124.

valiokunnan aktivointia.⁹⁵ Samaa aihetta jatkoi puolustusneuvoston yleissihteeri eversti Kai Sarmanne, joka kirjoitti samassa Sotilasaikakauslehdessä Krogeruksen kanssa, että ”ilmeisesti tarvitaan vielä jatkuvaa ja yhäti jatkuvaa tosiasioden ja tietojen sekä erilaisten syy- ja seurausyhteyksien tunnetuksi tekemistä niin poliittisella kentällä kuin koko kansankin keskuudessa”.⁹⁶ Krogerus ja Sarmanne kirjoittivat artikkelinsa jo puoli vuotta ennen Pajusta, joten toive poliittisen osallistumisen aktivoimiseen ei ollut alun perin Pajusen kynästä lähtöisin. Sotilasaikakauslehti on Upseeriliiton julkaisu, joten on hyvin mahdollista, että Pajunen oli lukenut Krogeruksen ja Sarmanneen kirjoitukset ja saanut niistä vaikutteita omaan ajatteluunsa.

Myös lehdistössä esiintyi jo lokakuussa budjettiesityksen käsittelyn yhteydessä vastavankaltaisia kannanottoja. Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatti kirjoitti, että ”puolustusrevision perustaminen on samoin kannatettava ehdotus, johon odottaisi hallituksen, tai ainakin puolustusministerin, ottavan lähiaikoina julkisesti kantaa”.⁹⁷ Tässä kohdalla ei yksilöity tarkemmin, kenen puheeseen ehdotuksella puolustusrevision perustamisesta viitattiin, mutta Karjalaisessa todettiin ajatuksen nousseen esiin usealtakin taholta, jotta revisio voisi kartoittaa kokonaistilannetta.⁹⁸ Puolustusrevisio oli edellisen kerran toiminut sodan jälkeen vuosina 1945–1948, jolloin pohdittiin erityisesti ylimmän johdon järjestelyjä muuttuneissa olosuhteissa sekä asevelvollisten palvelusajan muutoksia. Revisioon kuului hallituspuolueiden edustajia sekä upseereita. Tässä mielessä se ei ollut varsinaisesti parlamentaarinen, koska opposition edustajia ei ollut mukana ja upseerit olivat täysivaltaisia jäseniä. Toisaalta puolustusrevision pääpaino oli ollut puolustusvoimien sisäisissä järjestelyissä⁹⁹, ja niistä ei syksyn 1968 aikana ollut ainakaan yksinomaan kysymys. Toki puhuttiin puolustusvoimien demokratisoimisesta, mutta varsinkin lehdistössä paljon huomiota saivat puolustusvoimien määrärahat. Näin ollen voidaan arvioida, että puolustusrevisioon viitattaessa ei välttämättä tarkoitettu 1940-luvun komitean toisintoa, vaan viitattiin yleisemmällä tasolla tarpeeseen vahvistaa poliittisten toimijoiden roolia puolustuskysymyksissä.

⁹⁵ Krogerus, 213.

⁹⁶ Sarmanne, Kai (1968): Puolustusneuvoston työskentelystä. Sotilasaikakauslehti n:o 5, toukokuu 1968.

⁹⁷ Puolustusta ja vastustusta. Suomen Sosialidemokraatti (SSd) 14.10.1968.

⁹⁸ Nimim. Seppä: Vasaran varresta. Karjalainen 26.10.1968.

⁹⁹ Hägglund 1981, 122.

Aimo Pajunen ei aloitteessaan halunnut esittää varsinaista puolustusrevisiota, mutta totesi toisaalta, että asetettavan komitean tehtävän tulisi olla pelkkää määrärahakäsittelyä laajempi.¹⁰⁰ Pajusen aloite liittyy aika luontevasti osaksi julkisessa keskustelussa esitettyjä näkökohtia: molemmissa nähdään tarve syvällisemmälle poliittisten päättäjien tekemälle puolustusvoimien toiminnan arvioinnille. Suomen Sosialidemokraatti korostaa, että puhuminen puolustusasioista ei saa olla vain sotilaiden asia.¹⁰¹ Sama perusajatus on Pajusella. Näiden tahojen motiivit ovat sitten eri asia. Pajuselle tärkeintä on todennäköisesti puolustusvoimien kehittäminen, joskin hän on saattanut pitää lisääntyvää avoimuutta ja demokraattisuutta sitä tukevana ja legitimizeettinä vahvistavana. Suomen Sosialidemokraatti puolestaan korostaa enemmän demokraattisuuden yleistä vaatimusta läpi yhteiskunnan vaikuttavana voimana.

Demokraattisuuden ja avoimuuden vaatimus näkyi puolustuskeskustelussa muillakin tavoin. Karjalainen uutisoi nuorten reserviupseerien tyytyväisyydestä puolustusvoimien toimenpiteisiin, joilla raja-aitoja siviilimaailmaan on ryhdytty madaltamaan. Karjalaisen mukaan reserviupseerit näkevät tärkeäksi puolustusvoimien kehittämisen ”kansanarmeijaksi”, jonka kaikki voivat tuntea omakseen.¹⁰² Helsingin Sanomien mukaan ”puolustusministeriön ja pääesikunnan piirissä” oli myös halukkuutta pitää vuosittain puolustusvalmiutta koskeva katsaus eduskunnassa, jolla kansanedustajien tietoisuutta puolustusasioista voitaisiin lisätä. Hallituksen ministerien sanotaan kuitenkin olevan haluttomia tällaiseen.¹⁰³ Lehti itsekin asettuu tälle kannalle pääkirjoituksessaan toivoen, että puolustuskeskustelusta tulisi ”instituutio”.¹⁰⁴

Puolustuskeskustelu jatkui vilkkaana *Puolustuskykymme materiaalsen perustan* julkistamisen jälkeen marraskuussa 1968. Sen ilmestymistä pidettiin joiltain osin vastauksena muutamaa viikkoa aiemmin käytyyn budjettikeskusteluun. Tässä yhteydessä keskityttiin enemmän materiaalitilanteen ongelmiin ja määrärahakysymyksiin, joista varsinkin keskiryhmiin ja oikealle kallellaan olleet lehdet lähes järjestään olivat sitä mieltä,

¹⁰⁰ Pajunen 1968, 15.

¹⁰¹ SSd 14.10.1968.

¹⁰² Karjalainen 14.10.1968.

¹⁰³ HS 16.10.1968.

¹⁰⁴ Puolustus ja puheet. HS 17.10.1968.

parannusta olisi saatava aikaan.¹⁰⁵ Aamulehdessä Heikki Eskelinen peräänkuulutti puolustusrevisiota artikkelissaan, jossa ruoti puolustusvoimien materiaalista tilaa.¹⁰⁶ Näin hän esitti toisen näkökulman puolustusrevision perustamiseen: Suomen Sosialidemokraatti käsitteli aiemmin demokraattisuuden tuomista puolustusasioihin, nyt Eskelinen esittää selvitystä turvallisuuspolitiikan tilasta ja kyvyistä.

Itsenäisyyspäivänä 1968 julkaistu Aimo Pajusen esitys parlamentaarisen puolustuskomitean asettamisesta ei siis ollut vailla taustaa. Kuluneena vuonna oli puhuttu poliittisten toimijoiden aktivoimisesta puolustuskysymyksistä, vaikeuksiin ajautuneista materiaalihankinnoista ja puolustusvoimien määrärahoista sekä demokraattisuuden vaatimuksista. Pajunen perusteli aloitettaan paitsi kahdella ensin mainitulla tekijällä, myös viimeisellä, sillä ”komitean asettaminen olisi ... keino puolustuskysymyksen käsittelyn parempaan niveltämiseen demokraattiseen järjestelmäämme”.¹⁰⁷ Kuitenkaan hän ei esittänyt mitään täysin uutta, vaan pikemminkin teki jäsennellyn esityksen, jossa yhdistyivät keskustelun kuluessa esille tuodut näkökannat. Jopa samansuuntaisia ajatuksia Pajusen komiteaidean kanssa oli puolustusrevision muodossa esitetty jo aiemmin syksyllä. Näin ollen ei voida täysin yksiselitteisesti sanoa, että Pajunen olisi ”ideoinut parlamentaariset puolustuskomiteat”¹⁰⁸, kuten Gustav Hägglund on esittänyt. Sen sijaan hän teki selkeän esityksen, perusteli sen huolella ja julkaisi esityksensä otolliseen aikaan. Parlamentaarinen puolustuskomitea vastasi monella tapaa puolustuskeskustelun tarpeisiin: se toi mahdollisuuden hakea konsensusta puolustuskysymyksistä yleensä, viedä eteenpäin materiaalista kehittämistä ja lisätä avoimuutta sekä parlamentaarista osallistumista puolustuspolitiikkaan.

Eräs ulottuvuus, joka varmasti vaikutti Pajusen ajatteluun, oli Ruotsin esimerkki. Tämän hän mainitsee itsekin kirjoituksessaan.¹⁰⁹ Ruotsissa oli tapana, että parlamentaarinen komitea käsitteli puolustusasioita noin viiden vuoden välein. Komitea antoi työnsä tu-

¹⁰⁵ Esim. Puolustuskykymme. Aamulehti (AL) 16.11.1968; Puolustuskykymme perusta. Ilkka 17.11.1968; Keinosen raportti. Kaleva 17.11.1968; Pääesikunnan kannanotto. Keskisuomalainen 16.11.1968; Puolustuskeskustelu. Vaasa 17.11.1968.

¹⁰⁶ Eskelinen, Heikki (1968): Onko turvallisuutemme illuusio? AL 19.11.1968.

¹⁰⁷ Pajunen 1968, 15.

¹⁰⁸ Hägglund 2006, 78.

¹⁰⁹ Pajunen 1968, 14.

lokset hallitukselle suosituksina, joka edelleen esitteli ne eduskunnalle vahvistettavaksi lähivuosien puolustuspolitiikan suuntaviivoiksi. 1960-luvun kuluessa komiteoiden työ käsitteli yhä laajempia asiakokonaisuuksia ulottuen menokehyksiin ja turvallisuuspolitiikan perusteisiin.¹¹⁰ Esittäessään kaikista eduskuntaryhmistä koottavaa komiteaa, jonka toimeksianto ulottuisi pelkkien materiaali ohjelmien ulkopuolelle, Pajunen seuraili varsin tarkoin länsinaapurissa noudateltua mallia.

Mitä sitten tapahtui Pajusen artikkelin julkaisun jälkeen? Gustav Hägglundin sanoin ”Pajusen artikkeli noteerattiin”¹¹¹. Tämä tapahtui, jos niin kävi, verraten suppeissa piireissä: ainakin Pääesikunnan lehtileikekokoelmasta löytyvissä artikkeleissa on hyvin vähän suoria viittauksia Pajusen artikkeliin. Nimimerkki Seppä asettui Karjalaisessa kannattamaan Pajusen ehdotusta puolustuskomitean asettamisesta. Tätä perusteltiin määrärahojen kasvattamisella ja poliitikkojen kiinnostuksen kasvattamisella. Seppä valittelee, että ”eihän puolustuskysymyksiin kiinnitetä juuri lainkaan huomiota edes hallitusohjelmissa, vaikka niistä neuvoteltaessa nähdään paljon vaivaa monin verroin mitätömämpien asioiden kanssa”¹¹². Muutoin suoranaisia viittauksia Pajusen aloitteeseen ei julkisesta keskustelusta tässä käytetyn aineiston perusteella löydy. Kuitenkaan aloitteeseen johtaneet tekijät eivät kadonneet mihinkään.

3.2 Ajatus komiteasta kypsyy

Vaikka siis parlamentaarista puolustuskomiteaa koskevaa aloitetta ei kovin näkyvästi käsitelty heti esittämisensä jälkeen, pysyi itse asia – eduskunnan roolin lisääminen puolustusasioita koskevassa päätöksenteossa ja pitkän tähtäimen ohjelman aikaansaaminen puolustusvoimien kehittämiseksi – ainakin aika ajoin esillä. Puolustusministeri Sulo Suorttanen esitti Ruotuväki-lehdessä, että puolustuspoliittisessa päätöksenteossa on rakenteellisia vaikeuksia. Suorttanen piti toimeenpanovallan sektorilla keskustelu- ja päätöksentekofoorumeita riittävinä, mutta näki, että eduskunnan mahdollisuuksia keskustella ja päättää turvallisuuspolitiikasta tulisi lisätä. Siksi hän totesi hallituksen anta-

¹¹⁰ Hägglund 1981, 124.

¹¹¹ Hägglund 1981, 126.

¹¹² Nimim. Seppä: Vasaran varresta. Karjalainen 20.2.1969.

neen esityksen, jonka mukaan hallitus voisi antaa eduskunnalle selonteon haluamastaan asiasta ilman, että keskustelu päättyy luottamuslauseäänestykseen.¹¹³

Vilho Tervasmäki jatkoi samassa lehdessä kiinnittäen huomiota eduskunnan vähäisiin mahdollisuuksiin vaikuttaa puolustuspolitiikkaan hallitukseen verrattuna. Hän viittasi mahdollisuuteen kutsua koolle puolustusasiainvaliokunta ja valtiovarainvaliokunnan puolustusasiain jaosto muutamia kertoja vuodessa pääesikunnan ja puolustusministeriön informoidessa tärkeistä asioista.¹¹⁴ Aimo Pajunen kirjoitti Suomen Kuvalehdessä ennen kaikkea puolustusvoimien ja politiikan suhteesta, mutta viittasi myös aiemmin esittämäänsä ajatukseen siitä, että puolustusvoimat ei saisi olla politiikan *ulkopuolella*, vaikka olisikin poliittisen kiistelyn *yläpuolella*. Hän totesi jälleen tarpeen aktivoida poliittiset puolueet puolustuskysymyksissä.¹¹⁵ Myös puolustusvoimain komentaja kenraali Kaarlo Leinonen näki aiemmin samassa lehdessä hyödylliseksi tiivistää puolustusvoimien ja puolueiden suhteita.¹¹⁶

Eräs osoitus turvallisuuspoliittisen keskustelun kiihtymisestä olivat eri puolueiden viralliset kannanotot turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan. SDP ehti puolueista ensimmäisenä julkaista kantansa, jonka se hyväksyi osana ulkopoliittista ohjelmaansa puoluekokouksessaan Turussa kesäkuussa 1969. SDP seuraili virallista ulkopoliittista linjaa sen suurilta linjoilta: se tunnusti puolustusvoimien olemassaolon tärkeyden, mutta asetti kuitenkin ulkopoliitiikan etusijalle sotilaallisiin keinoihin nähden. Varsinaisiin turvallisuus- ja puolustuspoliittisiin linjauksiin käytettiin varsin vähän tilaa. Enemmän SDP:n ohjelmassa näkyvät yhteiskunnalliset teemat: puolustuslaitoksen kehittäminen ja sen sisäiset järjestelyt, kansalaisten turvallisuus sekä turvallisuus- ja puolustuspoliittinen päätöksenteko.¹¹⁷

Puolustuslaitoksen kehittämisen osalta SDP:n ja Aimo Pajusen teksteissä on kiintoisia yhtäläisyyksiä. SDP korostaa, että puolustuslaitoksen tarpeet tulee punnita osana muita

¹¹³ Suorttanen, Sulo (1969): Turvallisuus – yhteinen päämäärämme. Ruotuväki 1.10.1969.

¹¹⁴ Tervasmäki, Vilho (1969): Maanpuolustus ja eduskunta. Ruotuväki 6.12.1969.

¹¹⁵ Pajunen, Aimo (1969): Puolustuslaitos ja politiikka. Suomen Kuvalehti n:o 43, 24.10.1969.

¹¹⁶ Brotherus, Heikki (1969): Informaatioaukko. Suomen Kuvalehti n:o 25, 20.6.1969.

¹¹⁷ Seuraava jakso perustuu SDP:n erityisohjelmaan Sosialidemokraattinen ulkopoliitiikka. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpulkopoliitiikka1969>, luettu 12.7.2018.

yhteiskunnallisia kysymyksiä, ei niistä erillään. Puolue haluaa tehdä pitkäjänteistä työtä niin, että kehittämisohjelmat ovat monivuotisia samalla kun niihin voidaan tehdä aika ajoin tarkastuksia. SDP:n mukaan puolustusvoimia koskevan poliittisen päätöksenteon on oltava sekä tehokasta että demokraattista. On tarvetta yhtenäistää päätöksentekoa ja luoda toimiva parlamentaarinen valvonta. Tähän liittyy eduskunnalle vastuullisen valtioneuvoston aseman vahvistaminen turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa sekä valio-kuntalaitoksen ja puolustusneuvoston kehittäminen.

Muutoin SDP:n suhtautumista leimaa ajatus siitä, että puolustusvoimat on tarpeellinen välttämättömyys, mutta ei enempää. Se ei halua ylikorostaa materiaalihankintojen tarvetta, vaan kehottaa etenemään niissä maltillisesti. Edelleen esitetään asevelvollisuuden laajentamista niin, että erilaisia siviilipalvelumahdollisuuksia voitaisiin lisätä. Puolustusvoimien sisällä korostetaan demokraattisuuden tarvetta eri muodoissaan: esimerkiksi poliittinen toiminta ja vapaa järjestäytyminen halutaan sallia kantahenkilökunnalle.

Kokoomus laati myös vuoden 1969 kuluessa oman puolustuspoliittisen ohjelmansa.¹¹⁸ Se hyväksyttiin hallituspoliittisessa valiokunnassa lokakuussa 1969. Sen aiheet liikkuvat enemmän perinteisessä puolustuspolitiikassa kuin SDP:n ohjelmassa. Moneen kertaan toistettu ajatus on, että puolustusvoimien tulee olla kalustoltaan, vahvuudeltaan, valmiudeltaan ja koulutukseltaan sellaisessa kunnossa, että kaikissa tilanteissa pystytään ulkopoliittisten toimenpiteiden kanssa takaamaan Suomen puolueettomuus ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen säilyminen. Materiaalin osalta kokoomus lausuukin painokkaasti, että ”on ensi tilassa saatava aikaan perushankintalaki, joka pitkällä tähtäimellä antaa mahdollisuudet puolustusvoimien materiaalityönteiden määrälliselle ja puolustus-tehtävien tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat huomioon ottavalle suunnittelulle”.

Kokoomus luottaa totaaliseen maanpuolustukseen ja korostaa, että on valmistauduttava kaikkien yhteiskunnan voimavarojen käyttöön. Tämä sisältää paitsi sotilaallisen myös

¹¹⁸ Seuraava jakso perustuu kokoomuksen erityisohjelmaan Kokoomuksen puolustuspoliittinen ohjelma. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokpuolustus1969>, luettu 12.7.2018.

taloudellisen ja henkisen maanpuolustuksen sekä puolustushallinnolliset ja väestön-suojelulliset toimenpiteet.

Huomionarvoista on se, että myös kokoomus näkee tärkeäksi eduskunnan aseman vahvistamisen maanpuolustuksen suunnittelutyössä varsinkin materiaallisen tilanteen osalta. Edelleen puolue toivoo, että eduskunnan vastuuta voitaisiin kasvattaa turvallisuuspolitiikan kokonaisuuden kehittämisessä niin, että kansalaisten mielipiteet tulisivat paremmin esiin. Kokoomus esittää kuitenkin jo omana näkemyksenään, että perushankintaohjelman puitteissa tultaisiin määrävuosina käyttämään noin 2,5 % bruttokansantuotteesta puolustustarkoituksiin.

SKDL:lla oli valmistelussa oma turvallisuuspoliittinen ohjelma, jota SKDL:n liittokokous ei kuitenkaan ollut sellaisenaan hyväksynyt. Keskenäisyydestään huolimatta ohjelma kertoo vasemmistossa olleiden asenteista turvallisuuspoliittisiin kysymyksiin. Ohjelmaluonnos korostaa YYA-sopimuksen merkitystä, mutta näkee turvallisuuspolitiikan käsitävän vain aseellista puolustusta laajemman kokonaisuuden: muun muassa henkinen vapaus, aineellinen turva sekä turva sairauksia ja onnettomuuksia vastaan nähdään turvallisuuspolitiikan alaan kuuluvana. Luonnos kritisoi valtiollisen turvallisuuden osalta sitä, että ihmisten turvallisuudesta ei puhuta mitään, vaan huomio kiinnittyy yksinomaan alueen puolustamiseen. Puolustukselle asetettaviksi resursseiksi ohjelmaluonnos näkee tarkoituksenmukaiseksi tason, jossa pystytään viivyttämään maahan tunkeutujaa ja näin saadaan aikaa aloittaa YYA-sopimuksen mukaiset konsultaatiot.¹¹⁹

Muut puolueet eivät ennen parlamentaarisen puolustuskomitean asettamista ainakaan julkaisseet omia turvallisuuspoliittisia ohjelmiaan. Tosin keskustapuolue oli jo vuonna 1966 julkaissut puolueohjelman n:o 1, jossa käsiteltiin lyhyesti myös ulkopoliittikkaa ja maanpuolustusta. Siinä edellytettiin suorituskykyisen puolustuslaitoksen ylläpitämistä. Puolustuslaitoksen tehtäväksi nähtiin paitsi rauhan ylläpitäminen myös sisäisten väkivaltaisuuksien torjuminen. Ajanmukainen aseistus ja terve maanpuolustushenki nähtiin

¹¹⁹ Luoto, Reima T. A. (1970): Kolme suurta ja maanpuolustus – puolustusohjelmien tarkastelua. Reserviläinen n:o 6, 1970.

tärkeiksi, samoin kuin väestönsuojelun toimenpiteet.¹²⁰ Kokoomus julkaisi samana vuonna yleisohjelman, jossa se myös lyhyesti sivusi maanpuolustusta. Kokoomus korosti maanpuolustusvalmiutta sekä materiaalista, koulutuksellista ja henkistä perustaa menestyksellisen puolustuksen toteuttamiseksi. Ohjelma oli kuitenkin varsin yleisluontoinen, joten kovin konkreettisia kehittämis ehdotuksia se ei sisältänyt.¹²¹ Kokoomus laatikin sitten jo mainitun erillisen puolustuspoliittisen ohjelman. Enemmän huomiota herätti SKDL:n puolueohjelma vuodelta 1967, jossa viitattiin epäsuorasti jopa puolustusvoimien lakkauttamiseen ilmaisulla ”niin kauan kuin Suomessa on vielä vakinainen armeija”. SKDL vaati puolustuslaitoksen demokratisoimista, siviilipalveluksen kehittämistä ja asevelvollisten olojen parantamista.¹²² Lisäksi Keskustapuolueella, Liberaalisella Kansanpuolueella ja Ruotsalaisella Kansanpuolueella puhuttiin olleen valmistelussa yhteisen ohjelman, jota ei kuitenkaan koskaan julkaistu.¹²³

Myös päättävissä elimissä nähtiin tarve saattaa puolustusasiat tiiviimmin poliitikkojen käsiteltäviksi. Puolustusneuvoston kokouksessa huhtikuussa 1969 kenraaliluutnantti Lauri Sutela esitteli PV-ohjelman ja totesi pääesikunnan kantana olevan, että on joko ryhdyttävä toteuttamaan PV-ohjelman mukaista kehitystyötä tai sitten asetettava koko turvallisuuspolitiikkaa koskeva tilanteenarviointi kyseenalaiseksi. Lisäksi pääesikunta pyysi valtioneuvostoa määrittelemään kantansa siihen, millaisilla taloudellisilla edellytyksillä puolustusvoimia voitaisiin seuraavien 6–8 vuoden aikana kehittää. Tähän liittyen pääministeri Mauno Koivisto totesi olevan tarpeellista saada aikaan kaikkien puolueiden yksimielisyys. Ulkoministeri Ahti Karjalainen puolestaan totesi, että puolustuslaitoksen tulisi mahdollisesti tehdä informaatiokierros eduskuntaryhmissä. Keskustelun

¹²⁰ Keskustapuolueen johtavat periaatteet 1966: puolueohjelma n:o 1
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KESKP/214>, luettu 12.7.2018.

¹²¹ Kohti huomispäivän yhteiskuntaa. Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966.
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KOK/90>, luettu 12.7.2018.

¹²² Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Periaateohjelma.
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/626>, luettu 12.7.2018.

¹²³ Luoto, 22.

jälkeen PV-ohjelma päätettiin saattaa valtioneuvoston käsittelyyn, joskin 6–8 vuoden kehittämissykli muutettiin vain lähivuosia koskevaksi.¹²⁴

Pääministeri Mauno Koivisto näytti suhtautuvan puolueensa SDP:n tavoin jossain määrin varauksellisesti puolustusvoimien materiaaliseen kehittämiseen. Puolustusneuvoston kokouksessa hän totesi, että ”puolustusneuvoston tulisi periaatteessa hyväksyä esillä oleva tavoiteohjelma siinä mielessä, että ellei valtiolla olisi muita välttämättömiä menotarpeita, ohjelma tulisi toteuttaa”.¹²⁵ Tämä kuvastaa hyvin sitä, että Koivisto ei varauksetta ollut valmis hyväksymään PV-ohjelmaa ja muitakaan materiaalihankkeita. Ralf Friberg toteaa parlamentaarista puolustuskomiteoista, että ”Koivisto piti komiteoita menoautomaatteina”.¹²⁶

Hämeen Sanomat yhtyi lukuisten muiden tahojen esittämään huoleen eduskunnan vähäisestä roolista puolustusasioissa. Lehti esitti ajatuksen, että puolustusasiainvaliokuntaa voitaisiin aktivoida samalla tavoin kuin ulkoasiainvaliokuntaa on aiemmin tehty. Tarkemmin lehti ei ajatuksiaan yksilöinyt. Kirjoituksessa viitattiin myös kansliapäällikkö Kauko Pöyhösen ajatukseen, että puolustusneuvostosta muodostettaisiin jonkinlainen hallituksen jaosto, johon kuuluvat asian kannalta keskeiset ministerit. Sillä korjattaisiin puolustusneuvoston asemaa ilman hallinnollista ja poliittista päätäntävaltaa olevana elimenä.¹²⁷

Uusi Suomi tiivistä oman kantansa toteamalla, että juuri maanpuolustus on se asia, jota on pidettävä päivänpoliittisten kiistojen ulko- ja yläpuolella. Tässä kohtaa lehti erottautui Aimo Pajusen kannasta, joka päinvastoin tahtoi maanpuolustuksen olevan poliittinen kysymys. Toki tavoite oli molemmilla varmasti sama: saada poliitikkojen sympatiat niin, että puolustusvoimien määrärahoja voitaisiin lisätä. Uusi Suomi edusti perinteisempää oikeistohenkistä ajattelutapaa vedoten muun muassa historiaan: se totesi, että 1945 kaikki puolueet olivat yhtä mieltä siitä, että Suomi tarvitsi kansalliset puolustusvoimat. Lehden mukaan mikään kansainvälinen tai Suomen sisäinen tekijä ei ole muut-

¹²⁴ Puolustusneuvoston pöytäkirja (PLN ptk) n:o 2/1969, 11.4.1969, Turvallisuuskomitean sihteeristön arkisto (TSA), Puolustusministeriö (PLM).

¹²⁵ PLN ptk n:o 2/1969, TSA, PLM.

¹²⁶ Ralf Fribergin kirjehaastattelu 17.9.2012 (kirjeet tekijän hallussa).

¹²⁷ Eduskunta ja puolustuslaitos. Hämeen Sanomat 18.9.1969.

tanut tätä perustotuutta. Pajunen edusti sikäli modernimpaa kantaa, että hän näki todennäköisesti samaan lopputulokseen päästävän, kun erilaisia mielipiteitä sovitellaan yhteen keskustelulla. Näin kaikkien olisi helpompi sitoutua yhteisesti asetettuun päämäärään.

Vuoden 1970 puolella Maanpuolustus-lehdessä ounasteltiin jo tulevien kuukausien puolustuspoliittisia ratkaisuja. Siinä julkaistiin kenraaliluutnantti Paavo Ilmolan Maanpuolustuskorkeakouluyhdistyksen vuosikokouksessa pitämä puheenvuoro sekä siihen liittyvät puheenvuorot. Ilmola totesi, että ”voitaneen lähikuukausien odottaa ja toivoa sisältävän myös merkittäviä puolustuspoliittisia tapahtumia”¹²⁸. Ilmola ei määrittele sen tarkemmin, mitä nämä tapahtumat voisivat olla, mutta puolustuspoliittisen päätöksen teon tehostamistarve oli ollut niin paljon esillä parin aiemman vuoden aikana, että hän luultavasti ennakoi siihen liittyviä tapahtumia. Voi hyvin olla, että johtavilla sotilailla oli myös epävirallisia yhteyksiä politiikan maailmaan, ja puolin ja toisin tiedettiin ainakin yleisellä tasolla, mitä oli agendalla lähitulevaisuudessa.

Kaleva käsitteli kevään 1970 eduskuntavaalien jälkimainingeissa vaalitaistelua, ja kiinnitti huomiota siihen, että keskusteluissa ei juuri käsitelty puolustuskysymyksiä. Lehti arveli, että puolueiden laskelmissa maanpuolustukseen liittyvät taktiset edut oli jo saatutettu, joten ei ollut tarvetta pitää siihen liittyviä asioita esillä. Kaleva näki jopa, että johtavien puolueiden kesken olisi jo päästy sopimukseen PV-ohjelman käsittelyn aloittamisesta. Tosin Kalevassa kirjoitettiin edellisen pääministerin Mauno Koiviston pitäneen henkilökohtaisesti maanpuolustuksen tarpeita toissijaisina. Tämä nähtiin siinä mielessä merkittäväksi, että SDP oli vaalitappiostaan huolimatta edelleen eduskunnan suurin puolue, ja ohjelman käsittelyn arveltiin olevan kiinni ainakin osittain sen kannasta.¹²⁹

Vuoden 1970 vaalit muistetaan protestivaaleina, kun Suomen Maaseudun Puolue nosti kerta heitolla paikkamääränsä eduskunnassa yhdestä kahdeksaantoista. Myös kokoomus oli vaalivoittaja, sen sijaan hallitusrintamaan kuuluneet keskustapuolue, SDP ja

¹²⁸ Ilmola, Paavo (1970): Puolustusvoimien tehtävät ja niiden taloudelliset suoritusedellytykset. Maanpuolustus n:o 8, 4.6.1970, Maanpuolustuskorkeakouluyhdistys, Helsinki 1970, 1.

¹²⁹ PV-ohjelma käsittelyyn. Kaleva 1.4.1970.

SKDL menettivät paikkoja. Työväen ja Pienviljelijäin Sosiaalidemokraattinen Liitto menetti kaikki paikkansa. Vaalien jälkeiset hallitusneuvottelut veivät aikaa niin, että vasta Teuvo Auran toimitusministeristön toimittua kaksi kuukautta saatiin nimettyä uusi Ahti Karjalaisen hallitus. RKP:n Kristian Gestrin tuli siihen puolustusministeriksi. Gestrin on itse kertonut olleensa myötävaikuttamassa siihen, että hallitusneuvotteluissa päätettiin esittää ”lähinnä parlamentaarista henkilöistä”¹³⁰ koostuvan komitean asettamista selvittämään puolustuslaitoksen tehtävät. Tämän aloitteen puolustuskomiteasta teki ilmeisesti Ruotsalainen kansanpuolue.¹³¹ Itse asiassa RKP:n Georg C. Ehnrooth oli jo keväällä yhdessä keskustan, kokoomuksen, SMP:n ja LKP:n edustajien kanssa allekirjoittanut toivomusaloitteen, jossa esitettiin vastaavankaltaisen komitean asettamista. Tuossa aloitteessa komitean tehtävän muotoilu oli kuitenkin huomattavasti epämääräisempi: silloin haluttiin muodostaa ”parlamentaarinen elin tutkimaan puolustuslaitoksen tilaa”.¹³² Välittöminä syinä esityksen nousulle esiin hallitusneuvotteluissa juuri vuonna 1970 lienevät eduskunnan voimasuhteiden keikahtaminen vasemmiston tappioksi sekä muodostettavan hallituksen kokoonpano, jossa sekä puolustus- että valtiovarainministeri tuli perinteisesti oikeistohenkiseksi mielletystä RKP:sta.

Karjalaisen hallitusohjelmaan tuli lopulta lakoninen maininta ”asetetaan lähinnä parlamentaarista henkilöistä kokoonpantu komitea selvittämään puolustuslaitoksen tehtävät nykyaikana”¹³³. Sen enempää komiteaa ei hallitusohjelmassa taustoitettu. Gestrin itse perusteli komitean asettamista Helsingin Sanomissa sanomalla, että sen on tarkoitus ”elvyttää puolustuspoliittista keskustelua ja saada puolustuslaitos lähemmäs kansaa”¹³⁴. Samassa yhteydessä hän kiisti mahdollisuuden lykätä PV-ohjelman toteutusta

¹³⁰ Esim. Hägglund 1981, 127. Gestrinin näkemys esim. Luotasimme uutta puolustusministeriä. Uudenmaan Jääkäri 2/1970.

¹³¹ Hägglund 1981, 127. Sama käsitys on esitetty useissa lehtikirjoituksissa komitean perustamisen ajalta, ja puolustusministeri Gestrin esitti saman ajatuksen itsekin ilman, että sitä kukaan pyrki aikalaieskustelussa haastamaan.

¹³² Valtiopäivät 1970. Liitteet X-XII A. Helsinki 1970, toivomusaloite 2217 14.4.1970, 3458.

¹³³ Pääministeri Ahti Karjalaisen II hallituksen ohjelma 15.7.1970.

http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/53-paaministeri-ahti-karjalaisen-ii-hallituksen-ohjelma, luettu 11.7.2018.

¹³⁴ HS 11.8.1970.

komitean varjolla. Toisaalta Gustav Hägglundin mukaan vasemmisto taas pelkäsi, että komiteasta oli muotoutumassa PV-ohjelman siunauselin.¹³⁵

SDP:n Paavo Lipponen puolestaan esitti puolustusministeri Gestrinin mielipiteeseen viitaten Hämeen Kansassa huolensa siitä, että hallitus on toteuttamassa PV-ohjelmaa täysin komitean asettamisesta riippumatta.¹³⁶ Tämä oli perusteltu havainto: olisihan ollut täysin mahdollista ja ehkä perusteltuakin, että näin olennaista ohjelmaa toteutettaessa olisi pyritty parlamentaariseen konsensukseen. Samalla Lipposen kirjoitus kiinnittää huomiota siihen seikkaan, että komitea ei ollut enää muodostumassa samanlaisiksi kuin Pajusen vajaan kaksi vuotta aiemmin tekemässä ehdotuksessa. Pajunen oli pitäytynyt enemmän määrärahakysymyksissä, mutta toisaalta viitannut mahdollisuuteen, että komitean tehtäväkenttä voisi olla myös laajempi.

Lopulta komitea asetettiin 1.10.1970. Tehtäväksi se sai ”selvittää, minkälaiset tehtävät puolustuslaitokselle tulisi asettaa turvallisuuspoliittisen kokonaisratkaisumme osana ja minkälaisiin sotilaallisiin suoritteisiin puolustuslaitoksen tulisi kyetä”¹³⁷. Sen puheenjohtajaksi tuli RKP:n Jan-Magnus Jansson ja jäseniksi 12 muuta puolueiden edustajaa, etupäässä kansanedustajia. Puolueiden edustajien määrä seuraili eduskunnan voimasuhteita ainakin pääpiirteissään. Tosin 37 paikkaa eduskuntaan saaneella kokoomuksella oli kolme edustajaa samoin kuin 52 kansanedustajan SDP:llä. Sitä vastoin 36 paikkaa eduskuntaan saaneet keskustapuolue ja SKDL joutuivat tyytymään kahteen edustajaan komiteassa, vaikka olivat siis eduskunnassa vain yhtä edustajaa pienempiä ryhmiä kuin kokoomus.

Komitean tehtävänannossa huomiota herättää se seikka, että puolustuslaitosasetus oli vuonna 1960 määrittänyt puolustusvoimien tehtävät. Tosin ne oli asetettu vain rauhan ajalle, mutta puolustusneuvosto oli paria vuotta myöhemmin käsitellyt tehtäviä ja laajentanut niitä koskemaan myös tehtäviä puolueettomuutta suojattaessa ja sodan aikana.¹³⁸ Miksi siis komitealle haluttiin antaa tällainen tehtävänanto, jossa jälleen pohdit-

¹³⁵ Hägglund 1981, 127.

¹³⁶ Lipponen, Paavo (1970): Puhetta puolustusrahoista. Hämeen Kansa 15.8.1970.

¹³⁷ Tervasmäki 1983, 38–39.

¹³⁸ Visuri 2010, 208.

tiin puolustuslaitoksen tehtäviä? Syytä voi kenties etsiä komitean taustoista. PV-ohjelma oli odottanut toteuttamistaan jo edellisen hallituksen aikana. Helsingin Sanomien lainaamassa komitean asettamispäätökseen liittyvässä muistiossa todetaan, että ”vallitsevan käsityksen mukaan puolustusvoimille annettujen tehtävien ja nykyistä suuruusluokkaa olevien puolustusmäärärahojen välillä on ristiriita”¹³⁹. Koska puolustusvoimien tehtävistä oli olemassa jo asetus ja parlamentaarista komiteaa oli ehdottanut porvarillinen RKP, ei voida odottaa, että tehtävänannon muotoilun taustalla olisi ollut niinkään halu radikaalisti muuttaa, vaan pikemminkin vakiinnuttaa puolustusvoimien tehtävät ja asema yhteiskunnassa. Edelleen komitean kautta olisi saatu tukea PV-ohjelman toteuttamiselle, kun puolustusvoimien tehtävät olisi vahvistettu ja huomattu määrärahojen olevan riittämättömät tehtäviin nähden, kuten muistiossa todetaan. Muistiossa korostetaan vielä, että ”olisi tärkeätä, että ohjelmasta päätettäessä komitean työn tulokset olisivat käytettävissä”.¹⁴⁰

Lehdistössä komitean asettaminen sai osakseen paitsi tyytyväisyyden osoituksia, myös pienimuotoista hämmästyä. Esimerkiksi Karjalainen piti komiteaa ”yliorganisoinnina”¹⁴¹. Myös Etelä-Suomen Sanomat ihmetteli komitean toimeksiantoa: se näki, että valtaosa kansasta tietää, mitkä puolustusvoimien tehtävät ovat eikä näe eroa muiden vapaiden valtioiden kanssa siinä määrin, että puolustuslaitoksen tehtävät olisivat erilaiset.¹⁴²

¹³⁹ HS 2.10.1970.

¹⁴⁰ Sama.

¹⁴¹ Puolustuskomitea. Karjalainen 3.10.1970.

¹⁴² Puolustuskomitean tehtävä. Etelä-Suomen Sanomat 3.10.1970.

4 Komitean työ

Tässä luvussa tarkastellaan komitean työtä ennen kaikkea parlamentaarisen puolustuskomitean jättämän arkistoaineiston valossa. Huomio kohdistuu erityisesti keskustelupöytäkirjoihin ja asiantuntijalausuntoihin. Luvussa on tarkoitus koota yhteen keskeisiä komitean työssä esillä olleita teemoja. Toisaalta pohditaan myös komitean työskentelyssä näkyneitä ilmiöitä. Lähtökohtana on se, että näiden tarkastelujen kautta voidaan arvioida parlamentaarisen puolustuskomitean merkitystä, muistaen samalla edellä esitetyt taustatekijät.

4.1 Työsuunnitelman laatiminen – mitä komitean pitäisi tehdä?

Heti komitean työn alkuvaiheessa käytiin keskustelua komitean työn sisällöstä ja suuntaviivoista. Sihteeristö oli laatinut luonnoksen komitean työjärjestykseksi. Sen mukaan käsiteltäisiin ensin strategista yleistilannetta ja Pohjois-Euroopan sotilaspoliittista asemaa. Sen jälkeen siirryttäisiin Suomen turvallisuuspolitiikan päämääriin sekä maanpuolustuksen tehtäviin ja edelleen sotilaalliseen suorituskykyyn. Suunnitelmaa pidettiin pääpiirteissään hyvänä. Kokoomuksen Esko Koppanen piti viimeistä kohtaa ehdottomasti tärkeimpänä ja komitean keskeisenä tehtäväalueena.¹⁴³ Pari viikkoa myöhemmin SKDL:n kansanedustaja Kauko Hjerppe toivoi muutoksia komitean toimeksiantoon. Hän epäili, että komiteasta oli muodostumassa vain PV-ohjelman hyväksymiselin. Tätä näkemystä RKP:n Jan-Magnus Jansson vastusti. Hjerppe piti tärkeänä myös eduskunnan ja puolustuslaitoksen sekä kansan ja puolustuslaitoksen välisen epäluottamuksen poistamista, ja toivoi, että asia liitettäisiin jollain tavalla komitean ohjelmaan. Eduskunnan ja puolustuslaitoksen suhteiden parantamisen tarkeyteen yhtyivät myös kokoomuksen Juha Rihtniemi ja SDP:n Ralf Friberg. Rihtniemi kuitenkin epäili, että kansan ja puolustuslaitoksen suhteille olisi vaikea tehdä mitään komiteatyöllä. SDP:n Valde Nevalainen

¹⁴³ Tiivistelmä parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksessa 8.10.1970 käytetyistä puheenvuoroista. T-26773/2, PPK, KA.

toi esille muun muassa siviilivastarinnan ja rauhantutkimuksen käsittelyn ottamisen osaksi komitean työtä.¹⁴⁴

Seuraavassa kokouksessa marraskuussa 1970 käsiteltiin Hjerpen ja Fribergin tekemiä kehittämis ehdotuksia komitean työsuunnitelmaan. Hjerpen ehdotus on arkistossa kullunut lukukelvottomaksi, mutta keskustelupöytäkirjan mukaan hän korosti erityisesti puolustuslaitosta kohtaan tunnetun luottamuspujan syiden selvittämisen tärkeyttä.¹⁴⁵ Friberg teki vielä laajennusesityksiä, jotka Hjerpen mukaan paransivat esitystä entisestään. Laajennuksiin kuuluivat puolueettomuusvartioiden analyysi ja sen eri muodot, puolustushaarojen sisäinen tehtäväjako, useamman vuoden budjetointi perusteineen sekä puolustuspoliittiset päätöksentekomuodot sisältäen hallituksen tiedonantomenettelyn käyttöönoton.¹⁴⁶ Lisäksi SMP:n Veikko Vennamo ehdotti puolustustoiminnan kansantaloudellisten seurauksien tarkastelua, mutta esimerkiksi RKP:n Jansson ei pitänyt sitä erityisen tärkeänä. Jansson huomautti myös, että komitean mietintö voi sisältää epäsovinnaisiakin näkökohtia, ja olennaista olisi komitean itsenäinen ajatustyö.¹⁴⁷

Komitean seuraavassa kokouksessa käsiteltiin komitean teettämää tutkimustoimintaa. Vasemmiston Hjerpe ja Toivo Åsvik kannattivat erityisesti mielialoja, mielipiteitä ja asenteita kartoittavaa tutkimusta. Åsvik halusi selvitettävän puolustusvoimien demokratisoitumiseen suhtautumista tyytyväisyyden näkökulmasta. Myös komitean varsinaisesta työsuunnitelmasta käytyä keskustelua jatkettiin edelleen. Keskustaa edustanut Arvo Pentti toi esille oman ehdotuksensa työjärjestykseksi. Siinä hän ei maininnut lainkaan puolueettomuusvartiointia, vaan kyseinen näkökulma on korvattu termeillä aluevalvonta, alueellinen koskemattomuus ja Suomen alueelle kohdistuvien hyökkäyksien torjunta. Taloudelliset näkökohdat olivat esillä huomattavasti yleisemmällä tasolla kuin Fribergillä. Varsinaisesti budjettikäsittelyn kehittämistä hän ei esittänyt, vaan lähinnä kustannusten huomioonottamista puolustusjärjestelmän mitoittamisessa. Sen sijaan

¹⁴⁴ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 23.10.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁴⁵ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 13.11.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁴⁶ Parlamentaarisen puolustuskomitean kokouspöytäkirja 13.11.1970, liite 3. T-26773/1, PPK, KA.

¹⁴⁷ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 13.11.1970. T-26773/2, PPK, KA.

puolustuspoliittisen päätöksenteon kehittämisen tarve oli mainittu Pentinkin esityksessä.¹⁴⁸ Pentti perusteli tiettyjen kohtien poisjättämistä sillä, että ne eivät varsinaisesti kuuluneet komitean toimeksiantoon. Kokoomuksen Esko Koppanen korosti sotilaallisten suoritteiden olevan komitean työn tärkeimpiä kysymyksiä. Aikaa ei tulisi käyttää esimerkiksi puolustettavien arvojen analyysiin. Puolustuspoliittista päätöksentekoa voitaisiin käsitellä, mutta perusteelliseen selvitykseen ei hänen mukaansa olisi aihetta.¹⁴⁹

Seuraavan kokouksen pöytäkirjassa ei ole enää mainintoja työsuunnitelmasta käydystä keskustelusta, vaan sen todetaan yksimielisesti tulleen hyväksytyksi vähäpätöisellä muutoksella.¹⁵⁰ Sen sijaan kyseisessä komitean kokouksessa päästiin jo käsittelemään sihteeristön esittämää luonnosta osaksi komitean mietintöä. Keskustelupöytäkirjojen mukaan kommentteja esittivät edelleen erityisesti SKDL:n Hjerppe ja SDP:n Friberg ja näiden lisäksi puheenjohtaja Jansson ja kokoomuksen Rihtniemi. Huomionarvoista on, että keskustelu käsittelyyn otettavista asioista jatkui, vaikka työsuunnitelma olikin hyväksytty. Kommentteissaan Hjerppe ja Friberg kaipasivat esimerkiksi taloudellisten tekijöiden ja taloudellisen yhdentymisen voimakkaampaa painottumista mietinnössä.¹⁵¹

Näin komitea sai laadittua työsuunnitelman lähes kaksi kuukautta asettamisensa jälkeen. Tätä voi pitää suhteellisen pitkänä aikana, ottaen huomioon, että komitealle annettiin alun perin aikaa työskentelyyn vain puoli vuotta. Silmiinpistävin muutos oli yhden kokonaisen luvun lisääminen mietinnön rakenteeseen. Tämä luku käsitteli puolustusvoimien asemaa yhteiskunnassa. Luku tuli mukaan joko Hjerpen tai Fribergin täydentävän esityksen myötä. Eri asia sitten on, minkälaisen prosessin seurauksena nämä kaksi esitystä oli laadittu: olivatko ne syntyneet taustakeskustelujen tuloksena vai olivatko ne edustajien omaa ajattelua. Joka tapauksessa komitea otti – ilmeisen tietoisesti – alkuperäistä laajemman tehtävän, johon sisältyy muun muassa puolustuspoliittisen

¹⁴⁸ Parlamentaarisen puolustuskomitean kokouspöytäkirja 20.11.1970, liite 4. T-26773/1, PPK, KA.

¹⁴⁹ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 20.11.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁵⁰ Parlamentaarisen puolustuskomitean kokouspöytäkirja 27.11.1970. T-26773/1, PPK, KA.

¹⁵¹ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 27.11.1970. T-26773/2, PPK, KA.

päätöksenteon kehittäminen. Eri poliittisten suuntausten esityksissä voi nähdä painoituksia heille tärkeistä asioista: vasemmisto esimerkiksi korosti maanpuolustuksen kustannuksia ja halusi varmistaa, että komiteasta ei tule kumileimasinta, joka vain hyväksyy puolustusmenojen kasvun. Monessa vasemmiston puheenvuorossa näkyi myös puolustuslaitoksen yhteiskunnallisen roolin selkeyttäminen. Kokoomukselle ja erityisesti Esko Koppaselle sotilaallisen suorituskyvyn kehittäminen oli tärkeää. Arvo Pentti entisenä sotilaana ja keskustan edustajana puolestaan halusi poistaa puolueettomuusvartiointin käsitteen: siihenhän sisältyy ikään kuin piiloviestinä YYA-sopimuksen velvoitteet. Voi ajatella, että puolueettomuuden vartiointia oli tehtävä nimenomaan Neuvostoliiton kanssa käytävien sotilaallisten konsultaatioiden välttämiseksi, ja Pentti kenties halusi välttää tämän ajatuksen korostamista.

4.2 Komitean työssä käsiteltyjä sisältökysymyksiä

4.2.1 Keskustelu Suomen turvallisuuspolitiikan perusteista

Komitean työn alkuvaiheissa paljon aikaa käytettiin keskusteluun Suomen turvallisuuspolitiikan perusteista. Tässä vaiheessa mietintö ei vielä ollut kovin pitkällä, vaan aikaa käytettiin asiantuntijoiden eri teemoista laatimien lausuntojen kuulemiseen. Paljon keskustelua herättäneen puheenvuoron käytti joulukuussa 1970 valtiotieteiden lisensiaatti Jaakko Blomberg, joka totesi lausunnossaan selvästi, että ”turvallisuuspolitiikan perusdoktriini edellyttää siten pyrkimystä välttää sotilaallista yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa”. Blomberg totesi vallitsevan ajattelutavan suosivan ajattelua, jossa omalla puolustuskapasiteetilla voitaisiin nostaa kynnystä aloittaa YYA-konsultaatiot Neuvostoliiton kanssa.¹⁵² Toisaalta Blomberg esitti ilman kyseenalaistusta, että Suomi on hyväksynyt YYA-sopimuksen nojautuen siihen ajatukseen, että Neuvostoliitolla on Suomen suunnalla hyväksyttäviä perusintressejä, jotka Suomen on otettava huomioon. Nämä kaksi asiaa – sotilaallisesti uskottava puolueettomuus ja Neuvostoliiton Suomea kohtaan tun-

¹⁵² Jaakko Blombergin asiantuntijalausunto parlamentaarille puolustuskomitealle 4.12.1970. T-26773/2, 2 Komitean asiakirjat (1970–1971), Parlamentaarinen puolustuskomitea (PPK), Kansallisarkisto (KA).

tema luottamus – saattaisivat Blombergin mukaan johtaa ristiriitaan kriisitilanteessa. Ensisijaisena Blomberg piti Neuvostoliiton luottamuksen säilyttämistä.¹⁵³

Keskustan Johannes Virolainen kommentoi Blombergin lausuntoa korostamalla sotilaallisen puolustuskapasiteetin merkitystä luottamuksen ylläpitäjänä. Jos Suomen puolustuskyky olisi uskottava, olisi Virolaisen mielestä Neuvostoliiton helpompi luottaa siihen, että Suomella on mahdollisuudet pysyä puolueettomana mahdollisen kriisin sattuessa. Samankaltaisia kommentteja esitti myös asiantuntijana kokouksessa paikalla ollut kenraaliluutnantti Lauri Sutela. Sutela korosti samaa myös myöhemmässä asiantuntijalausunnossaan.¹⁵⁴ Blomberg vastasi tarkoittaneensa luottamuksella ennen kaikkea käyttäytymisen ennustettavuutta. Hän ei nähnyt keskustelun koskettelevan sellaista luottamuskäsitettä, joka määritteli Suomen kykyä uskottavasti pitää yllä puolueettomuuttaan. Kyse oli Blombergin mukaan siitä, miten hyvin Neuvostoliitto kykeni ennustamaan Suomen käyttäytymistä.¹⁵⁵ SKDL:n Kauko Hjerppe esitti lähes päinvastaisen näkökulman kuin Virolainen: hän tuki Blombergin ajatuksia ja näki pyrkimyksen suureen aseistukseen olevan tekijä, joka saattaisi johtaa epäluottamukseen ja edelleen siihen, että todellisten päämäärien saavuttamien vaikeutuisi.¹⁵⁶

Tässä Blombergin lausunnosta käydyssä keskustelussa näkyy hyvin kahtiajako, joka oli leimallinen komitealle ja oikeastaan suomalaiselle yhteiskunnalle laajemminkin. Vasemmisto, SKDL ennen kaikkea, korosti YYA-sopimuksen velvoitteita ja piti Neuvostoliiton luottamuksen säilyttämistä keskeisenä. Samoilla argumenteilla toimi – aikakauden termein – myös ei-sosialistinen puoli: heidän puheessaan vain keinot luottamuksen säilyttämiseen olivat päinvastaiset verrattuna vasemmistoon. Toki on myös muistettava, että puolueettomuuspuheesta huolimatta molemmilla osapuolilla oli omat sympatiansa, joita ei aina sanottu ääneen. Samalla kun ei-sosialistit ja myös komitean työhön osallistuneet upseerit puhuivat vahvan puolustuskyvyn säilyttämisen puolesta puolue-

¹⁵³ Sama.

¹⁵⁴ Lauri Sutelan asiantuntijalausunto parlamentaarille puolustuskomitealle 11.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁵⁵ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 11.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁵⁶ Sama.

eettomuuden säilyttämiseen vedoten, varauduttiin puolustusvoimissa toki myös Neuvostoliiton taholta tulevaa sotilaallista uhkaa vastaan.

Samoin on huomioitava, että jako neuvostomieliseen vasemmistoon ja länsimieliseen oikeistoon ei ollut mitenkään mustavalkoista. Esimerkiksi komitean puheenjohtajana toiminut RKP:n Jan-Magnus Jansson esitti asiantuntijalausunnossaan, että Suomen itsenäisyyttä ei voida varjella Neuvostoliittoa vastaan sotilaallisin keinoin, vaan ainoastaan määrätietoisella ystävyys- ja yhteistyöpolitiikalla sen kanssa. Tähän liittyen myös Jansson korosti luottamuksen merkitystä: tosin luottamus Neuvostoliiton taholta antaisi mahdollisuuden kehittää myös läntisiä suhteita. Lisäksi Jansson varoitti laiminlyömistä aseellisen puolustuksen valmiutta. Mielenkiintoista on, että vastarinta Neuvostoliiton mahdollista aseellista puuttumista vastaan on otettava huomioon *periaatteessa*. Jansson kuitenkin piti mahdollisuuksia menestykselliseen puolustukseen tällä suunnalla vähäisinä. Vaarallisina pääsuuntina Jansson piti Pohjois-Suomea ja Itämeren.¹⁵⁷ Näin Janssonin viesti on kokonaisuudessaan hiukan ristiriitainen: hän yhtäältä toistaa virallisia YYA-sopimusta myötäileviä ajatuksia, mutta toisaalta tuo esiin myös länteen suuntautumisen mahdollisuuden. Asiaan saattaa tietenkin vaikuttaa hänen asemansa komitean puheenjohtaja, mikä pakotti ehkä asettelemaan sanat erityisen tarkasti, vaikka komitean keskustelut eivät olleetkaan julkisuuteen tarkoitettuja.

Keskeinen komitealle annettu tehtävä oli puolustuslaitoksen tehtävien määrittäminen. Puolustuslaitosasetuksessa kymmenisen vuotta aiemmin oli määritetty puolustusvoimien tehtävät. Asetuksessa olevat tehtävät koskivat kuitenkin vain rauhan aikaa, ja puolustusneuvosto oli täydentänyt tehtäviä puolueettomuuden suojaamistilanteen ja sodan ajan tehtävillä. Puolustusneuvoston aseman vuoksi näillä tehtävillä ei ollut samanlaista painoarvoa kuin asetukseen kirjatuilla.

Niinpä joulun alla 1970 pidetyssä kokouksessa asiantuntijalausunnon antoi pääesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Ilmola. Hän esitti komitean harkittavaksi puolustuslaitoksen tehtävien muuttamista. Ilmolalla oli esitys asiaan liittyen. Oikeastaan kyse ei

¹⁵⁷ Jan-Magnus Janssonin asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 4.12.1970. T-26773/2, PPK, KA. Kursivointi AP, arkistokappaleessa ko. sana on alleviivattu.

ollut mistään radikaalista muutoksesta: Ilmola oli pikemminkin ryhmitellyt tehtävät uudelleen perustellen uutta jakoa muuttuneilla vaatimuksilla ja sodan kuvalla. Tehtävät sinänsä olivat Ilmolan mukaan pääpiirteissään ajan tasalla, koska ne perustuvat lain-säädäntöön, puolueettomuusasemaan ja pyrkimykseen pitäytyä suurvaltaristiriitojen ulkopuolella. Aiemmin tehtävät oli siis ryhmitelty rauhanaikaisiin, puolueettomuuden suojaamisvaiheeseen liittyviin ja sodanaikaisiin tehtäviin. Tätä jakoa Ilmola piti vanhentuneena, koska rauhanaikaisista tehtävistä puuttui muun muassa alueellisen koskemattomuuden turvaaminen ja toisaalta valmiuden kohottaminen oli rajattu rauhan aikaan. Niinpä Ilmola oli ryhmitellyt tehtävät puolustusvoimien yleisiin tehtäviin sekä niihin, jotka loivat perusteet yleisten tehtävien suorittamiselle. Lisäksi mainittiin kolmantena kokonaisuutena maanpuolustuksen muiden sektorien tukeminen. Sinänsä Ilmola oli käyttänyt hyvin pitkälle jopa samoja sanamuotoja. Joitakin kohtia oli toki yhdistelty, mutta asiallisesti suurimmat muutokset olivat juuri siinä, että enää ei määritelty erikseen rauhan ja sodan ajan tehtäviä.¹⁵⁸

Tällä Ilmolan asiantuntijalausunnolla siis käynnistettiin puolustuslaitoksen tehtävien määrittämistyö, mutta ainakaan ensimmäisen asiantuntijalausunnon perusteella puolustusvoimien sisällä ei nähty kovin isoja muutostarpeita. Päinvastoin, haluttiin vakiinnuttaa olemassa oleva tilanne muutamilla päivityksillä. SDP:n Ralf Friberg esitti helmikuussa 1971 muutamia tarkennuksia Ilmolan esittämiin tehtäviin: hän halusi esimerkiksi mainittavan, että valtakunnan alueen puolustaminen ja sen kautta tapahtuvien hyökkäysten estäminen toteutetaan nimenomaan valtiosopimusten mukaisesti. Samoin hän esitti poistettavaksi maininnan puolustusvoimien maanpuolustustahtoa kohottavasta toiminnasta ja ruumiillisen kuntoisuuden harjoittamisesta.¹⁵⁹ Fribergin esityksessä voi arvioida näkyvän korostuksen, joka tuo esiin puolustuslaitoksen alisteisuuden poliittiselle päätösvalalle. SKDL:n Kauko Hjerppe toi huhtikuussa esiin oman esityksensä. Selkeimpänä erona aiemmin esitettyihin näkökulmiin oli se, että Suomen alueeseen kohdistuvat rikkomukset vain *pyrittiin* ehkäisemään, kun aiemmissa esityksissä koskematt-

¹⁵⁸ Paavo Ilmolan asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 18.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁵⁹ Ralf Fribergin esitys parlamentaariselle puolustuskomitealle ”Suomen turvallisuuspolitiikan kehitys toisen maailmansodan jälkeen” 5.2.1971. T-26773/2, PPK, KA.

tomuus on yksiselitteisesti pitänyt turvata. Tämä muotoilu jättää enemmän tilaa YYA-sopimuksen mukaisille konsultaatioille, koska Suomen mahdollisuuksia torjua alueellisen koskemattomuuden rikkomuksia ei automaattisesti pidetä selvänä. Lisäksi Hjerppen ehdotuksessa oli maininta varautumisesta muodostamaan YK:n rauhanturvatehtäviin käytettäviä joukkoja.¹⁶⁰ Tokikaan rauhanturvatehtävät eivät enää tuossa vaiheessa olleet mikään uusi asia. Huhtikuussa pidetyssä kokouksessa Jan-Magnus Jansson näki, että muotoilu ”puolustusvoimain tulee aktiivisesti myötävaikuttaa siihen, että väestö suojataan ja toimeentulo turvataan” sopisi suoraan liitettäväksi puolustuslaitokselle annettaviin tehtäviin.¹⁶¹

Mietinnössä esitettyyn lopulliseen versioon puolustusvoimien tehtävistä tässä esitetyt muutokset eivät tulleet lukuun ottamatta varautumista rauhanturvajoukkojen muodostamiseen. Lisäksi esimerkiksi virka-apuun varautuminen nostettiin komitean esityksessä esiin selkeämmin kuin Ilmolan alkuperäisessä luonnoksessa. Kaikkineen voidaan kuitenkin sanoa, että perustavaa laatua olevia muutoksia puolustusvoimien tehtäviin ei esitetty: pikemminkin esityksen päämääränä näyttäisi olleen vakiinnuttaa vallitseva käytäntö ja samalla virallistaa aiempi asetuksen ja puolustusneuvoston tekstin yhdistelmä. Esitys puolustuslaitoksen tehtäviksi muistutti varsin paljon alkuperäistä Ilmolan tekemää esitystä, jossa puolestaan ei ollut asiallisesti suuria muutoksia 1960-luvun alussa määritettyihin tehtäviin.

Joulukuussa 1970 esitettiin Paavo Lipposen asiantuntijalausunto, jossa käsiteltiin ulkopolitiikan merkitystä turvallisuuspolitiikassa. Lipponen toimi tuohon aikaa SDP:n kansainvälisten asioiden sihteerinä. Ulkopolitiikan Lipponen näki ensisijaiseksi suhteessa puolustuspolitiikkaan. Sen pääpyrkimyksenä Lipponen piti hyvien ja luottamuksellisten suhteiden ylläpitämistä Neuvostoliiton kanssa. Tällöin voitaisiin välittää käsitystä, että Suomi ei toimi Neuvostoliiton etujen vastaisesti. Ikään kuin toissijaisesti Lipponen toteasi ulkopolitiikassa noudatettavan myös puolueettomuutta. Varsin avoimesti hän myönsi, että kriisitilanteessa Suomen olisi vaikeaa pysyä puolueettomana. Hän näki YYA-

¹⁶⁰ Kauko Hjerppen ehdotus mietinnän luvun III kohdaksi 8 22.4.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁶¹ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 22.4.1971. T-26773/2, PPK, KA.

sopimuksen mukaisten konsultaatioiden todennäköisyyden lisääntyvän, mikäli puolustusvoimia merkittävästi vahvistettaisiin. Sama mekanismi toimisi myös päinvastaisessa tapauksessa, jossa puolustusvoimat vähennettäisiin täysin nimellisiksi.¹⁶²

Muun muassa Sadankomiteassa toimineen Pekka Peltolan asiantuntijalausunto, joka esitettiin samassa kokouksessa Lipposen kanssa, oli otsikoitu käsittelemään puolustuslaitokselle annettuja tehtäviä osana muuta turvallisuuspolitiikkaa. Kovin konkreettisesti Peltola ei käsitellyt puolustuslaitokselle annettavia tehtäviä, mutta yleisesti ottaen hän näki puolustuslaitokselle annetut tehtävät epäsuhteessa niistä suoriutumismahdollisuuksiin. Niinpä Peltolan esitti johtopäätöksen, jonka mukaan puolueettomuuden taakkeena puolustusvoimien voima olisi vähiten tärkeä. Peltolan mukaan Suomi joutuisi suurissa kriiseissä joka tapauksessa turvautumaan pääosin Neuvostoliiton aseiden pelotevoimaan. Peltola oli jopa sitä mieltä, että mitättömistä alueloukkauksista ei tarvitse välittää. Hän epäili, että joissain piireissä eli ajatus kääntää aseet sittenkin tiukan paikan tullen Neuvostoliittoa vastaan. Tästä oli hänen mukaansa päästävä eroon.¹⁶³

Lipposen ja Peltolan lausunnot saivat osakseen melkoista kritiikkiä. Puheenjohtaja Jansson näki ne jopa vakavana haasteena esitetylle puolueettomuus- ja puolustuspolitiikalle. Samaa esitti ulkoministeriön osastopäällikkö Risto Hyvärinen. Lipposta ja Peltolaa syytettiin spekulatiivisen aineiston esittämisestä ja pitkälle menevästä kärjistämisestä.¹⁶⁴ Voidaankin todeta, että heidän esiintymisensä alleviivasi sitä jakoa, joka tuli esille jo Blombergin lausunnon yhteydessä.

Lipposen ja Peltolan näkökannat eivät olleet SDP:n nuoren sukupolven piirissä mitenkään tavattomia – edellä on viitattu SDP:n ”uuteen ulkopoliitiikkaan”. Myös jo kokeneempi, mutta ulkopoliittisen suunnanmuutoksen tehnyt Väinö Leskinen yritti vaikuttaa komitean työhön ja sitä myöten koko puolustuspolitiikan kehittämiseen komitean ulkopuolelta. Hän jakoi toukokuussa komitean jäsenille kirjelmän, jossa torjuttiin PV-

¹⁶² Paavo Lipposen asiantuntijalausunto parlamentaarille puolustuskomitealle 18.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁶³ Pekka Peltolan asiantuntijalausunto parlamentaarille puolustuskomitealle 18.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁶⁴ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 18.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

ohjelman määrittämä puolustusmenojen korotus. Olipa hänen mukaansa puolustus-suunnittelu, jossa varauduttiin Neuvostoliiton hyökkäykseen ”järjettömyyttä”.¹⁶⁵ Edelleen Leskinen laati Lipposen avulla kesäkuussa 1971 SDP:n puoluetoimikunnalle kirjelmän, jossa hän esitti puolustusjärjestelmän peruspuutteeksi sen, että yritetään suorittaa ylivoimaisista tehtävistä. Neuvostoliittoa Leskinen ei nähnyt mahdollisena vihollisena, ja puolustus piti hänen mielestään järjestää hyvin varustellun ammattiarmeijan sekä siviilivastarinnan varaan. Leskinen yritti saada puolueensa antamaan komitean sosialidemokraattijäsenille ohjeet mietinnön viivästyttämisestä, mutta ei saanut tavoitettaan läpi.¹⁶⁶

Kaikkineen turvallisuuspoliittisten perusteiden käsittelyssä näkyi jakautuminen isossa kysymyksessä: oliko Neuvostoliiton Suomea kohtaan tuntemaan luottamuksen takeena paremmin ystävällismieliseen ulkopoliittikkaan yhdistettynä mahdollisimman voimakas puolustuskapasiteetti vai rajoitettu sotilaallinen voima, jolloin teoriassakaan Suomen mahdollisuudet käydä Neuvostoliittoa vastaan eivät olisi olleet realistiset? Vasemmiston suunnalla painotettiin jälkimmäistä vaihtoehtoa, kun taas keskusta, oikeisto ja upseeritaustaiset asiantuntijat edustivat ensimmäistä näkökantaa. Toisaalta on huomionarvoista, että vaikka keskustelupöytäkirjat eivät olleet julkisia, esitettiin tiettyjä näkökohtia kovin varovaisesti. Esimerkiksi käy jo mainittu Jan-Magnus Janssonin toteamus puolustautumisesta Neuvostoliittoa vastaan: se olisi mahdollista periaatteessa, mutta käytännössä sitä ei esitetä todennäköiseksi tai edes mahdolliseksi.

Komiteamietinnön teksti myös muotoiltiin niin, että sanatarkasti luettaessa mainitut hyökkäykset näyttivät tarkoittavan Suomen kautta Neuvostoliittoon kohdistuvaa Naton hyökkäystä. Tämä oli ulkopoliittisesti turvallinen valinta, mutta samalla tuotiin esille se seikka, että Suomi puolustautuisi itsenäisten valtioiden tapaan ilman erillisiä sopimuksiakin. Tällä perusteella Neuvostoliiton oli pakko hyväksyä Suomen varustautuminen, vaikka se ei siitä pitänytkään. Virallisesti puolustusdoktriinilla valmistauduttiin kaikkiin ilmansuuntiin, mutta käytännössä ainakin puolustusvoimien piirissä vaarallisimpana

¹⁶⁵ Väinö Leskinen Ahti Karjalaiselle 19.5.1971, liitteenä Leskinen puolustusneuvoston jäsenille 19.5.1971. Vuosikirja 1971, Urho Kekkosen arkisto (UKA).

¹⁶⁶ Väinö Leskinen SDP:n puoluetoimikunnalle 17.6.1971. Vuosikirja 1971, UKA; Lipponen 2009, 304–305; Apunen, 221–222.

suuntana pidettiin itää.¹⁶⁷ Silti näitä suunnitelmia ei pantu paperille, vaan puolustusvoimien ylin johto painoi ne visusti mieleensä.¹⁶⁸

4.2.2 Puolustuspoliittisen päätöksenteon kehittäminen

Laaja kokonaisuus, joka ei alun perin sisältynyt parlamentaarisen puolustuskomitean toimeksiantoon, oli puolustuspoliittisen päätöksenteon kehittäminen. Puolustusministeriön kansliapäällikkö kenraaliluutnantti Kai Sarmanne käsitteli aihetta omassa asiantuntijalausunnossaan toukokuussa 1971. Sarmanne näki vaihtoehdoiksi esimerkiksi budjettisäännösten muuttamisen siten, että eduskunnassa olisi mahdollista hyväksyä sitovasti useampivuotisia kokonaisohjelmia tai valtiopäiväjärjestyksen muuttamisen siten, että eduskunta voisi käsitellä laajoja periaatekysymyksiä tai -ohjelmia sekä tehdä niiden osalta hallitusta sitovia periaatepäätöksiä ilman, että kyseessä olisi laki. Yleisemmällä tasolla Sarmanne toi esiin selontekomenettelyn mahdollisuuden nähden kuitenkin puutteena sen, että keskustelu ei pääty mihinkään varsinaiseen päätökseen. Yksi näkökohta Sarmanteen mielestä oli puolustusvaliokunnan aseman vakiinnuttaminen siten, että ylimääräisestä valiokunnasta tehtäisiin varsinainen valiokunta. Viimeisenä ajatuksena Sarmanteella oli puolustuspoliittisen keskustelun laatu ylipäätään: hän huomautti, että jos ”puolustuspolitiikasta voitaisiin keskustella kiihkottomasti”, korjantuisi nykyinen tilanne jo huomattavasti. Parlamentaarinen puolustuskomitea olikin Sarmanteen mielestä askel oikeaan suuntaan.¹⁶⁹

Komitean puheenjohtaja Jan-Magnus Jansson alusti toukokuun lopulla koskien mietinnön lukua, jossa käsiteltäisiin puolustuslaitoksen asemaa osana suomalaista yhteiskuntaa. Jansson halusi jakaa luvun kahtia: ensin käsiteltäisiin yksilöä ja hänen asenteitaan maanpuolustukseen ja sen jälkeen puolustuspoliittista päätöksentekoa. Tavoitteena olisi integroida puolustusvoimat entistä tehokkaammin osaksi demokraattista päätöksenteko-organisaatiota, ja niinpä paino olisi jälkimmäisellä. Jansson toi esiin kaksi keskeistä lähtökohtaa puolustuspoliittiselle päätöksenteolle. Nämä olivat suunnitelmalli-

¹⁶⁷ Tarkka, Jukka (2012): Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947–1990. Otava, Helsinki, 216–217.

¹⁶⁸ Tarkka, 220–221.

¹⁶⁹ Kai Sarmanteen asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 26.5.1971. T-26773/2, PPK, KA.

suus ja demokraattisuus. Suunnitelmallisuuden osalta Jansson hahmotteli vähintään viiden vuoden perspektiiviä ja myös suuntaviivojen luomista sitäkin pidemmäksi ajaksi. Demokraattisuudesta puhuttaessa Jansson korosti erityisesti eduskunnan aktivoimista ja määräysvallan selkiyttämistä. Hän näki tärkeäksi puolustuspolitiikan pitämisen koko kansan asiana oppositio mukaan lukien.¹⁷⁰

Kansliapäällikkö Antero Jyränki listasi omassa asiantuntijalausunnossaan samantapaisia ongelmia, joita oli jo aiemmissa yhteyksissä sivuttu. Näitä olivat muun muassa päätöksenteon koordinoinnin puutteet ja eduskunnan aseman riittämättömyys. Jyränki huomautti, että osan puolustuspoliittisista ratkaisuista tekevät henkilöt, jotka eivät ole eduskunnalle poliittisessa vastuussa. Laajemminkin ottaen ongelmia tuotti hänen mukaansa juuri dualismi: osin puolustuspoliittisia asioita käsitteli presidentti puolustusvoimain komentajan esittelystä, osin taas puolustusministeri ja valtioneuvosto. Samoin valmistelu tapahtui osin pääesikunnassa, osin puolustusministeriössä. Huolimatta puolustusneuvoston olemassaolosta Jyränki näki tasavallan presidentin ainoana, joka koordinoi turvallisuuspolitiikan kokonaisuutta. Tätä asetelmaa hän ei pitänyt hyvänä. Ratkaisuna hän näki siirtymisen jollakin tavalla ministerivetoisempaan päätöksentekojärjestelmään, jossa presidentin asemaa pienennettäisiin. Samalla saataisiin koko puolustushallintoon liittyvä päätöksenteko osaksi parlamentaarista valvontaa.¹⁷¹

Valtiotieteen tohtori Kullervo Killinen antoi oman lausuntonsa puolustuspoliittisesta päätöksenteosta kesäkuussa 1971. Hän antoi muutamia konkreettisia suosituksia päätöksentekojärjestelmän parantamiseksi. Näitä olivat muun muassa vuosittaisten puolustuspoliittisten keskustelujen käyminen eduskunnassa, puolustusvaliokunnan kytkeminen tiiviimmin osaksi puolustuspoliittista suunnittelua ja puolustusneuvoston sihteeristön muuttaminen kokonaan puolustusvoimain komentajasta riippumattomaksi. Kokonaisuutena Killinen esitti seurailtavan pääpiirteissään Ruotsissa käytettyä mallia.

¹⁷⁰ Jan-Magnus Janssonin alustus parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksessa 26.5.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁷¹ Antero Jyrängin asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 9.6.1971. T-26773/2, PPK, KA.

Pääasiana hän näki, että yhteistoiminta poliittisen ja sotilaallisen johdon välillä olisi jatkuvaa.¹⁷²

Riippumatta henkilöstä kaikki vaikuttivat olevan yhtä mieltä siitä, että puolustuspoliittisessa päätöksenteossa oli kehittämisen varaa. Ongelmina nähtiin muun muassa eduskunnan vähäinen rooli sekä toimijoiden moninaisuus: eduskunnan sekä ulkoasiainvaliokunnan, puolustusasiainvaliokunnan ja valtiovarainvaliokunnan puolustusasiainjaoston yhteistyötä pitäisi kehittää. SDP:n Friberg halusi laajentaa näkökulmaa monessakin mielessä. Ensinnäkin hän kaipasi puolustusasiainvaliokunnan sihteeriksi siviilihenkilöä. Toiseksi hän oli valmis kiinnittämään enemmän huomiota ja ottamaan kantaa asioihin, jotka liittyivät puolustuslaitoksen asemaan yhteiskunnassa. Kolmanneksi hän näki tarpeelliseksi uudistaa kriisiajan lainsäädäntöä ja sotaväen rikoslakia. Friberg ei nähnyt mahdolliseksi perustaa pysyvää parlamentaarista neuvottelukuntaa, mutta uskoi jonkinlaisen määräajoin asetettavan revision toteuttamismahdollisuuksiin.¹⁷³ Friberg nosti esiin myös mahdollisuuden turvallisuuspoliittisen selonteon laatimiseen sekä turvallisuuspoliittisten arvioiden laatimisen budjettiesityksen käsittelyyn liittyen, joilla perusteltaisiin puolustushallinnon määrärahaesitykset.¹⁷⁴

Keskustelun jatkuessa myöhemmin Jansson toi esiin ajatuksen korostaa puolustuspoliittisia asioita eduskunnassa yhdistämällä ulkoasiainvaliokunta ja puolustusasiainvaliokunta. Ajatus saikin kannatusta. Friberg kiinnitti huomiota siihen, että puolustusneuvoston asema oli määritelty vain asetuksella. Komiteassa päätettiin ottaa kanta, että siitä olisi säädettävä lailla. Lisäksi valtiosääntökomitealle päätettiin antaa suositus, että se paneutuisi perusteellisesti puolustuspoliittisen päätöksenteon uudistamiseen osana valtiosäännön kokonaisuudistusta.¹⁷⁵

Kaikkineen tarve puolustuspoliittisen päätöksenteon tehostamiselle oli ilmeinen, koska asian käsittely nousi komitean sisältä ilman ylhäältä tulevaa tehtävänantoa. Tämä oli

¹⁷² Kullervo Killisen asiantuntijalausunto parlamentaarille puolustuskomitealle 4.6.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁷³ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 28.5.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁷⁴ Ralf Fribergin muutosesitykset komitean mietintöön 9.6.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁷⁵ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 9.6.1971. T-26773/2, PPK, KA.

myös teema, josta ei esitetty juurikaan eriäviä mielipiteitä. Asia itsessään oli kaikkien tunnustama, ja erilaiset ideat otettiin vastaan ilman, että mitään näkökulmaa suoraan tyrmättiin. Näin ollen voikin arvioida, että tässä kohtaa näkyy nimenomaan halu siirtyä avoimempaan toimintakulttuuriin ja purkaa niitä jännitteitä, joita tähän saakka on esitelty.

4.2.3 Siviilivastarinta

Uutena, ehkä muodikkaanakin teemana esille nousi siviilivastarinta. Joulukuussa 1970 parlamentaarinen puolustuskomitea kuuli Pertti Joenniemen asiantuntijalausunnon siviilivastarinnasta puolustusmuotona. Joenniemi esitti, että väkivaltaisten menetelmien käyttö valtioiden välisissä suhteissa käy yhä luonnottomammaksi, kun yhteistyö ja keskinäinen riippuvuus lisääntyvät. Asetekniikan kehitys oli vaikeuttanut perinteisten menetelmien käyttöä, ja lisäksi esimerkiksi Yhdysvaltain kokemukset Vietnamista osoittivat, että inhimillinen panos ja toimintamotivaatio olivat edelleen ensisijaisia tekijöitä. Näiden tekijöiden vuoksi hän näki vaihtoehtoisista puolustusmuodoista käydyn keskustelun relevanttina. Pari vuotta aiemmat tapahtumat Tšekkoslovakiassa antoivat Joenniemen mukaan ajattelemisen siviilivastarinnan mahdollisuuksista ja aseellisen vastarinnan rajoitteista.¹⁷⁶

Joenniemi tarkoitti siviilivastarinnalla aseetonta toimintaa, johon osallistui huomattava osa väestöstä. Keinoina nähtiin muun muassa protestit, lakot, sabotaasit, yhteistyön välttäminen ja kansainväliseen mielipiteeseen vetoaminen. Tällä pyrittäisiin siihen, että vastustajalle jäisi mahdollisimman vähän syitä ja mahdollisuuksia turvautua aseisiin ja avoimeen väkivaltaan. Joenniemen mielestä siviilivastarinta olisi eettisesti ylivoimainen ja demokraattiselle yhteiskunnalle sopiva puolustusmuoto. Se soveltuisi ennen kaikkea miehitystilanteeseen, jolloin voitaisiin eräänlaisella viivytystaktiikalla estää hyökkääjää saavuttamasta poliittisia tavoitteitaan.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Pertti Joenniemen asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 11.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁷⁷ Sama.

Siviilivastarinnan käyttöönotto vaatisi Joenniemen mukaan puolustettavien arvojen asettamista tärkeysjärjestykseen. Siviilivastarinta mahdollistaisi erityisesti itsemääräämisoikeuden, väestönsuojelun ja tuotantopotentiaalin suojaamisen aseellista puolustautumista paremmin. Tilanteet, joissa se soveltuisi käytettäväksi, saattaisivat olla erilaisia verrattuna perinteisiin menetelmiin, ja sen vuoksi Joenniemi näkee aseettoman ja aseellisen vastarinnan toisensa poissulkevana. Lopuksi hän toteaa, että siviilivastarinta vaatisi eräänlaista "talvisodan yksimielisyyttä" ja sen toteutumista Joenniemi pitää kyseenalaisena.¹⁷⁸ Siviilivastarinta oli monen nuoremman polven ulkopoliitikasta kiinnostuneen sosialidemokraatin mielestä varteenotettava vaihtoehto. 40 vuotta myöhemmin Paavo Lipponen selittää ajattelua muun muassa Tšekkoslovakian miehityksessä käytetyllä massiivisella voimalla: Lipposen mukaan ajateltiin, että sellaista vastaan täytyisi käyttää perinteisestä poikkeavia keinoja. Siviilivastarinnan liittäminen yksipuoliseen aseistariisuntaan Lipponen kuitenkin kiistää.¹⁷⁹

Siviilipuolustusta oli käsitelty Sadankomitealiiton seminaarissa heti parlamentaarisen puolustuskomitean asettamisen jälkeen. Paikalla olivat muiden muassa SDP:n nuorta polvea edustavat Pertti Joenniemi ja Jaakko Blomberg, jotka olivat mukana myös puolustuskomiteassa asiantuntijoina. Tällöin esitettiin radikaalejakin puheenvuoroja - Pertti Joenniemen mukaan kukaan ei ollut todella varma siitä, mihin armeijaa tarvitaan - mutta täyttä yksimielisyyttä asiasta ei saavutettu. Kuitenkin nähtiin parempana siirtyminen palkka-armeijaan. Suomella ei nähty olevan mahdollisuuksia pysyä varustelukilvassa, jolloin todellinen Suomea suojeleva pelotevaikutus oli YYA-sopimus.¹⁸⁰

Toisen asiantuntijalausunnon aseettomasta vastarinnasta antoi majuri Matti Lappalainen. Vastarintaa käsittelevä teoriaperusta oli Lappalaisen esityksessä samansuuntainen kuin Joenniemellä. Lappalainen antoi heti ymmärtää, että hän näki aseellisella maanpuolustuksella mielekkään ja realistisen pohjan. Hän näki aseettomalla vastarinnalla olevan merkitystä kansallisen yhteenkuuluvuuden säilyttäjänä, mutta totesi myös sen

¹⁷⁸ Pertti Joenniemen asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 11.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁷⁹ Lipponen 2009, 306.

¹⁸⁰ Rentola, 292–294.

rajoitteet, kun päämääränä oli kansallisen itsemääräämisoikeuden säilyttäminen. Suomen osalta Lappalainen viittasi muun muassa YYA-sopimukseen, joka hänen mukaansa asettamiensa velvoitteiden vuoksi sulki pois mahdollisuuden siirtyä puhtaasti aseetomaan vastarintaan.¹⁸¹

Myöhemmin maaliskuussa 1971 komitea käsitteli keskusteluissa aseetonta vastarintaa ja totesi käytössä olevan erilaisia käsitteitä (aseeton, väkivallaton, passiivinen ja siviilivastarinta) ja kaikkien tarkoittavan sisällöltään eri asioita. Mahdollista olisi asian uutuu- den vuoksi käsitellä sitä mietinnössä suhteellisen laajasti. Kenraaliluutnantti Sutela ei kuitenkaan nähnyt siviilivastarinnan mahdollisuuksia toimia sotilaallisen puolustuksen rinnalla realistisina. Hän piti kyllä asiaa tutkimisen arvoisena, mutta näki sen ennen kaikkea täydentävänä, ei rinnasteisena elementtinä.¹⁸²

On huomionarvoista, että aseeton vastarinta sai osakseen käsittelyä vielä ainakin kahdessa myöhemmässä kokouksessa. Lisäksi sitä oli käsitelty jo syyspuolella mainittujen asiantuntijalausuntojen muodossa. Osin kyse on varmaan siitä, että kyseessä oli uusi asia, jota oli halu käsitellä aiemmin todetun mukaisesti suhteellisen laajasti. Voinee ehkä myös ajatella, että tässä näkyi tarve tehdä puolustuspolitiikasta koko kansan asia. Se, miten muutos käytännössä tapahtuisi, oli vasta mietinnässä, mutta tarve oli ilmeisesti olemassa. Siviilivastarinnan kohdalla näkyi myös tulevaisuuteen kohdistuva edistysusko: asiasta asiantuntijalausunnon antanut Pertti Joenniemi uskoi kansainvälisen yhteistyön vahvistumisen ja tietoliikenneyhteyksien parantumisen johtavan siihen, että väkivaltaisten menetelmien käyttö valtioiden välisessä vuorovaikutuksessa kävisi yhä luonnottomammaksi.¹⁸³ Kuitenkaan kukaan ei vakavasti ehdottanut sotilaallisen puolustuksen hylkäämistä ja siirtymistä puhtaasti siviilivastarintaan. Tässä mielessä komitean jäsenet olivat samoilla linjoilla puoluekannasta riippumatta.

¹⁸¹ Matti Lappalaisen asiantuntijalausunto parlamentaaraiselle puolustuskomitealle 11.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁸² Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 19.3.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁸³ Pertti Joenniemen asiantuntijalausunto parlamentaaraiselle puolustuskomitealle 11.12.1970. T-26773/2, PPK, KA.

4.2.4 Puolustusvoimien määrärahat ja hankinnat

Helmikuussa 1971 annettujen asiantuntijalausuntojen pohjalta käytiin keskustelua, jossa käsiteltiin varsinkin kansantaloudellisia ja kustannuksellisia näkökohtia. SKDL:n Åsvik olisi halunnut puolustusmenojen kokonaissuuruudesta ja kansantaloudellisista vaikutuksista perusteellisen selvityksen. Tässä yhteydessä kenraaliluutnantti Lauri Sute-la ja keskustaa edustanut sosiaalijohtaja Arvo Pentti huomauttivat muun muassa puolustuslaitoksen yhteiskunnalle tuottamista palveluista.¹⁸⁴ Samankaltaisia näkökulmia oli tuotu esille jo aiemmissa kokouksissa: varsinkin vasemmiston edustajat halusivat selvittää maanpuolustuksen kustannuksia, kun taas muut vetosivat niiden olevan komitean toimeksiannon ulkopuolisia.

Komentaja Jan Klenberg esitteli jo 1960-luvulla laadittua PV-ohjelmaa komitealle huhtikuussa 1971. Hän lausui PV-ohjelman tavoitteena olevan toimintakykyinen puolustusjärjestelmä, joka vähimmäisteholla tuottaisi turvallisuuspolitiikan perussuoritteet. Eri-tyisesti hän korosti YYA-sopimukseen viittaavilla sanamuodoilla tavoitteena van ”hoitaa puolueettomuutemme vaatimat sotilaalliset toimenpiteet ja saavuttaa maahamme mahdollisesti kohdistuvaa aseellista uhkaa ennalta ehkäisevä vaikutus”. Klenberg totesi kyseessä olevan vähimmäisvaatimuksin määritetty kokonaisohjelma.¹⁸⁵ Jansson tiedusteli perusteita ohjelmassa esitetylle puolustusmenojen kasvulle: hän halusi tietää, johtiko tämä myös puolustuskapasiteetin nousuun. Klenberg vastasi menojen kasvun mitoitettun kansantalouden kestokyvyn mukaan, mutta varsinaista tärkeysjärjestystä ei ohjelmaa laadittaessa ollut noudatettu. SKDL:n Åsvik oli haluton komitean puitteissa ottamaan kantaa PV-ohjelmaan vedoten komitean toimeksiantoon ja parlamentaariseen luonteeseen.¹⁸⁶ Saman asianhan SKDL oli tuonut esille jo komitean työtä aloitettaessa.

¹⁸⁴ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 11.2.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁸⁵ Jan Klenbergin asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 22.4.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁸⁶ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 22.4.1971. T-26773/2, PPK, KA.

SKDL:n Åsvik ja Hjerppe esittivät määrärahojen nostoa vastustavia näkökantoja muun muassa vetoamalla mietinnön aiempaan sisältöön ja yleisiin valtiontaloudellisiin näkökohtiin. Hjerppe epäili, että ylläpitomenot eivät pysy ilmoitetuissa rajoissa, mikäli PV-ohjelma toteutettaisiin. Osastopäällikkö Risto Hyvärinen ulkoministeriöstä – entinen upseeri – totesi tähän, että puolustuspolitiikkaa ei voida harjoittaa hetkellisten kansainvälisten suhdanteiden mukaisesti, koska puolustuskykyä ei ole mahdollista luoda hetkessä. Hyvärinen myös kommentoi luonnosta toteamalla, että siinä tulisi selkeämmin tuoda esiin Suomen omat lähtökohdat puolustustarpeelle eikä perustella niitä naapurivaltioiden tarpeesta käsin.¹⁸⁷

Kansliapäällikkö Kai Sarmanne esitteli asiantuntijalausunnossaan puolustusmenojen kehitystä 1960-luvulla ja taloussuunnitelman mukaista tarvetta 1970-luvun kuluessa. Sarmanne esitti, että puolustusmenojen reaaliarvo ja osuus valtion budjetista olivat laskeneet vuodesta 1964 alkaen. Toisaalta yhä suurempi osuus menoista kului henkilöstön palkkoihin. Vastaavasti perushankintojen suhteellinen osuus oli yleisesti ottaen pienentynyt.¹⁸⁸

Taloudellisista näkökohdista puhuttaessa näkyi ehkä selkeimmin vallinnut jakolinja. Vasemmisto puhui voimakkaasti puolustusmenojen kasvattamista vastaan, kun taas suoraan puolustusvoimista tuotiin esille lisärahoituksen tarve. Kysymys pyrittiin erityisesti puolustusvoimien taholta riisumaan kaikista poliittisista yhteyksistään vetoamalla puolueettomuuden – yleisesti hyväksytyn näkökulman – toteuttamiseen ”minimiohjelmalla”.

4.3 Mietinnön muotoilu – erilaisten näkemysten yhteensovittamista

Tammikuun lopulla 1971 komiteassa jatkettiin keskustelua sihteeristön laatimasta mietintöluonnoksesta. SDP:n Reino Breilin esitti, että mietinnössä tulisi kiinnittää huomiota turvallisuuspolitiikan yleisiin päämääriin. Kokoomuksen Esko Koppanen toi esiin huolensa siitä, että kirjoittajat ovat jättäneet tuomatta esiin riittävän voimakkaasti aseelli-

¹⁸⁷ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 12.5.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁸⁸ Kai Sarmanteen asiantuntijalausunto parlamentaariselle puolustuskomitealle 29.4.1971. T-26773/2, PPK, KA.

sen puolustuskyvyn tarpeellisuuden ulkopoliittikan tukena. SKDL:n Kauko Hjerppe puolestaan esitti sangen yksityiskohtaisiakin huomioita luonnoksesta. Erityisesti hän kyseenalaisti siinä esitettyjä näkemyksiä Suomen puolueettomuudesta ja Neuvostoliiton suhteesta siihen. Hjerppen mielestä Suomen puolueettomuuden edellytyksiä ei selvitetty riittävästi ja toisaalta YYA-sopimus oli käsittelyssä mukana irrallisena.¹⁸⁹ Hjerppe vaikutti viittaavan siihen suuntaan, että Suomen puolueettomuus oli mahdollista vain Neuvostoliiton niin hyväksyessä, painottihan hän enemmän Suomen politiikkaa kohtaan tunnettua luottamusta kuin varsinaista puolueettomuutta. Samalla linjalla jatkoi saman puolueen Toivo Åsvik, joka huomautti, että puolueettomuudessa on lähdettävä siitä, että käytetään hyväksi sen tarjoamia mahdollisuuksia. Tällä hän tarkoitti YYA-sopimuksen hyödyntämistä myös puolustuspolitiikassa eikä sen pitämistä jonkinlaisena viimeisenä oljenkortena.¹⁹⁰

RKP:n Jansson huomautti mietintöluonnoksessa olevasta kohdasta, jossa todettiin Suomen puolustuskyvyn tähtäävän alueen puolustamiseen omin voimin. Toisaalta hän sanoi myös, että Suomen joutuessa YYA-sopimuksen tarkoittaman hyökkäyksen kohteeksi puolueettomuus olisi joka tapauksessa menetetty. Tällöin Neuvostoliiton puolustuksellisen avun vastaanottaminen olisi sekä välttämätöntä että Suomen edun mukaista. Kuitenkin Neuvostoliiton avun vastaanottaminen oli tarpeeseen sidottua ja harkinnanvaraista. Jansson myönsi, että hyvät naapurussuhteet sekä puolueettomuus eivät aina olleet helposti yhdistettävissä.¹⁹¹

Komitea ei ollut täysin tyytyväinen sihteeristön seuraavaan, helmikuun alussa 1971 pidettyyn kokoukseen laatimaan luonnosversioon. Sekä SKDL:n Hjerppe ja Åsvik että SDP:n Friberg ja Breilin olivat sitä mieltä, että edellisessä kokouksessa käsiteltyjä asioita ei kaikilta osin ollut huomioitu uudessa luonnoksessa. Friberg oli jopa laatinut koko-

¹⁸⁹ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 29.1.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁹⁰ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 29.1.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁹¹ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 29.1.1971. T-26773/2, PPK, KA.

naan oman esityksensä mietinnön osaksi.¹⁹² Tämä koski varsinkin YYA-sopimuksen asemaa: vasemmisto näki, että sitä oli käsitelty väärässä paikassa, toisin sanoen he olisivat ilmeisesti halunneet painottaa sen merkitystä puolueettomuuden edellytysten luojana enemmän. Keskustelun jatkuessa kokoomuksen Esko Koppanen puolestaan näki, että YYA-sopimusta on jo riittävästi käsitelty kansainvälisiä sopimuksia käsitellessä kohdassa. RKP:n Jansson esitti näkemyksensä, että puolueettomuuspolitiikka on muotoutunut YYA-sopimuksen puitteissa.¹⁹³

Myöhemmin helmikuussa 1971 luonnoksen käsittelyä jatkettiin. Tällöin esille nousi Janssonin toimesta Ruotsin puolueettomuuden myönteinen merkitys Suomelle sekä ylipäätään pohjoismainen politiikka, joka tähtäsi jännityksen pitämiseen alhaisena Pohjolassa. Kuitenkin Virolainen sai kannatusta esittäessään mietintöön lisättäväksi ajatuksen, jonka mukaan ajatus Pohjolan puolustusliitosta on vailla pohjaa. Vain Esko Koppanen piti tällaista muotoilua turhan jyrkkänä. Samassa yhteydessä Jansson ja Virolainen esittivät lisättäväksi huomion, että Suomen harjoittama politiikka on lännenkin kannalta edullista.¹⁹⁴

Komitean työn jo lähestyessä loppuaan palattiin vielä perusasioihin. Hjerppe huomautti, että hänen mielestään kansainvälistä tilannetta kuvaavista osista ei voinut päätyä sellaisiin johtopäätöksiin, joita jäljempänä oli esitetty puolustustarpeen osalta. Hän ei myöskään ollut tyytyväinen YYA-sopimuksen käsittelyyn: se olisi Hjerppen mukaan pitänyt tuoda esiin selkeämmin puolustustarvetta helpottavana tekijänä. Vennamo puolestaan olisi halunnut voimakkaammin näkyvän sen, että puolustuslaitos on koko kansan asia. Muilta osin luonnosmietintöön tehtiin lukuisia yksityiskohtaisia muutoksia, osa äänestyksen kautta.¹⁹⁵

¹⁹² Ralf Fribergin esitys parlamentaariselle puolustuskomitealle ”Suomen turvallisuuspolitiikan kehitys toisen maailmansodan jälkeen” 5.2.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁹³ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 5.2.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁹⁴ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 26.2.1971. T-26773/2, PPK, KA.

¹⁹⁵ Keskustelupöytäkirja parlamentaarisen puolustuskomitean kokouksesta 21.-23.6.1971. T-26773/2, PPK, KA.

Mietintöä laatiessa korostuivat varsin pitkälle samat jakolinjat kuin työsuunnitelman laatimisvaiheessakin. Yhtäällä olivat vasemmistopuolueet, toisaalla selkeimmin kokoomus ja ehkä keskusta. RKP:n Jansson antoi kommentteja, jotka saattoi välillä tulkita varsin länsimyönteiseksi, kun taas toisinaan hän myötäili virallisia YYA-muotoiluja. Ainakin keskustelumuistioden perusteella näyttää siltä, että jotkut henkilöt olivat selkeästi aktiivisempia kuin toiset. Erityisesti SDP:n Ralf Friberg ja SKDL:n Kauko Hjerppe käyttivät runsaasti puheenvuoroja, kun taas pienempien puolueiden edustajat olivat huomattavasti enemmän kuuntelijoina.

Merkille pantavaa on myös se, että keskustelu mietinnön sisällön perusteistakin jatkui komitean työn viime metreille asti. Toisaalta tämä keskustelu usein pyöri samojen aiheiden, kuten YYA-sopimuksen merkityksen ympärillä. Vastaavasti tietyistä asioista yksimielisyys oli olemassa alusta lähtien. Kukaan ei esimerkiksi kyseenalaistanut puolustuslaitoksen tarpeellisuutta ylipäättään, vaikka sen suorituskyvyn suhteen oltiinkin osin eri linjoilla.

4.4 Komitean työskentelystä

Jos ajatellaan komitean työtä yleisesti, voidaan arvioida, että suurista linjoista ei ollut erimielisyyttä. Esimerkiksi puolustusvoimien olemassaolon tai maanpuolustuksen oikeutusta ei komiteassa vakavasti pyritty kiistämään. Siviilivastarinnalle uhrattu aika tuntuu ehkä runsaalta ottaen huomioon sen, että selvä enemmistö komitean jäsenistä ei voinut ajatella siitä ainakaan aseellisen puolustuksen korvaajaa, täydentäjää kylläkin. Kuitenkin komitean työhön liittyi ajatus myös viedä eteenpäin oman maailmankuvan mukaisia näkemyksiä. Siksi laajan mittakaavan yksimielisyyden sisällä esitettiin toisistaan poikkeaviaakin mielipiteitä, joista osoituksena olivat mietintöön jätetyt eriävät mielipiteet.

Komitea käytti aikaa työhönsä selvästi ennakoitua enemmän: puolen vuoden määräaika jatkettiin kolmella kuukaudella, ja silti vaikuttaa siltä, että lopussa tuli hiukan kiire. Tämä on ehkä vain osoitus siitä, että tarve asioiden parlamentaariselle käsittelylle oli olemassa ja tätä tarvetta puolustuskomitea palveli hyvin. Keskusteluille oli runsaasti

aikaa, mitä helpotti se, että sihteeristö laati keskustelun pohjaksi luonnosversioita mietinnön eri osista.

Komitea kuuli varsin runsaasti asiantuntijoita. Komitean aineistosta ei käy ilmi, miten lausunnon antaneet asiantuntijat valittiin, mutta he edustivat monipuolisesti eri näkökulmia. Osan lausunto piti sisällään melko voimakkaita henkilökohtaisia mielipiteitä, tästä esimerkkinä vaikkapa Pekka Peltola. Toisaalta puolustusvoimien korkearvoisiakin edustajia oli suhteellisesti ottaen paljon asiantuntijoiden joukossa, joten siinä mielessä voidaan arvioida, että näkemykset myös ”sisältä” tulivat kuulluiksi.

Komitea heijasteli kokoonpanollaan eduskunnan voimasuhteita. Tämä ei kuitenkaan suoraan korreloinut vaikutusvallan jakautumisen kanssa. Koska komitean keskeinen työskentelymuoto oli kokous ja siinä käyty keskustelu, pystyi aktiivinen osallistuja viemään agendaakin ainakin osittain haluamaansa suuntaan. Esimerkkinä aktiivisesta toimijasta on SDP:n Ralf Friberg, jonka nimi toistuu tavan takaa keskustelumuistioissa. Hän laati myös kirjallisia muutosesityksiä sihteeristön mietintöluonnoksiin pakottaen näin komitean ottamaan niihin kantaa. Kuitenkin komitea myös äänesti esimerkiksi mietinnön eri muotoiluista, joten siinä vaiheessa puolueiden voimasuhteet tulivat paremmin näkyviin.

5 Komitean jälkeen

Parlamentaarinen puolustuskomitea jätti mietintönsä puolustusministeri Kristian Gestrinille 30.6.1971. Mietintö oli laaja katsaus Suomen puolustuspolitiikan perusteisiin. Siinä kuvataan Suomen turvallisuuspolitiikan yleiset päämäärät, kansainvälinen tilanne erityisesti Pohjois-Euroopassa, puolustusvoimien osuus Suomen turvallisuuspolitiikan toteuttamisessa, sotilaallisille suoritteille asetettavat vaatimukset ja puolustusvoimien asema yhteiskunnassa. Tärkeänä tekijänä osana Suomen turvallisuuspolitiikan yleislinjaa nähdään aktiivinen ja rauhantahtoinen puolueettomuuspolitiikka. Puolustusvoimien yleisjärjestelyissä suositetaan jatkamaan aiemmalla linjalla. Siviilivastarinta nähdään korkeintaan ulkopolitiikan ja aseellisen vastarinnan täydentäjänä ja asevelvollisuus nähdään käyttökelpoisimpana sotalaitosjärjestelmänä. Perushankintamäärärahojen suhteen komitea päätyy PV-ohjelmaa suppeampaan järjestelyyn niin, että perushankintoihin varatut määrärahat nousevat viiden vuoden aikajänteellä vuosittain. Puolustuslaitoksen sisäisestä kehittämisestä päädytään esittämään erillistä selvitystä. Puolustuspoliittisen päätöksenteon kehittämiseksi tehdään useita esityksiä: näistä mainittakoon puolustuslaitoksen ja -neuvoston asemasta säätäminen lailla, puolustusasiainvaliokunnan yhdistäminen ulkoasiainvaliokuntaan, budjettiesityksiin liitettävät puolustuspoliittiset perustelut määrärahaehdotuksista ja joka viides vuosi tehtävät parlamentaariset selvitykset puolustuspolitiikan perusteista.¹⁹⁶

5.1 Keskustelu mietinnöstä

Komitean työn aikana sitä ei juuri kommentoitu lehdistössä. Luonnollisena syynä tähän oli se, että komitean työ tapahtui julkisuuden ulkopuolella eikä käsitellyistä asioista annettu väliraportteja. Välittömästi luovutuspäivää seuranneena päivänä media sen sijaan kiinnitti varsin paljon huomiota mietintöön.¹⁹⁷ Sen jälkeen keskustelu ei kuitenkaan jatkunut kovin voimakkaana. Välittömänä syynä asiaan oli ehkä alkanut kesäloma-kausi, ja sen päättyessä mietinnön jättämisestä oli jo kulunut hiukan aikaa. Asiaan kiin-

¹⁹⁶ Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1971: A18. Helsinki 1971, 44–45.

¹⁹⁷ Esim. HS 1.7.1971, Ssd 1.7.1971 ja Kansan Uutiset (KU) 1.7.1971.

nittivät myöhemmin huomiota muiden muassa puolustusministeri Gestrin ja Aimo Pajunen.¹⁹⁸

Kuitenkin joitakin kommentteja esitettiin eri tahoilta. Puolustusvoimain komentaja kenraali K.O. Leinonen piti puheessaan 10. maanpuolustuksen jatkokurssin avajaisissa mietintöä tervetulleena ja suhtautui positiivisesti sen esittämiin ajatuksiin puolustusvoimien kehittämisestä ja yhteiskunnallisesta asemasta. Valitettavana hän kuitenkin piti sitä, että materiaallisen valmiuden kehittäminen ei vastannut niitä ajatuksia, joita puolustusvoimien johdon taholta oli minimitarpeina esitetty.¹⁹⁹ Silti Leinonen näki valmisteilla olleen vuoden 1972 budjettiesityksen ”puolustusystävällisenä”.²⁰⁰

Pekka J. Korvenheimo, joka oli toiminut komitean sihteeristössä, korosti komitean työn onnistumista esitelmässään Sotatieteellisen Seuran kokouksessa. Hän piti mietintöä realistisena, josta osoituksena oli eräiden suositusten huomioiminen heti seuraavan vuoden budjettia laadittaessa. Samoin Korvenheimon arvio komitean työskentelystä oli positiivinen: hän luonnehti työtä yhteistyöhakuiseksi ja rakentavan asialliseksi, vaikkakaan yhteistä puolustuspoliittista linjaa ei kaikilta osin onnistuttu löytämään.²⁰¹

Näkemykseen komiteatyöskentelyn rakentavasta hengestä yhtyi komitean jäsen Arvo Pentti. Hän korosti komitean työn realistisuutta: suosituksista pyrittiin tekemään sellaisia, että niistä mahdollisimman moni voitaisiin hyväksyä myös eduskunnassa ja valtioneuvostossa.²⁰²

Kaikkineen on todettava, että komitea ei positiivisesta yleisvireestään huolimatta saanut aikaan mitään äkillistä, aiempaa suurempaa yksimielisyyttä puolustuspoliittisista ratkaisuksista. Elokuun lopulla Kansan Uutiset kirjoitti Sadankomitean puheenvuorosta, jonka se oli luovuttanut sisäministeri Eino Uusitalolle. Puheenvuoron lopussa Sadankomitea vaati jopa puolustusvoimien lakkauttamista ja siirtymistä kaikille kansalaisille

¹⁹⁸ Turun Sanomat (TS) 10.9.1971; Länsiväylä 9.12.1971.

¹⁹⁹ Leinonen, K.O (1971): Puolustusvoimat 1970-luvulla. Kymen Sanomat 14.9.1971.

²⁰⁰ Kouvola Sanomat 18.9.1971.

²⁰¹ Pohjolan Työ 14.9.1971.

²⁰² Suomenmaa 20.8.1971.

tarkoitettuun siviilivastarinnan opetukseen.²⁰³ Suomen Sosialidemokraatti toivoi vastakkainasettelun loppuvan niin, että tavanomaista puoluetistelua ei ulotettaisi ulko- ja puolustuspolitiikan kysymyksiin. Lehti myös piti mietintöä realistisena, mutta muistutti, että suositukset olisi toteutettava täysimääräisenä.²⁰⁴

Puolustuskeskustelun laimeuden huomioi myös Uusi Suomi, joka toivoi kansanedustajaehdokkaiden käsittelevän mahdollisimman laajasti myös maanpuolustukseen liittyviä kysymyksiä. Uusi Suomi näki komitean alimitoitaneen puolustusvoimien tarpeet, mihin näki syynä nimenomaan sen kaltaisen kokonaisselvityksen puuttumisen, jonka parlamentaarinen puolustuskomitea nyt ensimmäisenä laati. Lehti toivoi myös työn jatkuvan kokonaismaanpuolustusta selvittävän komitean kautta.²⁰⁵

Hiukan laajempia pohdintoja komitean työstä esitettiin erilaisten aikakauslehtien palstoilla. Kriittisimmästä päästä lienee Unto Vesan esitys *Politiikka*-lehdessä. Hän kiinnittää huomion lukuisiin mietinnön puutteisiin. Vesa muun muassa näkee komitean omaksuneen kriittittömästi länsimaita myötäilevän maailmankuvan, jossa Yhdysvaltoja kohdellaan ”silkkihansikkain”. Edelleen hänen mukaansa komitea ”varautuu edelliseen sotaan” puhumalla esimerkiksi puolustuslinjoista. Tästä seuraa se, että esimerkiksi materiaalihankintojen tarpeellisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta ei kyseenalaisteta, vaan todetaan mekaanisesti yli-ikäinen kalusto ja suositetaan sen uusimista. Lisäksi Vesa pitää epäloogisena materiaalihankintojen tehostamista, kun samalla mietinnössä todetaan Suomen kansainvälisen aseman lujittuneen. Toki Vesa näkee mietinnössä myös ansioita, esimerkiksi ulkopolitiikan ensisijaisuuden tunnustamisen ja kansalaisten turvallisuuspoliittisten mielipiteiden tutkimisen. Vesa kiinnittää huomion siihen, että kaikki puolueet SKDL:a lukuun ottamatta hyväksyvät mietinnön maailmankuvan.²⁰⁶

Ydin-lehti piti koko parlamentaarista puolustuskomiteaa sotilasjohdon yrityksenä saada materiaalihankinnat jälleen merkittävässä määrin käyntiin umpikujaan ajautuneen PV-ohjelman jälkeen. Lehti kuvasi varustelutahdin kiihdyttämistä ”perverssiksi”. Lehti syytti

²⁰³ KU 25.8.1971.

²⁰⁴ Realistiseen puolustuspolitiikkaan. SSd 8.10.1971.

²⁰⁵ Maanpuolustuksen tarpeet. Uusi Suomi 18.11.1971.

²⁰⁶ Vesa, Unto (1971): Militaristisia latteuksia eli sotilaallisia sovinnaisuuksia. *Politiikka* n:o 4, 1971.

myös poliitikkoja ”turvallisuuksiittisen kokonaisratkaisun nielaismisesta”, jonka laati-jana pidettiin sotilasjohtoa siviilihaaroineen.²⁰⁷

Puolustusneuvostossa mietintöä käsiteltiin marraskuussa 1971. Mietinnön esittelivät komitean puheenjohtaja Jan-Magnus Jansson ja varapuheenjohtaja Reino Breilin. Jansson korosti puheenvuorossaan materiaalisen kehittämisohjelman tärkeyttä. Breilin toi lisäksi esille puolustusvoimien sisäisen kehittämisen selvittämisen sekä parlamentaarisen valvonnan lisäämisen. Merkittävää kritiikkiä ei pöytäkirjan mukaan esitetty, vaan puolustusneuvosto oli pitkäli samaa mieltä parlamentaarisen puolustuskomitean työn merkittävyydestä ja myös ansiokkuudesta. Vain puolustusvoimien tehtävien muotoilu herätti kysymyksen oikeuskansleri Risto Leskisen suunnalta: hän huomautti, että poliisilla tehtävänä oli suojata laillista yhteiskuntajärjestystä, kun taas mietinnössä puolustusvoimilla tehtävään oli lisätty vielä muotoilu ”kansan enemmistön hyväksymä”. Jansson joutui myöntämään, että kyseessä oli ”poliittinen kompromissi”.²⁰⁸ Tästä huolimatta keskustelu päättyi Janssonille ja Breilinille osoitettuihin kiitoksiin, ja pääministeri Teuvo Aura sanoi pitävänsä tärkeänä, että vuodeksi 1972 esitetty budjetti perushankintojen osalta toteutuu.²⁰⁹

Itse mietinnöstä on syytä huomata vielä eriävien mielipiteiden osuus. Komitean 12 jäsenestä viisi jätti muodossa tai toisessa eriävän mielipiteen. Kokoomuksen Pentti Sillantaus ja Esko Koppanen kritisoivat mietintöä materiaalisen valmiuden liian vähäisestä huomioimisesta: he olisivat halunneet vähintään PV-ohjelman tasoisen perushankintaohjelman. SKDL:n Kauko Hjerppe ja Toivo Åsvik puolestaan kiinnittävät huomionsa turvallisuuden käsitteeseen. Heidän mielestään mietinnössä nojaututaan liiaksi alueen puolustamiseen eikä kansalaisen fyysisen ja sosiaalisen turvallisuuden takaamisen ensisijaisuutta. Lisäksi he korostavat YYA-sopimuksesta sen tuomaa velvoitetta puolustautua tarvittaessa yhdessä Neuvostoliiton kanssa, minkä he näkevät vähentävän varustautumistarvetta. Puolustusvoimien tehtävät he näkevät tarpeen rajoittaa ennen kaikkea valvonta- ja vartiointitehtäviin ajanvoiton saavuttamiseksi poliittiselle ratkaisulle ja sotilaallisen avun saamiselle. Kolmannen eriävän mielipiteen jätti Veikko Vennamo nime-

²⁰⁷ Politikoiva sotilasjohto. Ydin n:o 6, 1971.

²⁰⁸ Muotoilu oli tullut tekstiin SDP:n Reino Breilin ehdotuksesta.

²⁰⁹ PLN ptk n:o 6/1971, 17.11.1971, TSA, PLM.

ten virheeksi erityisesti laillista yhteiskuntajärjestystä koskevan lisämääreen ”kansan enemmistön hyväksymä”.²¹⁰

Gustav Hägglundin mukaan ajan mittaan käytännössä kaikissa turvallisuuspoliittisissa esitelmissä ja puheissa alettiin viitata viimeisimmän parlamentaarisen puolustuskomitean tekstiin. Tätä ei ole erityistä syytä kyseenalaistaa, mutta kokonaisuutena parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnöstä käytyä keskustelua voi ehkä luonnehtia jatkumoksi jo 1960-luvulla alkaneelle keskustelulle. Mitään yhtäkkistä muutosta ei voi sanoa tapahtuneen niin, että maanpuolustukseen liittyvät kysymykset olisi ratkaistu komiteatyön tuloksena. Eriäviä mielipiteitä esitettiin edelleen, ja ehkä komiteatyö jopa madalsi kynnystä niiden esittämiseen. Toisaalta komitea tyydytti epäilemättä voimistunut sanomisen tarvetta ja toi keskusteluun sellaisia sisältökysymyksiä, jotka eivät aiemmin olleet kovin voimakkaasti agendalla. Ehkä näkyvin näistä on puolustusvoimien sisäinen kehittäminen.

5.2 Puolustusvoimien sisäinen kehittäminen

Komitean suosituksen mukaisesti puolustusvoimien sisäisestä kehittämisestä ryhdyttiin tekemään selvitystä. Sitä varten asetettiin puolustuslaitoskomitea lainsäädäntöneuvos Lars Dufholmin johdolla. Komitea toimi aina vuoteen 1976 saakka, jolloin se jätti mietintönsä. Puolustusjärjestelmään tai puolustuspoliittiseen päätöksentekoon ei enää tässä komiteassa esitetty merkittäviä muutoksia, vaan suurimmat uudistukset ulottuivat henkilöstöpolitiikkaan. Esimerkiksi kanta-aliupseerien koulutus muutettiin opistotaseiseksi. Pekka Visurin mukaan vuoteen 1976 mennessä aika oli ajanut monen puolustuspolitiikan perusteita muuttamaan pyrkineen hankkeen ohi. Hän viittaakin – ehkä puolileikkisästi – toteamukseen siitä, että vaikeat periaatekysymykset voidaan haudata komiteaan, jolloin ne vähitellen ratkeavat tai unohtuvat ajan kuluessa itsestään.²¹¹ Näin ehkä osittain kävikin, mutta tuskin tähän oli syynä yksinomaan Dufholmin komitea.

Tässä yhteydessä ei ole tarvetta eikä mahdollisuutta mennä puolustuslaitoskomitean työn yksityiskohtiin. Joka tapauksessa Dufholmin komitean työssä näkyi vielä ilmeisen

²¹⁰ PPK:n mietintö, 40–43.

²¹¹ Visuri 2010, 222.

paljon tarvetta purkaa eriäviä mielipiteitä muun muassa puolustusvoimien henkilöstön poliittisesta osallistumisesta ja etujärjestötoiminnasta. Kaikki esillä olleet esitykset eivät toteutuneet, esimerkkinä kantahenkilökunnan poliittisen toiminnan vapautuminen presidentti Kekkonen vastustuksen takia. Vähitellen asiasta käyty keskustelu myös rauhoittui. Puolustuslaitoskomitea voidaan kuitenkin nähdä parlamentaarista puolustuskomiteasta alkunsa saaneena elimenä, jossa vielä näkyivät erimielisyydet siitä, mikä oli puolustusvoimien rooli ja asema – ei enää niinkään maanpuolustuksessa, vaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Samalla se tarjosi kanavan purkaa näitä jännitteitä ja etsiä eri osapuolia tyydyttävää konsensusratkaisua. Tässä mielessä tuntuu ilmeiseltä, että parlamentaarinen puolustuskomitea ei suinkaan ollut mikään käänteentekevä instituutio, joka olisi itsessään ratkaissut puolustusvoimin liittyvät erimielisyydet. Sen sijaan komitea voidaan nähdä yhdeksi osaksi sitä jo 1960-luvulla alkanutta kehitystä, jossa puolustusvoimista ja -laitoksesta käyty keskustelu avautui ja toimintatavat muuttuivat lähemmäksi muuta yhteiskuntaa. Asian tiivistä jo Jaakko Valtanen *Maanpuolustus*-lehdessä, jossa hän kirjoitti, että ”puolustuslaitoksen sisäisessä kehittämisessä on kyse siitä, että puolustuslaitos ihmissuhteissaan heijastaisi mahdollisimman pitkälle sen yhteiskunnan arvomaailmaa, jota se tarvittaessa on valmis puolustamaan”.²¹²

5.3 Laki puolustusvoimista

Pidemmän aikavälin seurauksia parlamentaarisen puolustuskomitean työstä oli puolustusvoimia koskevan lain säätäminen. Tokikaan komiteatyö ei sinänsä aiheuttanut lain säätämistä, vaan tarve sille oli olemassa puutteellisen säädöstaustan vuoksi jo aikaisemmin. Komitean voi kuitenkin arvioida olleen liikkeellepaneva voima, joka sysäsi lakivalmistelun käyntiin. Hallituksen lakiesityksessäkin viitataan suoraan parlamentaarisen puolustuskomitean mietintöön, jossa edellytetään, että puolustusvoimista säädetään lailla. Samalla pyrittiin luopumaan sekaannusta aiheuttaneesta termistöstä, jossa pu-

²¹² Valtanen, Jaakko (1972): Puolustusvoimien sisäisen kehittämisen näkökulmia. *Maanpuolustus* n:o 13, 6.12.1972, 7.

huttiin rinnan puolustuslaitoksesta ja puolustusvoimista. Tarkoitus oli siirtyä käyttämään yksinomaan nimitystä puolustusvoimat.²¹³

Lakiesityksessä määriteltiin perusteita muun muassa puolustusvoimien organisaatiosta, johtosuhteista ja tärkeimmistä hallinnollisista kysymyksistä. Selkeimmin puolustuskomitean vaikutus näkyy lakiesityksen toisessa pykälässä, johon on kirjattu esitys puolustusvoimien tehtäviksi. Ne noudattelevat varsin pitkälle parlamentaarisen puolustuskomitean esitystä, joskin niitä on yksinkertaistettu. Joitakin kohtia on niputettu kohdan 7 alle, jossa todetaan lakonisesti ”suorittaa muut sille laissa määrättyt tehtävät”. Tämän alle jäi muun muassa maininta rauhanturvajoukkojen asettamisesta.²¹⁴

Lain valmistelu ei ollut täysin suoraviivaista. Lakiesitystä käsiteltiin puolustusneuvostossa ja lisäksi lakiesityksen antamisen jälkeen tehtiin vielä kaksi lakialoitetta, joissa oli muotoiltu uudelleen tietyt kohtia hallituksen esityksestä. Ensimmäinen näistä oli SDP:n Ilkka Taipaleen laatima. Puolustusvoimien tehtäviä koskevilta osin olennaisin muutos hallituksen lakiesitykseen oli puolustusvoimien roolin poistaminen yhteiskunnan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidossa. Taipale halusi ylipäätään saada puolustusvoimat entistä enemmän irti sisäpoliittisista tehtävistä ja korostaa parlamentaarisen valvonnan toteutumista.²¹⁵ Toinen lakiesitys oli SMP:n kansanedustajien Veikko Vennamon, Pekka Vennamon ja Rainer Lemströmin allekirjoittama. Siinä on hallituksen esitykseen vain yksi muutos: SMP:n edustajat halusivat puolustusvoimien tehtävänä olevan puolustaa oikeusjärjestyksen sijaan laillista yhteiskuntajärjestystä.²¹⁶ Kumpikaan muutos ei sellaisenaan mennyt läpi ja laki tuli lopulta voimaan 1.9.1974. Lain keskeisenä merkityksenä voi pitää sitä, että se asetti puolustusvoimat ikään kuin oikeaan asemaan: lakiin kirjattujen tehtävien myötä puolustusvoimat sai tehtävät eduskunnalta ja oli siten muodollisestikin demokraattiseen yhteiskuntaan kuuluvassa asemassa.

²¹³ Valtioapäivät 1973. Asiakirjat I:2. Helsinki 1973, esitys n:o 105, hallituksen esitys eduskunnalle laiksi puolustusvoimista 8.6.1973.

²¹⁴ Valtioapäivät 1973. Asiakirjat I:2. Helsinki 1973, esitys n:o 105, hallituksen esitys eduskunnalle laiksi puolustusvoimista 8.6.1973.

²¹⁵ Valtioapäivät 1973. Liitteet I-XIII B. Helsinki 1973, lakialoite n:o 221, Ilkka Taipaleen lakialoite eduskunnalle 9.9.1973, 2963.

²¹⁶ Valtioapäivät 1973. Liitteet I-XIII B. Helsinki 1973, lakialoite n:o 223, Vennamon ym. lakialoite eduskunnalle 7.9.1973, 2966.

5.4 Puolueiden ohjelmatyö jatkuu

Parlamentaarisen puolustuskomitean jälkeen jatkui puolueiden turvallisuuspoliittisten ohjelmien julkaiseminen. Jami Virta näkee komitean aktivoineen poliittisia puolueita. Tästä näkemyksestä voi olla eri mieltäkin, olihan ennen komiteaa julkaistu jo useita puolueiden kannanottoja turvallisuuspolitiikkaan. Mikään erityinen uusi vaihe ei siis puolueiden toiminnassa alkanut komitean myötä. Joka tapauksessa Keskustapuolue, Suomen kristillinen liitto ja Liberaalinen kansanpuolue julkaisivat 1970-luvun alkuvuosina omat turvallisuuspoliittiset kannanottonsa. Keskustapuolueen ohjelma oli näistä ensimmäinen. Siinä näkyvät viralliset painotukset YYA-sopimuksesta ja rauhantahtoisesta puolueettomuuspolitiikasta. Ulkopolitiikka ja puolustuspolitiikka erotetaan omiksi kokonaisuuksikseen. Lisäksi huomiota kiinnittävät monet parlamentaarisen puolustuskomitean työssä käsitellyistä teemoista. Esimerkiksi materiaalista valmiutta halutaan kehitettävän pitkän aikavälin suunnitelman puitteissa ja lisäksi esitetään erilaisia puolustusvoimien sisäisen kehittämisen kokonaisuuksia, joilla pyritään nostamaan koulutustasoa ja parantamaan asevelvollisten sosiaalisia oloja. Keskustapuolue kannattaa selvitystä yhtenäispäälystysjärjestelmään siirtymisestä ja korostaa puolustuspolitiikasta annettavaa julkista informaatiota. Maanpuolustus nähdään koko kansan asiaksi, jossa jokaisella on oma tehtävänsä. Turvallisuuspolitiikka on myös pelkkää aseellista puolustusta ja ulkopolitiikkaa laajempi kokonaisuus, ja siihen niveltyvät keskustan ohjelmassa myös esimerkiksi väestönsuojelu ja hyvinvointipolitiikka.²¹⁷

Myös liberaalisella kansanpuolueella turvallisuuspolitiikka nähtiin jo laajana kokonaisuutena, jossa yhdistyivät laajasti ymmärretty ulkopolitiikka sisältäen muun muassa ulkomaankauppa- ja kehitysyhteistyöpolitiikan sekä puolustuspolitiikka. LKP huomauttaa tarpeesta painottaa entistä enemmän kansalaisten elinmahdollisuuksia kansainvälisen kriisin aikana. Se asettaa tavoitteeksi yleisen ja yhtäläisen aseistariisunnan, mutta tunnustaa tosiasiana sen, että Suomen on varauduttava myös sotilaallisten keinojen käyttämiseen, kunnes tämä tavoite on saavutettu. Kuten keskustapuolue, myös LKP toivoo avoimempaa tiedotuslinjaa maanpuolustukseen liittyvissä asioissa. LKP viittaa

²¹⁷ Keskustapuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma 1972.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KESKP/240>, luettu 11.7.2018.

myös suoraan parlamentaarisen puolustuskomitean työhön materiaalsen kehittämisen kysymyksissä: puolue haluaa vähintään joka viides vuosi selvityksen eduskunnalle puolustusvoimain kehittämissuunnitelmista niin, että monivuotiset tilausvaltuudet voidaan myöntää. Puolustusvoimien parlamentaarista valvontaa tulee lisätä ja yleisesti puolustusvoimia kehittää muun yhteiskunnan suunnassa niin koulutuksellisesti kuin sosiaalisten olojen osaltakin.²¹⁸

Suomen Kristillisen Liiton turvallisuuspoliittinen ohjelma on varsinkin LKP:n ohjelmaa selvästi lyhyempi. Siinä tuodaan esille henkinen maanpuolustus, taloudellinen maanpuolustus ja siviilivastarinta, mutta todetaan kuitenkin, että Suomen on ylläpidettävä asevoimia jo YYA-sopimuksen asettamien velvoitteiden vuoksi. Sinänsä puolustusvoimien kehittämisessä painottuvat sosiaaliset näkökohdat, kuten asevelvollisten sosiaalija oikeusturva, asunto-olosuhteet sekä henkinen hyvinvointi. Kokonaisuutena myös kristilliset näkevät turvallisuuspolitiikan laajasti: tavoitteena on toki valtiollinen itsenäisyys, mutta sen jälkeen tuodaan esille usealla kohdalla kansalaisten aineellinen ja henkinen hyvinvointi.²¹⁹

Kokonaisuutena voi siis todeta, että ohjelmissa näkyy parlamentaarisen puolustuskomitean vaikutus erityisesti käsiteltävien teemojen osalta. Esimerkiksi puolustusvoimien sisäinen kehittäminen on huomioitu kenties painokkaammin kuin ennen komiteaa julkaistuissa muiden puolueiden ohjelmissa. Toisaalta yhdistäviäkin piirteitä löytyy: turvallisuuspolitiikan peruslinjaa ei oikeastaan mikään puolue kyseenalaista ennen tai jälkeen komiteaa, painotukset sen toteuttamisessa ovat vain hieman erilaiset. On myös huomionarvoista, että ennen komiteaa ohjelmansa laatineet puolueet eivät nähneet sen vaikutuksesta tarpeelliseksi päivittää ohjelmiaan. Voitaneen arvioida, että mitään käänteentekeviä uudistuksia parlamentaarinen puolustuskomitea ei puolueiden ajatusrakennelmiin tuonut, uudenlaisia näkökulmia kylläkin.

²¹⁸ Liberaalisen Kansanpuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma 1974.
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/LKP/172>, luettu 11.7.2018.

²¹⁹ Suomen Kristillisen Liiton turvallisuuspoliittinen ohjelma 1974.
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKL/709>, luettu 11.7.2018.

5.5 Määrärahojen kehittyminen

Parlamentaarinen puolustuskomitea suositti mietinnössään, että vuosina 1972–1976 voitaisiin myöntää uusia tilausvaltuuksia siten, että perushankintarahoja korotettaisiin joka vuosi 25 miljoonalla markalla.²²⁰ Uusia hankintasuosituksia oli 635 miljoonan markan edestä, ja nämä oli määrä rahoittaa mainituilla perushankintarahojen korotuksilla. Vuoteen 1976 mennessä olisi näillä järjestelyillä päästy perushankintojen 250 miljoonan markan tasoon. Hankintojen rahoittamista koskevaa suositusta noudatettiin valtion budjeteissa viimeistä vuotta lukuun ottamatta. Ongelmaksi muodostui kuitenkin voimakas inflaatio: aluksi perushankintojen reaaliarvo nousi, mutta viiden vuoden ajanjakson loppupuolella reaaliarvo laski, jolloin hankintasuosituksesta jäätin jälkeen.²²¹

Näyttää siis siltä, että materiaalisen kehittämisen osalta päästiin ainakin askel eteenpäin verrattuna 1960-luvun tilanteeseen. PV-ohjelman suositukset – joita oli tuotu esille ehdottomina vähimmäistarpeina – eivät toteutuneet likimainkaan. Siitä huolimatta oli ensimmäistä kertaa moneen kymmeneen vuoteen mahdollisuus toteuttaa materiaalista kehittämistä kutakuinkin ennakoitavan ohjelman mukaan. Tämä on siinä mielessä mielenkiintoista, että pääosan suositusta koskevasta ajanjaksosta hallituksessa oli pääministeripuolueena SDP, joka esimerkiksi vuoden 1969 ohjelmassaan oli suhtautunut sangen kriittisesti hankintoihin. Tokikaan SDP ei ollut hallituksissa niin vahvassa asemassa, että olisi voinut sanella yksin puolustuspolitiikan suunnan, mutta ehkä tätä voidaan pitää osoituksena, että toive maanpuolustuksen materiaalisten tarpeiden iskos- tumisesta poliittisen kentän tietoisuuteen oli ainakin jossain määrin toteutunut.

5.6 Suositusten toteutuminen

Parlamentaaristen komiteoiden materiaalistien suositusten toteutumista tarkasteltiin jo edellä. Samoin on todettu, että komitean suositus puolustusvoimien aseman säätämisestä lailla toteutui ja sisäinen kehittäminen aloitettiin Dufholmin komitean työllä, jos-

²²⁰ PPK:n mietintö, 44.

²²¹ Juottonen, 242.

kin komitean työ Ralf Fribergin mukaan ”valui yli äyräiden”²²² eivätkä senkään jälkeen toteutuneet kaikki asetetut tavoitteet.

Komitean työllä oli siis selvästi konkreettisia vaikutuksia. Aivan kaikki ei kuitenkaan toteutunut. Yhtenä varsin yksimielisenä tavoitteena oli ollut puolustuspoliittisen päätöksenteon kehittäminen. Tässä kohtaa joudutaan toteamaan jonkinasteinen ristiriita: monet tähän näkökulmaan liittyneet kehittämistoimet jäivät toteuttamatta yksimielisyydestä huolimatta, kun taas esimerkiksi materiaallinen kehittäminen meni eteenpäin huolimatta poliittisten puolueiden eriävistä mielipiteistä. Esimerkiksi puolustusneuvoston aseman määrittäminen lailla, eduskunnan päätäntävällän ja valvonnan lisääminen puolustusasioissa sekä selonteko- ja tiedonantomenettelyn laajentaminen koskemaan puolustuspolitiikkaa eivät toteutuneet vielä toisenkaan komitean jälkeen. Gustav Hägglund pitää syynä tähän sitä, että mainitut asiat ovat ”iäisyyskysymyksiä”.²²³

Jos pohdintaa hiukan laajentaa, ei asia ehkä tunnu niin erikoiselta. Koko parlamentaarinen puolustuskomitea voidaan nähdä eräällä tavalla puolustusvoimien aseman vakiinnuttajaksi. Materiaalihankinnatkin olivat 1960-luvulla jääneet jälkeen tunnistetuista tarpeista, joten komitean jälkeiset hankinnat olivat tavallaan aiemmin rästiin jääneiden tarpeiden paikkaamista, ja niistä sen vuoksi oli ehkä helpompi päästä yksimielisyyteen. Lisäksi parlamentaarisen komitean myötä sinetöityi moni puolustuspolitiikan perusasia: aseellinen puolustus siviilivastarintaan nähden ensisijaisena, yleinen asevelvollisuus ja alueellinen puolustus muutamana esimerkkinä. Puolustuspoliittiset uudistukset sen sijaan olivat todellisia muutoksia, joihin ensimmäisen ja urauurtavan komitean työn jäljiltä ei vielä ollut helppo tarttua.

²²² Fribergin kirjehaastattelu.

²²³ Hägglund 1980, 12–13.

6 Päätelmät

Lienee käynyt ilmeiseksi, että yleisesti ja myös puolustuspoliittisten kysymysten osalta 1960-luku oli aikaa, jolloin mielipiteiden kirjo alkoi olla aiempaa suurempi. Vähintään niitä uskallettiin ja pystyttiin tuomaan esille aiempaa enemmän. Toisaalta erilaisia mielipiteitä pyrittiin sovitteluun ja sitä kautta rakentamaan suomalaista yhteiskuntaa. Tällä tutkimuksella on pyritty tuomaan ilmi, että tähän näkökulmaan sopii myös parlamentaarinen puolustuskomitea. Aiemmasta tutkimuksesta saa ehkä käsityksen, että komitean taustalla olivat puolustusvoimien kehitysohjelmat, jotka jäivät toteutumatta, tai yleinen maanpuolustuskritiikki. Näitä näkemyksiä ei ole tarpeen kiistää. Totta on myös se, että Aimo Pajunen esitti ainakin ensimmäisten joukossa selkeästi jäsennellyn ajatuksen parlamentaarisesta komiteasta. Hänen ajatteluunsa vaikutti varmasti muun muassa Tšekkoslovakian miehitys aikaisemmin vuonna 1968, samoin monet maanpuolustusta haastaneet tekijät 1960-luvun lopulla. Komitea voidaan asettaa kuitenkin myös laajempaan yhteyteen.

Parlamentaarinen puolustuskomitea heijasti sekä olemassaolollaan että työnsä sisällöllä aikansa yhteiskuntaa. Poliittisen kentän oikealla laidalla komitean arvo ei syntynyt pelkästään siitä, että se toi puolustusasioita aiempaa enemmän parlamentaarisen pohdinnan kohteeksi ja avasi näin oven raolleen muutoksia varten. Kyse ei voinut olla myöskään puhtaasti taloudellisista tekijöistä. Sen sijaan komitean merkitys voidaan kenties oikeiston näkökulmasta nähdä siinä, että se vakiinnutti puolustusvoimien perinteisen kaltaista asemaa osana suomalaista yhteiskuntaa. Saihan komitea perustavaa laatua olevan tehtävän miettiä tehtävät puolustuslaitokselle ja sen suosituksesta säädettiin myös laki puolustusvoimista. Näin ollen komitean arvo oli pikemminkin "ei-muutoksessa". Vasemmalla oleville komitea taas merkitsi ainakin demokratisoitumisen ulottamista myös puolustuspolitiikkaan.

Parlamentaarisessa puolustuskomiteassa yhdistyivät puolustusvoimien ja puolustuspolitiikan kehittäminen, erilaiset jännitteet, konsensuksen hakeminen ja avoimempien sekä demokraattisempien menettelytapojen ulottaminen myös puolustuskysymyksiin. Näihin asioihin komitea vastasi myös suosituksillaan, joiden toteutumista voidaan pitää

komitean konkreettisimpina vaikutuksina. Sinänsä komitea ei ollut mikään käänteentekevä muutos, vaan osa sitä kehitystä, jonka seurauksena suomalainen yhteiskunta näytti 1970-luvulla ehkä hiukan erilaiselta kuin edellisellä vuosikymmenellä.

Vaikka komitea esitti suosituksia, joiden seurauksena asiat muuttuivat, ehkä perustavimpana voi pitää niitä tekijöitä, jotka eivät muuttuneet: aseellisen voiman käyttöön varautuminen ja yleinen asevelvollisuus yksinkertaisimpina esimerkkeinä. Samalla puolustusvoimien merkitys vakiintui 1960-luvun maanpuolustuskritiikin jälkimainingeissa niin, että sen asema – joka ei ehkä koskaan todella vaakalaudalla ollutkaan – alettiin 1970-luvun kuluessa nähdä suhteellisen yhdenmukaisesti yhteiskunnan eri tahoilla.

Onko tutkimukseen sitten sisältynyt oletuksia, jotka hylkäämällä aiemmissa luvuissa sanottu ei päde? Omalle työlleen tulee helposti sokeaksi, eikä tällaisia rajoitteita ole helppo nähdä. Tässä kohtaa on syytä palata alkuun ja muistuttaa työn tavoitteista: en pyri yksiselitteisesti vastaamaan siihen, miksi parlamentaarinen puolustuskomitea asetettiin, vaan kuvaamaan aikaa ja olosuhteita, joissa sen perustaminen oli aikaisten silmissä mielekästä. Samoin komitean vaikutusten määrittely on ongelmallista. Ei ole mielekästä yrittää matemaattisen tarkasti määrittää, mikä oli seurausta mistäkin. Sen sijaan voidaan yrittää kuvata ilmiön kokonaisuutta, ja tuoda sitä kautta esiin ainakin yksi näkemys siitä, millaisia riippuvuussuhteita asioiden välillä vallitsee.

Aikanaan aloittaessani tutkimusta pohdin aiheen laajuutta suhteessa pro graduun käytettävään työ- ja sivumäärään. Näin jälkikäteen ajatellen aihe ei ainakaan ollut liian suppea. Päinvastoin, aineksia laajempaankin tutkimukseen olisi ollut. Esimerkiksi komitean työtä olisi voitu tutkia monesta muustakin näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa jouduttiin tyytymään valittuun ratkaisuun, jossa tuodaan esille keskeisimpiä tekijöitä suhteessa tutkimuksen näkökulmaan eli yhteiskunnan jakolinjoihin ja konsensuksen hakuun. Ovatko valitut näkökulmat kattavia, on toinen kysymys. Mielestäni ne ovat kuitenkin riittäviä osoittamaan komiteatyössä vallinneet jännitteet. Parlamentaarinen puolustuskomitea oli oikeiston näkökulmasta puolustusvoimien kehittämisen jatkamista 1960-luvun kehittämisohjelmien jälkeen, puolustusvoimien aseman vakiinnuttamista ulkoisten paineiden alla tehtävät lakiin kirjaamalla ja laajimmin ymmärrettynä suoma-

laisen yhteiskunnan vahvistamista. Toisaalta se arkipäiväisti puolustusasioiden käsittelyä ja tarjosi ennen kaikkea vasemmistolle kanavan tuoda esiin vaihtoehtoisia näkökulmia. Viime kädessä parlamentaarinen puolustuskomitea heijasti aikaansa demokratisoitumisen ja konsensuksen etsimisen periaatteiden kautta.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Parlamentaarinen puolustuskomitea (PPK).

Svenska Centralarkivet

Jan-Magnus Janssonin kokoelma.

Turvallisuuskomitean sihteeristön arkisto (TSA), Puolustusministeriö (PLM)

Puolustusneuvoston pöytäkirjat 1969 ja 1971.

Urho Kekkosen arkisto (UKA)

Vuosikirja 1971.

Aikalaiskirjallisuus ja -artikkelit

Blomberg, Jaakko – Joenniemi, Pertti (1971): Kaksiteräinen miekka. 70-luvun puolustuspolitiikka. Tammi, Helsinki.

Blomstedt, Yrjö (1968): Onko tarvetta saada maanpuolustuskysymykset päivän kiistojen yläpuolelle? Puhe Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnan vuosikokouksessa 21.5.1968. Julkaistu Ruotuväki-lehdessä. Ruotuväki 20.6.1968.

Brotherus, Heikki (1969): Informaatioaukko. Suomen Kuvalehti n:o 25, 20.6.1969.

Eskelinen, Heikki (1968): Onko turvallisuutemme illuusio? AL 19.11.1968.

Ilmola, Paavo (1970): Puolustusvoimien tehtävät ja niiden taloudelliset suoritusedellytykset. Maanpuolustus n:o 8, 4.6.1970, Maanpuolustuskorkeakouluyhdistys, Helsinki 1970.

Krogerus, Holger (1968): Puolustuslaitosta koskevien asioiden käsittely eduskunnassa. Sotilas-aikakauslehti n:o 5, toukokuu 1968.

Leinonen, K.O (1971): Puolustusvoimat 1970-luvulla. Kymen Sanomat 14.9.1971.

Lipponen, Paavo (1970): Puhetta puolustusrahoista. Hämeen Kansa 15.8.1970.

Luoto, Reima T. A. (1970): Kolme suurta ja maanpuolustus – puolustusohjelmien tarkastelua. Reserviläinen n:o 6, 1970.

Pajunen, Aimo (1969): Puolustuslaitos ja politiikka. Suomen Kuvalehti n:o 43, 24.10.1969.

Pajunen, Aimo (1968): Tarvitaanko meillä parlamentaarista puolustuskomiteaa? Maanpuolustus n:o 5, 6.12.1968.

Sarmanne, Kai (1968): Puolustusneuvoston työskentelystä. Sotilasaikakauslehti n:o 5, toukokuu 1968.

Suorttanen, Sulo (1969): Turvallisuus – yhteinen päämäärämme. Ruotuväki 1.10.1969.

Sutela, Lauri (1968): Puolustuslaitoksen kehittämisen taloudellisista pulmista. Maanpuolustus n:o 5, 6.12.1968.

Tervasmäki, Vilho (1969): Maanpuolustus ja eduskunta. Ruotuväki 6.12.1969.

Valtanen, Jaakko (1972): Puolustusvoimien sisäisen kehittämisen näkökulmia. Maanpuolustus n:o 13, 6.12.1972.

Vesa, Unto (1971): Militaristisia latteuksia eli sotilaallisia sovinnaisuuksia. Poliitiikka n:o 4, 1971.

Sanomalehdet

Aamulehti (AL) 1968.

Etelä-Suomen Sanomat 1970.

Helsingin Sanomat (HS) 1968, 1970 ja 1971.

Hämeen Sanomat 1969.

Ilkka 1968.

Kaleva 1968 ja 1970.

Kansan Uutiset (KU) 1971.

Karjalainen 1968, 1969 ja 1970.

Keskisuomalainen 1968.

Kouvola Sanomat 1971.

Länsiväylä 1971.

Pohjolan Työ 1971.

Suomen Sosialidemokraatti (SSd) 1968 ja 1971.

Suomenmaa 1971.

Turun Sanomat (TS) 1971.

Uudenmaan Jääkäri 1970.

Uusi Suomi 1971.

Vaasa 1968.

Ydin 1971.

Muut alkuperäislähteet

Asetus Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Moskovassa 6 päivänä huhtikuuta 1948 allekirjoitetun sopimuksen voimaansaattamisesta.

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017>, luettu 21.5.2018.

Keskustapuolueen johtavat periaatteet 1966: puolueohjelma n:o 1.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KESKP/214>, luettu 12.7.2018.

Keskustapuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma 1972.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KESKP/240>, luettu 11.7.2018.

Kohti huomispäivän yhteiskuntaa. Kansallisen Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/KOK/90>, luettu 12.7.2018.

Kokoomuksen erityisohjelma Kokoomuksen puolustuspoliittinen ohjelma.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokpuolustus1969>, luettu 12.7.2018.

Liberaalisen Kansanpuolueen turvallisuuspoliittinen ohjelma 1974.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/LKP/172>, luettu 11.7.2018.

Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö. Komiteanmietintö 1971: A18. Helsinki 1971.

Pääministeri Ahti Karjalaisen II hallituksen ohjelma 15.7.1970.

http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/53-paaministeri-ahti-karjalaisen-ii-hallituksen-ohjelma, luettu 11.7.2018.

SDP:n erityisohjelma Sosialidemokraattinen ulkopoliittikka.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpulkopoliittikka1969>, luettu 12.7.2018.

Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Periaateohjelma.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKDL/626>, luettu 12.7.2018.

Suomen Kristillisen Liiton turvallisuuspoliittinen ohjelma 1974.

<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/SKL/709>, luettu 11.7.2018.

Valtiopäivät 1970. Liitteet.

Valtiopäivät 1973. Asiakirjat.

Valtiopäivät 1973. Liitteet.

Muut lähteet

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti (2017): Tasavalta. Sodan jälkeisen Suomen kaudet ja trendit. Vastapaino, Tampere.

Anttila, Yrjö (1970): Puolustuslaitosta koskevia käsityksiä mielipide- ja asennetutkimusten valossa. Sotilasaikakauslehti n:o 6–7/1970.

Apunen, Osmo (2005): Linjamiehet. Paasikivi-seuran historia. Tammi, Helsinki.

Bergholm, Tapio (2007): Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956–1969. Otava, Helsinki.

Blomstedt, Yrjö (1971): Maanpuolustukseen liittyvän keskustelun piirteitä 1960-luvulla. Henkinen maanpuolustus: katsauksia 7/1971. Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, Helsinki.

Hägglund, Gustav (1980): Parlamentaariset puolustuskomiteat ja niiden suositusten toteuttaminen. Ulkopoliittika n:o 1, 1980.

Hägglund, Gustav (1981): Parlamentaariset puolustuskomiteat. Tiede ja Ase n:o 39, 1981.

Hägglund, Gustav (2006): Leijona ja kyyhky. 2. painos, Otava, Helsinki.

Jansson, Jan-Magnus: Puolustuskomiteat ja YYA-sopimuksen tulkinta. Teoksessa Sarlund, Seppo (toim.): UKK-perinneyhdistyksen vuosikirja 10. UKK-perinneyhdistys ry, ei kustannuspaikkaa ja -vuotta.

Joenniemi, Pertti (1981): Snellman vastaan parlamentaarinen puolustuskomitea – vallan käsitteestä Suomen turvallisuuspolitiikassa. Tiede ja edistys n:o 3, 1981.

Juottonen, Jorma (2006): Määrärahat. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti & Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren (toim. 2006): Suomen puolustusvoimat 1944–1972. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos ja WSOY, Helsinki.

Kalela, Jorma (2005): Perinteisen politiikan loppu. Teoksessa Pernaa, Ville & Mari K. Niemi (toim. 2005): Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Edita Prima, Helsinki.

Kallenautio, Jorma (2005): Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan Unionin jäsenyyteen 1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Klenberg, Jan: Näkökulmia parlamentaarisiin puolustuskomiteoihin. Teoksessa Sarlund, Seppo (toim.): UKK-perinneyhdistyksen vuosikirja 9. UKK-perinneyhdistys ry, ei kustannuspaikkaa ja -vuotta.

Koivisto, Mauno (1994): Kaksi kautta I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Kirjayhtymä, Helsinki.

Kuisma, Markku (2009): Suomen poliittinen taloushistoria 1000–2000. Siltala, Helsinki

Kujala, Antti (2013): Neukkujen taskussa. Kekkonen, suomalaiset puolueet ja Neuvostoliitto 1956–1971. Tammi, Helsinki.

Lehtinen, Lasse (2002): Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. WSOY, Helsinki.

Lipponen, Paavo (2009): Muistelmat I. WSOY, Helsinki.

Mansner, Markku (1993): Etujärjestöjen yhteiskunta. Työmarkkinasuhteet 1944–1990. Teoksessa Herlin, Ilkka (toim. 1993): YYA-Suomi. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

Meinander, Henrik (1999): Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle. Schildts, Espoo.

Metsämäki, Mikko & Petteri Nisula (2006): Aktivistit. Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina. Edita Prima, Helsinki

Mickelsson, Rauli (2015): Suomen puolueet: Vapauden ajasta maailman tuskaan. Vastapaino, Tampere.

Penttilä, Risto E.J. (1991): Finland's Search for Security through Defence 1944–89. Macmillan, Basingstoke.

Penttilä, Risto E.J. (1988): Puolustuslinjat. Puolustuspolitiikka Suomen kansainvälisen aseman vakaannuttamisessa 1944–67. Otava, Helsinki.

Pernaa, Ville & Mari K. Niemi (toim. 2005): Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Edita Prima, Helsinki.

Rentola, Kimmo (2005): Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen. Otava, Helsinki.

Salminen, Juhani (1999): Eripurasta yksituumaisuuteen: tie konsensusyhteiskuntaan 1960–1975. Gummerus, Jyväskylä – Helsinki.

Saukkonen, Pasi: Suomen poliittinen järjestelmä -verkkokirja. Luku 3.8 Valtionhallinto. <https://blogs.helsinki.fi/vol-spj/valtionhallinto/jatkuvuutta-ja-muutosta/>, luettu 24.9.2018.

Seppänen Esa (2007): Itäsuhteiden kolmiodraama. Kekkonen - Brežnev - Kosygin 1960 – 1980. Ajatus Kirjat, Helsinki.

Simelius, Sakari (1983): Puolustusvoimien puolesta. Jalkaväenkenraalin muistelmat. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

Sorsa, Kalevi (1998): Sisäänajo. Poliitiikan kuvioita 1969–72. Otava, Helsinki.

Suomi, Juhani (2016): Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus. Tammi, Helsinki.

Suomi, Juhani (1996): Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972. Otava, Helsinki.

Suominen, Tapani (1997): Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa. Hanki ja jää –sarja. Tammi, Helsinki.

Syrjö, Veli-Matti & Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren (toim. 2006): Suomen puolustusvoimat 1944–1972. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos ja WSOY, Helsinki.

Syrjö, Veli-Matti (2006): Puolustusvoimat suomalaisessa yhteiskunnassa 1944–1974. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti & Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren (toim. 2006): Suomen puolustusvoimat 1944–1972. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos ja WSOY, Helsinki.

Tarkka, Jukka (2012): Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947–1990. Otava, Helsinki.

Tervasmäki, Vilho (1978): Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1978. Puolustusministeriön historia II. Karisto, Hämeenlinna.

Tervasmäki, Vilho (1983): Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983. Gummerus, Helsinki.

Tiilikainen, Heikki (2003): Kylmän sodan kujanjuoksu. Ajatus-kirjat. Gummerus, Helsinki.

Tynkkynen, Vesa (2006): Puolustusjärjestelyt. Teoksessa Syrjö, Veli-Matti & Mikko Karjalainen & Eero Elfvingren (toim. 2006): Suomen puolustusvoimat 1944–1972. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos ja WSOY, Helsinki.

Vesikansa, Jarkko (2004): "Kommunismi uhkaa maataamme." Kommunismin vastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968. Yliopistopaino, Helsinki.

Virta, Jami (2012): Juoksuhaudoista yhteiskuntaan. Vuosien 1965–1975 sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen tarkastelu. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, n:o 15. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki.

Visuri, Pekka (2010): Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, n:o 13. Fenix-kustannus, Espoo.

Visuri, Pekka (1989): Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Otava, Helsinki.

Herlin, Ilkka (toim. 1993): YYA-Suomi. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

Haastattelut

Jan Klenbergin kirjehaastattelu 17.9.2012 (kirjeet tekijän hallussa).

Ralf Fribergin kirjehaastattelu 17.9.2012 (kirjeet tekijän hallussa).

LIITE 1 Parlamentaarisen puolustuskomitean kokoonpano

Varsinaiset jäsenet

KOK Juha Rihtniemi
 Pentti Sillantaus
 Esko Koppanen

SMP Veikko Vennamo

LKP Seppo Westerlund

KESK Johannes Virolainen
 Arvo Pentti

RKP Jan-Magnus Jansson
 (puheenjohtaja)

SDP Reino Breilin
 (varapuheenjohtaja)
 Ralf Friberg
 Valde Nevalainen

SKDL Kauko Hjerppe
 Toivo Åsvik

Asiantuntijat

UM Risto Hyvärinen
PLM Kai Sarmanne
PE Lauri Sutela

Sihteeristö

Pääsihteeri Aimo Pajunen
 Pertti Joenniemi
 Mauri Elovainio
 Jan Klenberg

